

JAANA KUUSIPALO

Sukupuolittunut poliittinen edustus
Suomessa

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Esitetään Tampereen yliopiston
johtamiskorkeakoulun johtokunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
päärakennuksen luentosalissa A1, Kalevantie 4, Tampere,
9. päivänä kesäkuuta 2011 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. 040 190 9800
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Acta Universitatis Tamperensis 1614
ISBN 978-951-44-8453-7 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1075
ISBN 978-951-44-8454-4 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Esipuhe

Tämä väitöskirjatutkimus sai alkunsa noin 25 vuotta sitten, kun lähdin reissaamaan ympäri Suomea haastatellakseni entisiä naisministereitä. Halusin tietää, miten naiset päätyvät tai pääsevät politiikan huipulle, joka tuolloin tarkoitti lähinnä sosiaali- tai opetusministerin tehtäviä. Näistä tarinoista syntyi ensin gradu (1988) ja sitten lisensiaattitutkimus (1993), joka tuolloin oli tapana tehdä ennen väitöskirjaa. Väitöskirjani on päätepine pitkälle projektille, johon kaikki julkaisuni tavalla tai toisella liittyvät ja joista väitöskirjaan on koottu tärkeimmät. Yhteenvetolukuun poimin myös kirkkaimmat helmet englanninkielisen monografian käsikirjoituksesta, josta piti alun perin tulla väitöskirja. Viime kesänä, kun ystävä kyseli kuulumisiani, kerroin hänelle tekeväni suomenkielistä artikkeliväitöskirjaa ja kääntäväni siihen juuri suomeksi pätkeä englanninkielisestä käsikirjoituksestani. Ystäväni tokaisi siihen, että "miksi sinun pitää tehdä kaikki niin vaikeasti".

Väitöskirjani otsikko *Sukupuolittunut poliittinen edustus Suomessa* kiteyttää tutkimusaiheen, jonka puitteissa olen hankkinut kannukseni niin tutkijana, opettajana kuin asiantuntijana. Olen tehnyt tätä teemaa tunnetuksi myös suurelle yleisölle esimerkiksi median käyttämänä asiantuntijana. Erityisen tärkeää mediakomentointi oli 1990-luvulla, jolloin "naispresidenttiliike" oli kiihkeimmillään. Tässä kamppailussa sukupuolten tasapuolisen edustuksen puolesta jokainen askel oli tärkeä; kun nainen "melkein pääsi" suuren puolueen puheenjohtajaksi (Eeva Kuuskoski) ja valittiin ensimmäistä kertaa puolustusministeriksi 1990 (Elisabeth Rehn) sekä ulkoministeriksi 1995 (Tarja Halonen); kun naisehdokkaat poliittisen eliitin ja median yllätykseksi kirivät presidentinvaalien (1994 ja 2000) ennakkosuosikeiksi, ja kun enemmistö presidentinvaalien (2000) ehdokkaista oli naisia; ja vihdoinkin, kun uuden vuosituhannen kynnyksellä, nainen valittiin Suomen tasavallan presidentiksi ja vähän myöhemmin (2003) pääministeriksi (Anneli Jäätteenmäki).

Suurin piirtein näin rakentui 1990-luvun jännitysnäytelmä, jonka puolivälissä menivät läpi myös sukupuoli-kiintiöt. Niitä on Suomessa vastustettu sillä perusteella, että "pätevyys ratkaisee, ei sukupuoli". Minusta kysymys on väärin asetettu, mutta jos tältä pohjalta lähdetään, poliittisia tehtäviä jaettaessa on paremminkin ollut vallalla periaate "sukupuoli ratkaisee". Ainakin se kuvaa poliittisen edustuksen sukupuolittumista, jota väitöskirjassani tutkin. Tämä tutkimus (kuten kaikki tutkimus) on myös kannanotto siihen halutaanko, että asiat pysyvät entisellään vai että ne kehittyvät demokraattisempaan suuntaan. Olen hyvilläni siitä, että tutkimukseni on ollut osaltaan vaikuttamassa siihen, että politiikan "naisensietokyky" on viimeisen kahden vuosikymmenen aikana parantunut. Samalla ovat muuttuneet myös käsitykset sukupuolesta, politiikasta ja vallasta - ainakin liukuvimmiksi.

Kuten tapana on, ja se on minulle erityisen mieluisaa, kiitän niitä tahoja ja ihmisiä, jotka ovat eri tavoin auttaneet minua ponnisteluisissa, joiden tulosta tämä väitöskirja on. Saamastani taloudellisesta tuesta kiitän seuraavia tahoja: VAKAVA Graduate School (valtio-opin ja kansainvälisen politiikan valtakunnallinen tohtorinkoulutusohjelma), Tampereen yliopiston tukisäätiö, Naisten Tiedesäätiö, WSOY:n kirjallisuussäätiö, Suomen tiedetoimittajien liitto, Suomalainen Konkordia-liitto, Svenska Kulturfonden ja julkaisukulujen osalta, Tampereen kaupungin tiederahasto. Olen toiminut myös Tampereen yliopiston valtio-opin yliassistenttina ja Jyväskylän yliopiston naistutkimuksen lehtorina. Tästä on hyvä alkaa niiden ihmisten kiittäminen, jotka ovat tutkimustani eri vaiheissa tukeneet. Tutkijanurani alkoi 1980-luvulla, kun Tampereen yliopiston sosiologian professori Veronica Stolte-Heiskanen ja valtio-opin professori Olavi Borg rohkaisivat minua pyrkimään alalle, samalla kun jälkimmäinen varmisti, että pysyin valitsemallani tiellä. Kiitos teille! Ilman tukea en olisi päässyt toiveammattiini enkä "muuttamaan maailmaa".

Feministiseen politiikan tutkimukseen minut johdatti Aino Saarinen. Häneltä sain myös arvokasta tukea akateemisessa tiedeyhteisössä, jossa naistutkimus oli vasta aloittanut kamppailun omasta paikastaan. Eva Hänninen-Salmelin oli mentori, jonka avustuksella pääsimme kollegani Sirpa Virran kanssa tutustumaan kansainvälisten konferenssien maailmaan. Poliitiikan naistutkijoiden yhteisöön kiinnityin kirjaprojektissa, jossa olivat mukana Marja Keränen, Helena Karento, Anne Maria Holli ja Tuija Parvikko. Tämä joukko on tukenut monin tavoin väitöskirjani etenemistä. Tuija toimi myös vähän aikaa työni virallisena ohjaajana. Liisa Rantalaihon ja Raija Julkusen johtama projekti *Hyvinvointivaltion sukupuolijärjestelmä* (1991-1994) imaisi minut lopullisesti suomalaisen naistutkimuksen palvelukseen. Projektissa oli mukana edustava joukko naistutkimuksen tulevia ammattilaisia: Aino Saarinen, Anneli Anttonen, Lea Henriksson, Ritva Nätkin, Anne Ollila, ja Mirja Satka. 2000-luvun puolella tieteelliseen ajatteluuni toi (omasta mielestäni) terävyyttä työskentely Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella. Naistutkimuksen oppiainetta johti sinne tullessani professori Tuija Pulkkinen, eikä kriittisyys ja radikaalisuus vähentynyt Tuijan siirryttyä Helsinkiin, sillä sen jälkeen työskentelin laitoksella ensin Tuula Juvosen ja sitten Hannele Harjusen kanssa.

Ohjauksesta kiitän valtio-opin professori Heikki Paloheimoa, joka kommentoi käsikirjotustani jo siinä vaiheessa kun se oli vielä monografia ja hänen mukaansa vain editointia vailla. Itse en kai halunnut päästää itseäni "niin vähällä". Kun sitten monografian asemesta päätin tehdä artikkeliväitöskirjan, sanoin ohjaajalleni, että nyt minulla on todella kiire. Paloheimolla taisi olla hauskaa, kun hän kertoi olevansa iloisesti yllätynyt lähinnä siitä, että *minulla* on kiire. Ratkaisevan sysäyksen loppurutistukseen antoivat keskustelut Marja Keräsen kanssa. Yhteenvetoluvun aloitin viime kesänä ja syksyllä sen lukivat ohjaajani lisäksi myös Raija Julkunen ja Eira Juntti, joille kiitos tärkeistä huomioista. Suurkiitos väitöskirjan esitarkastajille Solveig Bergmanille ja Marja Keräselle, joiden kommentit auttoivat viimeistelemään väitöskirjan lopulliseen muotoonsa. Kiitos Christina Bergqvist ja Audur Styrkársdóttir (luku 5) sekä Kaisa Kauppinen ja Iira Nuutinen (luku 6), jotka antoivat luvan yhteisartikkeliemme julkaisemiseen väitöskirjassani. Julkaisuluvusta kiitän myös *Sosiologia*-lehteä ja kustantajia *Vastapaino*, *Otava*, *Edita*, *Macmillan*, *Schildts*, *SoPhi* ja *WSOY*. Kiitos kuuluu myös haastateltavilleni, jotka tekivät tämän tutkimuksen mahdolliseksi.

On paljon muitakin, joita haluan kiittää saamastani tuesta, kuten Tarja Seppä, Tapani Turkka, Pertti Lappalainen ja Riitta Lehtimäki. Myös Päivi Korvajärvi, Marja Vehviläinen ja Kari Palonen muistivat kysellä väitöskirjani perään. Ystäväpiirissä tätä agendaä pitivät yllä Jarmo Salmela ja Birgitta Suorsa. Kiitos myös sisaruksilleni ja kälylleni Heli Kuusipalolle, jotka auttoivat etenkin projektin viimeisimpinä raskaina vuosina ja erityiskiitos veljelleni Jurkalle, joka huolehti tietotekniikasta. Suurin kiitos kuuluu kuitenkin ystäväilleni Helena Karennolle, Raija-Liisa Kämäräiselle, ja Laura Tohkalle sekä avomiehelleni Raimo Pyymäelle, jotka eivät koskaan lakanneet uskomasta, että saan työni päätökseen. Lauralle kiitos myös oikoluvusta ja Raimolle huushollin hoidosta. Lopuksi kiitän rakasta poikaani ja ainoaa lastani Joonatania kärsivällisyydestä, jota hän osoitti silloinkin kun työni vei niin paljon yhteistä aikaamme. Tämä on nyt enemmän kuin traagista, koska poikani kuoli niin nuorena. Joonatan näytti omalla esimerkillään, mitä on olla hyvä ihminen kovassakin maailmassa. Tätä viisautta tarvitaan myös tutkimustyössä.

Väitöskirja on omistettu pojalleni Iiro Joonatan Koskelle (1985-2009).

Tampereella 5.5.2011

Jaana Kuusipalo

English abstract

Gendered Political Representation in Finland

Finland is known as the model country for gender equality. In addition to women's early suffrage in 1906, the high representation of women in politics is a part of this country brand. Equal political representation regardless of gender has nearly come true in Finland in the 21st century. However, as far as this political equality is thought to be the result of the liberal ideas of the equality (and similarity) of citizens, this idea could not be more wrong. This research*, where I analyse the political representation of 'women' in the past one hundred years, puts in question such gender neutral notions of political equality. According to my definition, political representation in parliamentary politics is gendered if the representatives of one gender (usually men) continuously hold the majority of the seats in the parliament and government as well as the highest political offices of a given political system, and/or if the men and women are assumed to represent different issues (interests, ideas or identities) in politics. This, indeed, was the way political representation was gendered in Finland throughout the twentieth century. The research also shows that gendered political representation in Finland became possible by gendering the subject of democratic representation as a result of the struggle for universal suffrage.

The poststructuralist critique argues that in order to analyse 'political representation' one should deconstruct the political subject (what is represented) as well as its representatives (who represents) both of which are produced by the discourses and practices of political representation. The aim of my research was to explain *how* the subject of political representation was gendered in Finland which would also explain how the 'representatives' of this gendered subject were produced. In order to do this I had to analyse how 'women' as a separate category and a political agent was constructed in Finland. As Joan Scott argues, feminism emerged as a protest against women's political exclusion. This was the case also in Finland whose first-wave feminism contested the masculine political subjects of the contemporary political discourses: the 'general will' produced by the Hegelian-Snellmanian discourse and the 'individual-citizen', the subject of the liberal political theory, which both excluded 'women' from political agency although in different ways. Still, at the same time, the subject of feminism in whose name feminists demanded equal political rights, was constructed within the limits of those same discourses that it challenged. Because feminists had to act on behalf of 'women' they had to invoke the very category that was excluded from politics. In this way, the subject of Finnish feminism was drawn from the gender difference constructed by the dominant discourses and, most importantly, by the (Hegelian-Snellmanian) nationalistic discourse.

The concept of gendered citizenship refers to the republican notion of citizenship emphasising the citizens' obligations, agency and contribution to the common good of a political community which in the communitarian thinking is understood as a *cultural* community. This definition resembles the notion of gendered citizenship constructed by the Finnish nationalistic discourse. The gendering of the (social and political) citizenship in Finland in the 19th century made use of the universal category of 'women' (crossing the class lines) excluded from political agency and resulting in the notion of female citizenship based on 'social motherhood'. It was in the name of this 'maternal citizenship' that Finnish feminists claimed the political representation of 'women' during the struggle for suffrage. As my analysis shows, this subject of political representation, which I named "*the will of the female People*", was produced by the bourgeois and socialist feminist discourses and it contested the subject of democratic political representation - the will of the People. Most importantly, 'the will of the female People', as feminists argued, could only be represented by women. There were some similarities between the feminist struggle for the political representation of women in Finland and the French dispute of *parité* democracy in the 1990s. The arguments of the French feminists include that the concept of 'the will of the nation' should be renegotiated so that

women, too, would be entitled to represent the general will. However, in Finland, as my research shows, women did *not* receive the 'right' to represent the general will. On the contrary, the system of gendered political representation established in the twentieth century led to women's marginalisation in politics and in such a way that the women were, in fact, denied access to the highest political positions where one was expected to interpret the general will (as statesmen do).

This is due to the fact that in regard to its political ontology, the 'will of the female People' was based on the same category of 'woman' that was excluded from the subject of modern political representation (the general will, which, therefore, could only be represented by men). Instead, women's civic and public agency, which I called the *maternal-social agency*, differed from the men's *political* agency and in such a way even that these two were mutually exclusive. Women's social agency refers to maternalist politics which by focusing on the welfare of mothers, children and the disadvantaged was in Finland, as elsewhere, the women's major avenue to politics. As a result, women built their own maternal-social agenda and arena *within* the parliamentary politics. In addition to the gendered agenda, even political recruitment was gendered. Most of the women politicians in Finland in the first half of the 20th century were recruited in politics through their own women-only associations, such as the women's sections within political parties. This was also the case in top-level politics where the majority of the women cabinet ministers were ministers of social affairs (and health) or ministers of education (or culture). This gender segregation in politics was combined with a gender hierarchy as the highest political positions were held by men. One of the consequences of this system of gendered political representation was the women's 'permanent' under-representation in the political bodies. Although the proportion of women in the Parliament of Finland began to grow from the 1970s onwards, the gendered model of political representation did not change much before the 1990s.

Also the contemporary Finnish feminism, which in the 1980s was influenced by the woman-centred feminist theory, maintained the gendered political representation by its aim to re-value "women's agency". Since the objective of the *woman-centred state feminism* in Finland was to build a woman-friendly welfare state, even this feminist project pushed women to the maternal-social sphere. On the other hand, the woman-centred feminism also had the objective to break the gender hierarchy in politics which culminated in three presidential elections, in all of which the female candidates stole the show. My analysis of the media campaigns related to these presidential elections (1994, 2000 and 2006) indicates that gendered political representation was also maintained by the cultural representations of gender highlighting the double meaning of 'representation'. Therefore the main conclusion of this research is that instead of being regarded as similar/equal citizens with men, women got access to politics as mother-citizens who were expected to restrict their activity within the maternal-social sphere. What is more, this feminine agency was separated from the masculine political agency which entitled the male citizens to interpret and, hence, represent the general will. This system of gendered political representation was constructed and maintained by feminist agency, too, which however was also behind the dismantling of the system from the 1990s onwards.

* This research is a PhD thesis which consists of an overview and nine chapters/articles originally published in academic anthologies or journals in 1989—2007. Apart from Chapter (6) written in English and Chapter 8 written in Swedish all the other chapters are in Finnish. However, five of these seven Finnish-language articles are also available in English.

SISÄLLYSLUETTELO

LUKU 1

1.	Johdanto	
	1.1. Aluksi	9
	1.2. Tutkimusongelma, aineistot ja metodit	15
	1.3. Poliitiikan feministinen kritiikki	19
	1.4. Äitikansalaisuus ja maternalistinen agenda	22
	1.5. 'Naisten' poliittisen edustuksen subjekti	26
2.	Naisten aliedustus politiikassa	
	2.1. Aliedustus poliittisena ongelmana	28
	2.2. Suomalaista tutkimusta politiikan sukupuolittumisesta	31
3.	Teoreettinen viitekehys	
	3.1. Teoreettisia selityksiä politiikan miehisyydelle	34
	3.2. Feministisen liikkeen poliittiset teoriat ja strategiat	38
	3.3. Naiskeskeinen lähestymistapa tutkimuksessa	44
	3.4. Feministiset epistemologiat ja tieteen kritiikki	46
	3.5. Samanlaisuus, erilaisuus, horjuttaminen	49
4.	Käsitteet ja niiden feministinen purkaminen	
	4.1. Ketä/mitä naiset edustavat - intressit ja identiteetti	53
	4.2. Sosiaalisen ja poliittisen kansalaisuuden yhteen kietoutuminen	60
5.	Äidillistä politiikkaa	
	5.1. Henkinen äitiys	66
	5.2. Äidillinen politiikka - "toimintaa valtiossa" vai "toimintaa perheessä"?	69
6.	'Naisen' poissulkeminen modernin poliittisen edustuksen subjektista	
	6.1. Liberaalin poliittisen teorian miehinen toimija	76
	6.2. Hegel: sukupuolitettu tietoisuus ja yleistahdon miehiset tulkitsijat	78
	6.3. Snellman: naisten emansipaatio perheessä	82
7.	Sukupuolittunut poliittinen edustus	
	7.1. Edustuksen subjektia jäljittämässä	86
	7.2. Porvarillinen naisasialiike feminismin subjektia rakentamassa	93
	7.3. Sukupuolittunut kansalaisuus, kansakunta ja edustus	102
8.	Johtopäätökset ja pohdintaa	109
	Viitteet	116
	Lähdeluettelo	121

ARTIKKELIT

- LUKU 2** Kuusipalo, Jaana (1989): Naisena politiikan huippupaikoille? *Sosiologia* 26:2, s. 89-103.
- LUKU 3** Kuusipalo, Jaana (1994): Emännät ja työläisnaiset 1930-1950 -lukujen politiikassa. Oppaina Vieno Simonen ja Tyyne Leivo-Larsson. Teoksessa Anttonen, Anneli, Lea Henriksson - Ritva Nätkin (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*, s. 157-178. Tampere: Vastapaino.
- LUKU 4** Kuusipalo, Jaana (1999): Suomalaiset naiset politiikassa. Teoksessa *Suomalainen nainen*, s. 55-78. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- LUKU 5** Bergqvist, Christina - Jaana Kuusipalo - Audur Styrkársdóttir (2001): Keskustelu lastenhoitopolitiikasta. Teoksessa Bergqvist, Christina et al. (toim.): *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*, s. 151-172. Helsinki: Edita.
- LUKU 6** Kuusipalo, Jaana - Kaisa Kauppinen - Iira Nuutinen (2000): Life and Career in North and South Europe. Teoksessa Vianello, Mino - Gwen Moore (toim.): *Gendering Elites. Economic and Political Leadership in 27 Industrialised Societies*, s. 177-188. Houndmills, Basingstoke, Hampshire - London: Macmillan Press Ltd.
- LUKU 7** Kuusipalo, Jaana (2006): Nainen poliitikkona ja poliitikko naisena: Poliitiikan sukupuolittuminen Suomessa. Teoksessa Moring, Anna (toim.): *Sukupuolen politiikka: Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa*, s. 27-34. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- LUKU 8** Kuusipalo, Jaana (2007): Elisabeth Rehn - kvinnan som krossade glastaket i politiken. Teoksessa *Feminister i farten. 100 år av kvinnopolitik i Svenskfinland*, s. 224-254 (Redaktörer: Johanna Aminoff-Winberg, Mona Rautelin och Harriet Silius). Schildts förlags Ab.
- LUKU 9** Kuusipalo, Jaana (2000): Sukupuolen rooli kampanjoinnissa. Teoksessa Isotalus, Pekka - Eeva Aarnio (toim.): *Presidentti 2000. Mistä vaalit on tehty?*, s. 41-62. Jyväskylä: SoPhi.
- LUKU 10** Kuusipalo, Jaana (2007): Presidenttipelin sukupuolittuminen. Teoksessa: Isotalus, Pekka - Sami Borg (toim.): *Presidentinvaalit 2006*, s. 98-114. WSOY.

1. Johdanto

1.1. Aluksi

Tutkin väitöskirjassani poliittisen edustuksen sukupuolittumista. Poliittinen edustus on sukupuolitunut, jos kansanedustajiksi ja ministereiksi valikoituu enimmäkseen vain toisen sukupuolen edustajia, ja/tai jos naisten ja miesten ajatellaan politiikassa edustavan eri asioita. Demokratian kannalta tämä on ongelmallista, jos se johtaa sellaiseen sukupuolen mukaiseen työn- ja vallanjakoon, jossa toinen sukupuoli on (jatkuvasti) enemmistönä poliittisissa toimielimissä ja pitää hallussaan politiikan johtotehtäviä. Väitöskirjani osoittaa, että juuri näin poliittinen edustus sukupuolitui Suomessa: Naisten poliittisen toiminnan keskittyessä sosiaali- ja koulutuspolitiikkaan, miehille jäivät kaikki muut poliittiset asemat mukaan lukien poliittisen järjestelmän ylimmät virat, kuten presidentin ja pääministerin tehtävät. Oletukseni on, että Suomen kansanedustusjärjestelmä oli jo alunperin sukupuolittunut, mikä johti naisten aliedustukseen poliittisissa toimielimissä sekä miesten hallitsevaan asemaan parlamentaarisessa politiikassa. Tutkimukseni nostaa esiin myös feministisen toiminnan, naisliikkeiden ja -järjestöjen keskeisen roolin naisten poliittisen edustuksen vaatijana ja jatkuvuuden turvaajana, mutta, paradoksaalista kyllä, myös sukupuolittuneen poliittisen edustuksen rakentajana.

Väitöskirja koostuu yhdeksästä, pääosin omaan empiiriseen aineistooni perustuvasta tutkimusartikkelista sekä laajasta, teoreettisesti suuntautuneesta yhteenvetoluvusta. Esittelen nämä artikkelit (luvut 1-10) lyhyesti heti tässä alussa, jotta niiden keskeiset tulokset auttaisivat lukijaa hahmottamaan sukupuolittuneen poliittisen edustuksen historiaa. Lisäksi kuvaus pohjustaa yhteenvetoluvussa käymääni teoreettista keskustelua väitöskirjan tutkimustulosten kontribuutiosta politiikan tutkimukseen ja sukupuolentutkimukseen sekä feministiseen teoria- ja käsitteekritiikkiin. Yhteenvetolukua (luku 1) seuraavan toisen luvun (*Naisena politiikan huippupaikoille*) tutkimuskohteena on hallituksen naisedustus vuosina 1926-1986. Sen tutkimusaineistona ovat vuonna 1986 tekemäni naisministerihaastattelut, poliitikkojen elämäkerrat ja naisjärjestöjen historiikit. Siitä selviää, että tutkittuna ajanjaksona naisministerit toimivat enimmäkseen sosiaali- (ja terveys-) tai opetusministereinä ja että ainakin 1980-luvulle saakka useimmat heistä valittiin tehtävänsä puolueen naisjärjestön tai jonkun muun keskeisen naisjärjestön johtopaikoilta. Tästä voi päätellä, että naisjärjestöjen valtuuttamat naisministerit ovat edustaneet ja ajaneet hallituksissa ainakin osin erilaisia asioita kuin miesministerit. Enimmäkseen sosiaali- ja terveys- sekä opetusministeriön johdossa toimineet naisministerit olivat myös keskeisessä roolissa suomalaista hyvinvointivaltiota ja sen perustoja rakennettaessa.

Tätä päätelmää vahvistaa kolmas luku, *Emännät ja työläisnaiset 1930- ja 1950-lukujen politiikassa - oppaina Tyyne Leivo-Larsson ja Vieno Simonen*, jossa analysoin kahden naisministerin poliittisten elämäkertojen kautta 1930- ja 1950 -lukujen naispolitiikkaa. Tämän tutkimukseni mukaan naisministerit ajoivat hallituksessa naisten tai edustamiensa naisryhmien etuja. Esimerkiksi kansaneläke- ja sairausvakuutusuudistusten yhteydessä naisministerit vaativat, että näiden etuuksien tulisi koskea kaikkia kansalaisia, jotta myös maalaisemännät saataisiin niiden piiriin. Vaatimukseen suostuminen vei läpi pohjoismaiselle hyvinvointimallille tyypillisen universaalien sosiaaliturvan periaatteen. Neljäs luku, *Suomalaiset naiset politiikassa*, on kokoava kuvaus politiikan sukupuolittumisen historiasta Suomessa runsaan 100 vuoden aikana (vuoteen 1999). Siinä jaksotetaan naisten pääsyä parlamentaarisen politiikan toimijoiksi myös naiskansalaisuutta koskevien muutosten seurauksena.

Sekä kansainvälinen että suomalainen naistutkimus on osoittanut, että moderni (sosiaalinen ja poliittinen) kansalaisuus on sukupuolittunut. Näin ollen kansalaisuutta ja sen historiaa on myös tutkittava sukupuolittuneena, kuten tässä väitöskirjassa on tehty. Väitöskirjani tulosten mukaan naiset pääsivät Suomen eduskuntaan ja hallitukseen nimenomaan *äitikansalaisina*. Myös feministiset (niin porvarilliset kuin sosialistiset) järjestöt perustelivat naisten yhtäläisiä poliittisia oikeuksia sukupuolierolla. Naisten väitettiin toimivan politiikassa eri tavoin kuin miehet ja ansaitsevan juuri siksi oikeuden saada edustajiaan politiikkaan. Naisten miehistä eroavaa poliittista toimintaa ja edustusta selitettiin äidillisellä toimintaorientaatiolla ja politiikalla. Äitikansalaisuuden kyseenalaisti 1960-luvun tasa-arvoliike, jonka tavoitteena oli samanlaistaa naisten ja miesten toiminta kansalaisina. Naisten sukupuolierityinen toiminta (naisjärjestöt) hylättiin ja naisten haluttiin siirtyvän työelämään ja osallistuvan yhteiskunnalliseen toimintaan yhdessä miesten kanssa.

Naisten osuus eduskunnassa alkoi nousta 1970-luvulla ja naisministerit saivat silloin tällöin muitakin ministerinsalkkuja kuin sosiaali- tai opetusministerin. Näistä muutoksista huolimatta sukupuolen mukainen työn- ja vallanjako politiikassa pysyi lähes ennallaan 1970- ja 1980 -luvuilla. Naisten poliittinen agenda säilyi sekin suurelta osin samana, sillä naisjärjestöjen ja naispoliitikkojen toiminnan keskiössä olivat edelleen äidit, lapset ja vähäosaiset, joiden etuja naisten oletettiin ajavan myös hyvinvointivaltion palvelujärjestelmiä luotaessa. Mutta toisin kuin aikaisemmin, jolloin tämä *materiälistinen politiikka* oli tukenut lähinnä äitien kotiin jäämistä, naispolitiikan keskiöön tuli äitien työssäkäynnin turvaaminen. Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, työn ja perheen yhteensovittamiseen vaadittiin myös valtion toimia. Tässä onnistuttiinkin ainakin periaatteessa, kun laki lasten päivähoidosta (1973) teki päivähoidon järjestämisestä kuntien velvollisuuden, vaikka käytännössä vanhempien oikeus päivähoitoon toteutuikin vasta 1990-luvulla.

Lasten päivähoitoa koskevasta poliittisesta kamppailusta kertoo väitöskirjan sisältyvä artikkeli *Keskustelu lastenhoitopolitiikasta*, jonka kirjoitin yhdessä Christina Bergqvistin ja Audur Styrkársdóttirin kanssa (luku 5). Tutkimuksemme mukaan naisliikkeet, naisjärjestöt ja naispoliitikot olivat Suomen, Ruotsin ja Islannin lastenhoitopolitiikan keskeisiä toimijoita 1960-luvulta 1990-luvun puoliväliin. Kun tässä artikkelissa käy ilmi poliittisen naiseliitin vahva kontribuutio *naisystävällisen* pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin rakentamisessa, väitöskirjan kuudes luku *Life and Career in North and South Europe* arvioi tämän mallin merkitystä naiseliitin oman urakehityksen kannalta. Tässä Kaisa Kauppisen ja Iira Nuutisen kanssa kirjoittamassani artikkelissa tarkastellaan laajan kansainvälisen vertailuaineiston valossa, miten yhtäältä Pohjois-Euroopan ja toisaalta Etelä-Euroopan huippujohtajat ovat yhdistäneet perhe- ja työelämän. Tulostemme perusteella hallitseva perhemalli vaikuttaa niihin tapoihin, joilla eliitti yhdistää työn ja uran. Pohjoismaissa, joissa naisten työssäkäynti normalisoitiin pohjoismaiselle hyvinvointimallille tyypillisten laajojen julkisten palvelujen avulla, naisjohtajien on ollut helpompi yhdistää perhe ja ura kuin Etelä-Euroopassa, jonka hallitseva miesperheenelättäjä -malli ja julkisten palvelujen vähäisyys eivät tue äitien työssäkäyntiä, eivätkä myöskään naisten uralla etenemistä.

Väitöskirjan seitsemännessä luvussa, *Nainen poliitikkona ja poliitikko naisena: politiikan sukupuolittuminen Suomessa*, naisten roolia suomalaisessa politiikassa arvioivat itse naisministerit, joita haastattelin toisen kerran vuosina 1994 ja 1995. Useimmat näistä Harri Holkerin ja Esko Ahon hallituksissa istuneista naisministereista kannattivat sukupuolikiintiöitä ja varsin yhtä mieltä oltiin myös siitä, että suomalainen hyvinvointivaltio on pitkälle naisten luomus. Naisministerien yksimielisyys näissä naispoliittisissa kysymyksissä saattaa liittyä, Jallinojan (1983) terminologiaa lainatakseni, suomalaisen feminismin "kolmanteen taistelukauteen", joka oli kuumimmillaan juuri 1990-luvun puolivälissä, jolloin haastattelut tehtiin. Lähes vuosisadan ajan naisten poliittisen toiminnan keskiössä ollut maternalistinen agenda sai tulkintani mukaan jopa uutta potkua 1980-luvulla. Tämä johtui siitä, että tuolloin alkanut suomalaisen feminismin "kolmas aalto" sai vahvoja vaikutteita *naiskeskeisestä feminismistä*, joka pyrki uudelleen arvottamaan ja arvostamaan naisille kulttuurisesti ja historiallisesti tyypillistä toimintaa.

Tähän pyrki myös suomalainen naistutkimus, joka alkoi vakiinnuttaa asemaansa yliopistollisena oppiaineena ja tieteenalana 1990-luvulla. Erityisesti yhteiskuntatieteellisessä naistutkimuksessa sai jalansijaa *standpoint* -metodologia, jonka mukaan androsentrisen eli mieskeskeisen tieteellisen ajattelun asemesta tutkimuksen ja teoreettisen ajattelun lähtökohdaksi oli otettava naisten kokemus ja toiminta. Historiantutkimuksessa kasvatti suosiotaan *her-storyksi* -nimetty tutkimusote, jonka mukaan

naisten oli kirjoitettava oma historiansa, mutta ei mieshistoriaa (*his-storya*) täydentävänä lisänä, vaan naisille tyypillisestä toiminnasta ja arvomaailmasta lähtevänä ja historiaa uudelleen tulkitsevana naishistoriana. Tämän lähestymistavan mukaisesti esimerkiksi naisjärjestöjä ei enää nähty miehistä toimintaa avustavana puuhasteluna, vaan naisten omista arvoista ja tavoitteista kumpuavana järjestäytyneenä *poliittisena* toimintana. Naiskeskeinen tutkimusote vaikutti vahvasti omaan tutkimukseeni ja samalla myös väitöskirjan vanhimpiin artikkeleihin.

Naistutkimuksen vakiintuminen ja medianäkyvyys lisäsivät naisten itsetuntoa ja taistelutahtoa myös politiikassa. Naiskeskeinen ("naisnäkökulmainen") tutkimus teki näkyväksi naisten kontribuution suomalaisen yhteiskunnan rakentamisessa, mutta toisaalta myös naisten toiminnan sivuuttamisen ja vähättelyn valtavirtatutkimuksessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tämä oivallus lienee vaikuttanut myös siihen, että naisten aliedustus poliittisissa elimissä muuttui silmiinpistäväksi ja poliittisen vallan keskittymistä miehille ei enää hyväksytty. Myös kentällä tapahtui: Naisjärjestöt ja naiskansanedustajat yhdistivät voimansa verkostoissa, jotka pyrkivät lisäämään naisedustusta ja naisten vaikutusvaltaa politiikassa ja tuomaan poliittiselle agendalle naisten tärkeinä pitämiä asioita. Naisten vaikutusvaltaa pyrittiin lisäämään myös työmarkkinapolitiikassa ja talouselämässä, mutta tämä jäi vain yritykseksi verrattuna siihen, mitä puoluepolitiikassa alkoi tapahtua. Naisia alkoi nousta ensin pienten puolueiden puheenjohtajaksi, ja vähältä piti, ettei Suomen Keskustaan valittu ensimmäistä naisjohtajaa jo 1990, jolloin Eeva Kuuskoski oli Eskon Ahon vastaehdokkaana puolueen puheenjohtajavaaleissa. Kuuskoski yllätti suosiollaan myös vuoden 1994 presidentinvaalien ennakkogallupeissa, joskin Elisabeth Rehn otti myöhemmin hänen paikkansa naisten suosikkina.

Feministinen tavoite saada naisia politiikan huipulle kristallisoitui "naispresidenttiliikkeessä", jonka tärkein tavoite meni läpi vuoden 2000 presidentinvaaleissa, kun Suomeen valittiin ensimmäinen naispresidentti. Hallituksessa naisten osuus oli noussut jo 1990-luvun alussa, jolloin se kohosi ensimmäistä kertaa yli 40 prosenttiin. Vuonna 1995 tasa-arvolakiin lisätyt sukupuolikiintiöt nostivat naisedustusta valtion komiteoissa sekä kunnanhallituksissa ja lautakunnissa. Naisministerit alkoivat saada tehtäviä, joista he aikaisemmin olivat voineet vain haaveilla, kuten puolustusministerin (1990) ja ulkoministerin (1995) salkun. Toisin sanottuna, sukupuolen mukainen työn- ja vallanjako politiikassa alkoi murtua. Oireellista kuitenkin on, että tämä tapahtui samaan aikaan, kun kansallisen politiikan liikkumavara alkoi kaventua Suomen EU-jäsenyyden (1995) myötä. Tätä murroskautta analysoin Elisabeth Rehnin poliittista uraa tarkastelevassa artikkelissa *Elisabeth Rehn - kvinnan som krossade glastaket i politiken* (luku 8), jonka mukaan Rehnistä tuli 1990-luvun naisliikkeen

"sankaritar". Vaikka Rehn pääsi tähän asemaan ikään kuin vahingossa, hän osasi vastata naisliikkeen odotuksiin, joihin kuului myös oikeus "esiintyä naisena" politiikassa.

Vaaleja alettiin käydä yhä enemmän mediassa samalla kun vaalien henkilöityminen ja markkinointumisen viihteellisti poliittista julkisuutta ja toisin päin. Tuntui siltä, että tärkeämmäksi kuin *mitä* puhutaan tuli *miten* puhutaan ja miltä puhuja näyttää. Ehdokkaiden julkisesta esiintymisestä tuli tarkkaan harkittua julkista *esittämistä* mukaan lukien "sukupuolen esittäminen". Kaikki tämä lisäsi erityisesti nuorten naisten nostetta poliittisilla markkinoilla. Naispoliitikoille oli tästä muutoksesta sekä etua että haittaa. Kansainvälinen feministinen liike kritisoi jo 1960-luvulla median ja kulttuurituotteiden naisia halventavaa naiskuvaa. Suomessakin asiaan alettiin kiinnittää huomiota, ja julkinen kohu tästä nousi 1990-luvun presidentinvaalien yhteydessä. Naisehdokkaiden julkinen mollaaminen ei enää tullut kysymykseen vuoden 2000 vaaleissa jo senkin tähden, että Rehn oli saanut tällaisesta kohtelusta sympatiapisteitä edellisissä presidentinvaaleissa. Toisaalta juuri vuoden 2000 presidentinvaaleissa, joissa ehdokkaiden enemmistö oli naisia, media asetti suurennuslasin alle nais-ehdokkaiden ulkopoliittisen tietämyksen ja arviointikyvyn, kuten väitöskirjan yhdeksännessä luvussa, *Sukupuolen rooli kampanjoissa*, esitän.

Ei ole sattumaa, että epäily naisehdokkaiden pätevyydestä kohdistui juuri ulkopoliitiikan asiantunteemukseen, vaikka se luonnollisesti kuuluukin presidentin pätevyysvaatimuksiin. Ulko- ja talouspolitiikan ylin vallankäyttö on perinteisesti kuulunut *valtiomiehille*, koska se ilmeisesti edellyttää jotain "miehistä kykyä" arvioida päätösten vaikutuksia koko kansakunnan (edun) kannalta; juuri näiden politiikan sektoreiden ministerintehtäviin naisten on nimittäin ollut erityisen vaikea päästä. Tätä seikkaa pohdin myös väitöskirjan viimeisessä luvussa (10), *Presidenttipelien sukupuolittuminen*, jossa kiinnitän huomiota siihen tapaan, jolla *valtiomiehen* kategoriaa rakennettiin vuoden 2006 vaalikeskusteluissa. Huomion arvoista on, että valtiomiehen kategoriaan kelpasivat vain miesehdokkaat, Tarja Halosta ei siihen kelpuutettu. Artikkelin lopuksi tosin arvelen, että "valtiomiehet" ovat katoavaa kansanperinnettä ainakin kansallisilla poliittisilla markkinoilla.

Yhteenvetoluvussa (luku 1) esitellään väitöskirjan teoreettinen viitekehys, tutkimuskohde, -kysymykset, -aineistot ja -menetelmät sekä keskeiset käsitteet ja tutkimustulokset. Keskustelen myös tutkimukseni teoreettis-metodologisista lähestymistavoista ja tuloksista feministisen teoria- ja käsitekritiikin valossa. Väitöskirjan tutkimuskohde on poliittisen edustuksen subjektin sukupuolittuminen ja tutkimus vastaa kysymykseen, *miten* poliittinen edustus on Suomessa sukupuolittunut. Samalla se tarjoaa välineitä tutkia naisten edustusta politiikassa muissakin maissa kuin Suomessa.

Yhteenvetoluvun ensimmäinen kappale (*Johdanto*) tutustuttaa lukijat väitöskirjan teemoihin, täsmentää tutkimusongelmaa ja listaa tutkimuksessa käytetyt aineistot ja metodit. Toisessa kappaleessa (*Naisten aliedustus politiikassa*) esittelen lyhyesti politiikan sukupuolittumiseen ja naisten poliittiseen edustukseen (tai paremminkin aliedustukseen) liittyvää tutkimusta. Feministisen teoriakritiikin näkökulmasta aliedustus on seurausta poliittisen ajattelun sukupuolittavista dikotomioista, joista perustavin on jako henkilökohtaiseen/yksityiseen ja poliittiseen/julkiseen. Tätä dikotomiaa ja sen seurauksia feministiselle politiikalle ja poliittiselle ajattelulle selvitän kolmannessa kappaleessa (*Teoreettinen viitekehys*). Siinä luodaan myös katsaus feministisen ajattelun erilaisiin suuntauksiin (liberaali, sosialistinen ja radikaali feminismi) ja teoreettisiin positioihin (tasa-arvofeminismi, naiskeskeinen feminismi ja jälkistrukturalistinen feminismi). Tämä katsaus on tarpeellinen, jotta kävisi selväksi, miten naistutkimuksessa yleensäkin tapahtunut muutos naiskeskeisestä feministisestä epistemologiasta jälkistrukturalistiseen dekonstruktioon eli subjektien rakentuneisuuden osoittamiseen, on muuttanut myös omaa käsitystäni siitä, miten sukupuolittunutta poliittista edustusta pitäisi tutkia.

Seuraavissa kappaleissa 4 (*Käsitteet ja niiden feministinen purkaminen*) ja 5 (*Äidillistä politiikkaa*) tarkastelen feministisen liikkeen vaatimusta 'naisten' poliittisesta edustuksesta sekä käsiteteoreettisesti että empiirisesti väitöskirjan tutkimusartikkelien tuloksiin nojautuen. Neljännessä kappaleessa analysoin poliittiseen edustukseen liittyvien käsitteiden, kuten 'intressi' ja 'kansalaisuus' feminististä kritiikkiä, jossa hyödynnän em. feministisen teorian kolmijakoa. Naisten poliittisen edustuksen kohteesta/subjektista (naisten intressit vai identiteetti) käyty feministinen keskustelu jakautuu karkeasti siten, että 'intressit' liitetään liberaaliin tasa-arvofeminismiin ja 'identiteetti' naiskeskeisen feminismin rakentamaan edustuksen subjektin. Jälkistrukturalistinen feminismi kritisoi molempia selityksiä siitä, että ne ylläpitävät sukupuolihierarkiaa. Tämän kritiikin näkökulmasta naisten poliittisen edustuksen ongelmaa on lähdettävä purkamaan molemmista päistä, eli sekä edustettavan että edustajan osalta, joista kumpaakaan ei saa ottaa annettuna. Yhtäältä on selvitettävä, miten rakentuu se poliittisen edustuksen subjekti, jonka edustusta vaaditaan, mutta toisaalta on purettava se kategoria ja (feminismin poliittinen) subjekti ('nainen'), joka edustusta vaatii. Purkaminen tarkoittaa näiden kategorioiden ja subjektien rakentuneisuuden osoittamista.

Feminismi syntyi 1700- ja 1800 -luvulla protestina sille, että naisilta kiellettiin modernit poliittiset oikeudet. Feministinen diskurssi tuotti oman poliittisen subjektinsa, 'naiset', jonka poliittisia oikeuksia Suomenkin ensimmäisen aallon feministinen liike alkoi vaatia 1800-luvun lopussa. Yhteenvetoluvun kuudennessa kappaleessa (*'Naisen' poissulkeminen modernin poliittisen edustuksen subjektista*) tutkin niitä erilaisia tapoja, joilla poliittinen filosofia on sulkenut 'naisen' pois poliittisesta toi-

minnasta. Tarkastelen tässä liberaalin ja hegeliläisen poliittisen ajattelun traditioita, joiden keskinäinen kamppailu ja yhteensulautuminen muokkasi Suomen 1800- ja 1900-luvun vaihteen poliittista diskurssia, jonka puitteissa äänioikeustaisteluun huipentunut kamppailu modernin poliittisen edustuksen subjektista (*kansan tahto*) ja sen edustajista käytiin. Siihen osallistuivat myös Suomen sosialistinen työväenliike ja feministinen liike, joista jälkimmäiseen kuuluivat sekä porvarillinen naisasialiike että sosialistinen työläisnaisliike.

Kuten kappaleessa 7 (*Sukupuolittunut poliittinen edustus*) esitetään, feminismillä oli keskeinen rooli poliittisen edustuksen sukupuolittamisessa, koska feministinen argumentaatio vahvisti käsitystä, jonka mukaan naiset edustavat eri asioita (erilaista poliittista subjektia) kuin miehet (7.2). Tämä, näin jälkikäteen nähtynä paradoksaalinen, tilanne selittyy sillä, että feministisen liikkeen subjekti tuotettiin nationalistisen diskurssin kehityksessä. Suomen nationalistinen diskurssi rakensi sukupuolittunutta kansalaisuutta ja kansakuntaa, jonka naispuolisen toimijan (äitikansalainen ja 'naiskansa') kautta suomalainen feminismi rakensi 'naisten' poliittisen edustuksen subjektia, jota voivat edustaa vain naiset (7.3). Yhteenvetoluku kiteyttää väitöskirjan tutkimustulokset, jotka kokoan yhteen sen viimeisessä kappaleessa (8), samalla kun pohdin mitä uutta nämä tulokset tuovat politiikan ja sukupuolentutkimukseen ja millaista jatkotutkimusta niiden pohjalta voi kehitellä.

1.2. Tutkimusongelma, aineistot ja metodit

Poliittisessa edustuksessa on kysymys siitä, minkä ryhmien tai aatteiden edustajille poliittinen valta jakautuu tai keskittyy. Historiasta tiedämme, että naiset suljettiin aluksi kokonaan modernin edustuksellisen politiikan ulkopuolelle, koska heille ei myönnetty oikeutta äänestää eikä asettua ehdolle vaaleissa. Ensimmäisen aallon feminismi vaati naisille näitä poliittisia oikeuksia, mutta senkin jälkeen kun ne myönnettiin, naisten osuus parlamenteissa on ollut vähäinen ja on sitä monissa maissa edelleen. Tosin valtioiden välillä on tässä suuriakin eroja; kun naisten keskimääräinen osuus kaikkien maailman maiden parlamenttien alahuoneissa on 19.2 %, Pohjoismaissa se on 41.6 % (*Women in Parliaments* 2010a ja 2010b). Mutta myös Pohjoismaissa politiikan huippuasemat oli pitkään varattu vain miehille, samalla kun naisten poliittinen toiminta kohdentui sosiaali- tai koulutuspolitiikkaan (Haavio-Mannila et al. 1983). Näin oli myös Suomessa, kuten myös pro gradu -tutkielmani (*Naisena politiikan huippupaikoille. Naisedustus Suomen hallituksissa ja naisministerien poliittinen ura vuosina 1926-1986*) osoitti. Tutkimukseni mukaan suurin osa Suomen ministereistä oli ollut

miehiä, ja valtaosa naisministereistä oli toiminut joko sosiaali- tai opetusministereinä (Kuusipalo 1989; 1990; 1992; luku 2).

Myös väitöskirjani tarkastelee naisten poliittisen edustuksen ongelmia, kuten naisten aliedustusta poliittisissa toimielimissä. Ennen kaikkea minua kiinnostaa kysymys, miksi naisten toiminta politiikassa on ollut niin tarkkaan rajattua. Tosin tätä kirjoittaessani (2010) nämä ongelmat näyttävät olevan takana päin. Sekä pääministerinä että presidenttinä on nainen ja naisilla on enemmistö hallituksessa. Poliitiikan naisedustuksen suhteen Suomi on edelläkävijä: Suomen naiset saivat poliittiset oikeudet toisena maailmassa (1906) ja maan parlamentissa (eduskunnassa) naisten osuus oli alusta lähtien maailman korkeimpia. Ensimmäisissä eduskuntavaaleissa (1907) valitut 19 naiskansanedustajaa olivat myös maailman ensimmäisiä naiskansanedustajia. Tämä johtuu siitä, että Australiassa ja Uudessa-Seelannissa, jossa naisten äänioikeus toteutui Suomea aikaisemmin (1893 ja 1902), ensimmäiset naiskansanedustajat valittiin parlamenttiin vasta vuosina 1933 ja 1943 (*Women in Politics* 2005). Näiden tietojen valossa tutkimuskysymyksen voi kääntää myös toisin päin: Miten on mahdollista, että naiset pääsivät mukaan Suomen parlamentaariseen politiikkaan niin varhain ja niin runsaslukuisesti?

Väitöskirjassani tutkitaan naisedustusta sekä eduskunnassa että hallituksessa, johon valtioneuvoston lisäksi kuuluu tasavallan presidentti. Hallituksen naisedustuksesta puhuminen on relevanttia, koska sen kokoonpanossa on Suomessa, kuten muuallakin läntisessä Euroopassa, noudatettu poliittisen edustuksen yleisiä periaatteita 1 (Nousiainen 1992, 45-46; ks. Blondel 1985, 189-199). Myös tässä suhteessa Suomi on edelläkävijä: Suomen ensimmäinen naisministeri Miina Sillanpää (1926-1927) oli maailman kolmas naisministeri Neuvostoliiton Aleksandra Kollontain (1917) ja Tanskan Nina Bangin (1924) jälkeen. Mutta oikeastaan Suomessa oli kaksi "naisministeriä" jo ennen Sillanpäättä, jos mukaan lasketaan vuoden 1918 vallankumoushallituksen (kansanvaltuuskunnan) kaksi naisjäsentä, Hilja Pärssinen ja Hanna Karhinen (Sulkunen 1989, 90; Lähteenmäki 1990, 17). Jo nämä kolme ensimmäistä naisministeriä vastasivat hallituksen sosiaali- ja opetusasioista, jotka olivat naisministerien pääasiallista työaluetta koko vuosisadan ajan. Vuosina 1926 - 2010 Suomessa on ollut 71 naisministeriä, joista runsas puolet (40) oli virassa ennen Lipposen ensimmäistä hallitusta (1995-1999) ja loput (31) vuosina 1995-2010. Heistä suurin osa toimi joko sosiaali-, sosiaali- ja terveys tai opetusministeriössä. Vaikka tästä säännöstä on aina ollut poikkeuksia, hallituksen avainpaikoille, kuten ulkoministeriksi, nimitettiin ensimmäinen nainen vasta 1995 ja pääministeriksi 2003.

Sen sijaan julkisessa keskustelussa on korostettu Suomen roolia "tasa-arvon mallimaana", jonka tärkeimmän komponentin muodostaa juuri naisten asema politiikassa. Ehkäpä juuri tästä syystä naisten poliittista edustusta on Suomessa pidetty itsestäänselvytenä, vaikka sen historiasta tiedetään oikeastaan aika vähän. Juuri tähän tartun väitöskirjassani, joka luotaa naisten poliittisen edustuksen historiaa 1900-luvun alun äänioikeustaistelusta vuoden 2006 presidentinvaaleihin. Väitöskirjassa tutkitaan naisten pääsyä eduskuntaan, hallitukseen ja presidentiksi. Tavoitteenani on selvittää, mistä naisten poliittisessa edustuksessa on oikein kysymys: Miksi naisliikkeille on ollut niin tärkeää, että politiikassa on naisia ja *miten* 'naisia' on politiikassa edustettu ja esitetty. Poliittinen edustus on valtio-opin keskeisiä tutkimuskohteita, mutta väitöskirjan kysymyksenasettelu ja teoreettiset lähtökohdat sijoittavat sen myös feministisen politiikan tutkimuksen piiriin. Naisten poliittisella edustuksella tarkoitan sekä naisten määrällistä osuutta eduskunnassa ja hallituksessa että 'naisten' edustamista politiikassa. Jälkimmäinen viittaa feministisessä politiikan tutkimuksessa paljon pohdittuun kysymykseen - edustavatko naiset politiikassa naisia tai naisten intressejä vai eivät. Koska naiset ovat toimineet Suomen eduskunnassa ja hallituksissa niin pitkään, tutkimukseni antaa mahdollisuuden tarkastella tätä kysymystä runsaan sadan vuoden aikana. Yhteenvetoluvussa (luku 1) esittelen väitöskirjatutkimukseni tuloksia, jotka perustuvat sekä siihen sisältyvien tutkimusartikkelien (luvut 2-10) päätelmiin että yhteenvetoluvussa tekemääni analyysiin ja sen johtopäätöksiin.

Väitöskirjassa on käytetty pääosin kvalitatiivisia aineistoja ja menetelmiä lukuun ottamatta kuudetta artikkelia, jonka aineistona on strukturoitu kysely. Muissa artikkeleissa tutkimusaineistona ovat puolistrukturoidut haastattelut, omaelämäkerrat, elämäkerrat, matrikkelitiedot, (naisjärjestöjen) historiikit, aikaisemmat tutkimukset, muut kirjalliset dokumentit ja media-aineisto (luvut 8-10). Haastatteluaineistoni koostuu 30 naisministerin haastattelusta, jotka tein vuosina 1986 ja 1994 (ja 1995) **2**. Aineisto oli varsin "edustava" **3**, sillä vuoteen 1995 saakka Suomen hallituksissa oli ollut vain 40 naisministeriä. Ensimmäisen haastatteluaineiston (1986) keräsin pro gradu -tutkielmaani varten, mutta hyödynsin sitä myös lisensiaattitutkimuksessani (Kuusipalo 1993a). Väitöskirjan toinen artikkeli, jossa tutkin naisministerien poliittista uraa ja neljäs artikkeli, jossa analysoin naisten poliittisen edustuksen historiaa Suomessa, esittelee pro gradu- ja lisensiaattitutkielmieni tuloksia. Näiden opinnäytetöiden haastattelu- ja muita aineistoja käytän myös väitöskirjan kolmannessa artikkelissa, jossa tarkastelen 1930 - 1950-lukujen naispolitiikkaa.

Suomalaisen politiikan sukupuolittumista 1980- ja 1990-luvuilla käsittelevä seitsemäs luku perustuu Holkerin ja Ahon hallitusten (1987-1995) naisministerien haastatteluihin. Molempia haastatteluaineistoja (1986 ja 1994) hyödynnän myös luvuissa 5 ja 8. Viides ja kuudes luku perustuvat kahdessa

kansainvälisessä tutkimushankkeessa kerättyihin aineistoihin. Edellisessä tutkitaan lastenhoitoa koskevaa poliittista keskustelua ja päätöksentekoa Ruotsissa, Suomessa ja Islannissa aikaisemman tutkimuksen ja poliittisten dokumenttien valossa. Jälkimmäisessä verrataan pohjois- ja eteläeurooppalaisten huippujohtajien tapoja yhdistää perhe ja ura 27 maan poliittisen ja taloudellisen eliitin jäsenille tehdyn kyselyn pohjalta 4. Kolmessa viimeisessä luvussa (8-10) tutkin Suomen vuosien 1994, 2000 ja 2006 presidentinvaalien sukupuolipolitisoitumista analysoimalla tapoja, joilla media (sanoma- ja aikakauslehdet, television vaaliohjelmat) esitteli ja käsitteli eri ehdokkaita ja uutisoi vaalikampanjoita.

Väitöskirjaani sisältyvistä artikkeleista kronologisesti vanhin (luku 2) julkaistiin alun perin vuonna 1989 ja tuoreimmat vuonna 2007 (luvut 8 ja 10). Näin ollen väitöskirja tarjosi myös tilaisuuden reflektoida paitsi politiikan naistutkimuksessa myös omassa teoreettisessa ajattelussani tapahtuneita muutoksia. Molempien kohdalla selvin käänne on siirtyminen naiskeskeisestä lähestymistavasta jälkistrukturalistiseen epistemologiaan, jota feministisen tutkimuksen sisällä käyty kiista 'naisen' kategoriasta oli jo ennakoanut. Tässä keskustelussa oli kysymys siitä, *keitä* toisen aallon feminismin ja naiskeskeisen tutkimuksen subjekti, 'naiset', oikein edustaa. Kun naiskeskeisen feminismin lähtökohtana oli naistoimija, jälkistrukturalismi pyrki osoittamaan tämän naissubjektin rakentuneisuuden purkamalla sen. Myös tässä väitöskirjassa purkamisella eli dekonstruktioilla tarkoitetaan subjektin diskursiivisen rakentuneisuuden osoittamista. Väitöskirjan luvuissa (2-5), joissa hyödynnettiin naiskeskeistä tutkimusotetta, 'nainen' ymmärretään poliittisena, kulttuurisena ja historiallisena kategori-ana, samalla kun niissä otettiin huomioon naiskategoriaa halkovat luokka- ja sukupolvierot. Toisaalta, jos 'naiset' otetaan *annettuna* kategori-ana, josta naiskeskeistä feminismiä on kritisoitu, naisten poliittinen toiminta näyttäytyy naisten kokemusten, intentioiden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen *seurauksena* eli tavalla, joka jälkistrukturalistisen kritiikin mukaan rakentaa subjektia ajattelun ja toiminnan lähteenä.

Väitöskirjan uusimmissa artikkeleissa (luvut 7-10) pyrin irtautumaan tästä *kartesiolaisesta toimijakäsityksestä* 5 tarkastelemalla *miten* 'naista' (subjektina) *edustetaan/esitetään* ja samalla rakennetaan poliittisessa toiminnassa ja julkisuudessa. Tällaisessa tutkimuksessa subjekti nähdään diskursiivien tuotteena ja alati muotoutuvana konstruktiona. Yhteenvetoluvussa vien tätä analyysia eteenpäin purkamalla sitä 'naisen' kategoriaa ja suomalaisen feminismin subjektia eli poliittista naistoimijaa, jonka pohjalta myös naisten poliittisen edustuksen subjekti rakentui. Toisin sanottuna tutkin sen subjektin rakentumista, jolle 1800- ja 1900-luvun vaihteen naisliikkeet äänioikeutta ja *edustusta* vaativat. Tätä naisten poliittisen edustuksen subjektia rakennettiin äänioikeustaistelussa, jossa

kamppailtiin modernin poliittisen edustuksen kohteesta (subjektista) eli siitä, mitä kansanedustajien ajateltiin tulevassa eduskunnassa edustavan. Samalla tämä diskursiivinen kamppailu edustuksen subjektista tuotti myös sen edustajan eli kuka tätä poliittisen edustuksen kohdetta voi edustaa. Tutkimuskohteen tarkentaminen täsmensi myös väitöskirjan *tutkimusongelmaa*, joka kiteytyi kysymykseen: *Miten poliittinen edustus ja sen subjekti on Suomessa sukupuolittunut*. Naistutkimuksen termi 'sukupuolittava' viittaa sukupuolen tuottamiseen, kun taas käsite 'sukupuolittunut' kuvaa tämän prosessin tulosta (Juvonen - Rossi - Saresma 2010, 14). Näin ollen jo väitöskirjani otsikko *Sukupuolittunut poliittinen edustus Suomessa* kyseenalaistaa käsityksen poliittisen edustuksen sukupuolineutraalisuudesta.

1.3. Poliitiikan feministinen kritiikki

Väitöskirjan *teoreettinen viitekehys* nojaa poliittisen ajattelun feministiseen kritiikkiin. Sen tärkein teoreettinen oivallus on liberaalin poliittisen ajattelun konstruoima jako miesten julkiseen ja naisten yksityiseen toimintapiiriin (perheeseen), joka johti naisten syrjäyttämiseen poliittisesta toiminnasta (Brennan ja Pateman 1979; Pateman 1988; Okin 1979; 1991). Patemanin mukaan yhteiskuntasopimusteoriat rakensivat liberaalin poliittisen ajattelun subjektin, yksilö-kansalaisen, sulkemalla 'naisen' tuon subjektin ulkopuolelle. Näin ollen vain miehet saattoivat täyttää poliittisen kansalaisen kriteerit. Näistä tärkeimmät olivat autonomia ja kyky rationaaliseen ajatteluun, joiden ajateltiin edellyttävän taloudellista riippumattomuutta (omaisuus, varallisuus) ja koulutusta. Etenkään naimisissa olevat naiset eivät näitä standardeja täyttäneet. Avioliitossa mies edusti perhettä ulospäin ja kuten 1800-luvun Suomessa, vaimo oli miehensä edusmiehisyyden alainen. Vielä senkin jälkeen kun naiset saivat poliittiset oikeudet, poliittisen kansalaisuuden miehinen normi häytti naisten etenemistä politiikassa marginalisoidessaan naiset poliittisina toimijoina.

Poliittinen ajattelu ja diskurssit ohjaavat poliittisten järjestelmien ja instituutioiden rakentamista ja politiikan käytäntöjä (Voet 1998, 9). Samalla ne rakentavat poliittiset toimijat ja asettavat rajat sille, mitä pidetään poliittisena/politiikkana ja mitä ei. Mutta näitä rajoja voi myös muuttaa, kuten teki 1960-luvun lopulla syntynyt radikaalifeminismi. Sen iskulause "henkilökohtainen on poliittista" sisälsi ajatuksen, että miesvaltaisessa politiikassa ei voi politisoida sukupuolten välisiin valtasuhteisiin liittyviä kysymyksiä, koska niitä pidetään yksityisasioina, mitä ne feministien mielestä eivät tietenkään olleet. Radikaalifeminismi politisoi juuri tällaisia kysymyksiä, kuten naiseen kohdistuva väkivalta, naisten oikeus päättää itse lisääntymisestään, ja oikeus oman seksuaalisuuden määrittelyyn.

Toisaalta radikaalifeministit suhtautuivat epäluuloisesti valtioon, jonka ajateltiin ylläpitävän miesvaltaa eli patriarkaattia. Patriarkaattiteorioiden ongelmana oli niiden universaalisuus ja historiattomuus; naisten alistus nähtiin aina ja kaikkialla miesten ylivallan ja sen luomien rakenteiden seurauksena. Naisliikkeen toiseen aaltoon kuului myös sosialistinen feminismi ja liberaali feminismi. Liberaalifeministien vaatimus oli, että on poistettava ne tosiasialliset esteet, jotka vaikeuttavat naisten poliittisista osallistumisista ja pääsyä edustuksellisiin elimiin.

Radikaalifeministejä naisten asema edustuksellisessa politiikassa ei erityisesti kiinnostanut. Uusvasemmiston tapaan he luottivat enemmänkin osallistuvan kuin edustuksellisen demokratian mahdollisuuksiin saada naisten ääni kuuluviin, eivätkä muutoinkaan halunneet toimia patriarkaalisen valtion "sisällä" (Phillips 1991, 41; Kantola 2006, 5-7). Sen sijaan Pohjoismaissa, joiden hyvinvointivaltioita Esping-Andersen (1990) on kuvannut "sosialidemokraattiseksi regiimiksi", naisten määrän lisääminen politiikassa nähtiin tärkeimmäksi keinoksi saada aikaan naisten asemaa parantavia muutoksia. Pohjoismaissa feministisiä tavoitteita lähdettiin ajamaan poliittisen järjestelmän sisällä. Myös suomalaista feminismiä on kutsuttu *valtiofeminismiksi*, jonka keskeisenä saavutuksena pidetään ns. *naisystävällistä hyvinvointivaltiota*. Tämä Helga Maria Hernesin (1987, 15) lanseeraama termi viittaa pohjoismaisiin hyvinvointivaltioihin, joissa äitiyden ja lastenhoidon politisoiminen ja sitä tukevien julkisten palvelujen ja tulonsiirtojen laajuus ja kattavuus ovat edistäneet sukupuolten välistä tasa-arvoa etenkin työelämässä. Bergman (2002, 195-196) kritisoi tällaista sisällä vs. ulkona-dikotomiaa siitä, että myös radikaalifeministit veivät uusia asioita poliittiselle agendalle (ks. edellä), eivätkä feministit Pohjoismaissakaan suhtautuneet kritiikittömästi valtioon. Tämä dikotomia ei istu myöskään jälkistrukturalistiseen valtiokäsitteeseen. Sen mukaan valtio ei ole mikään monoliitti, vaan kirjava joukko diskursiivisia areenoita, joilla on keskeinen rooli valtasuhteiden organisoinnissa (Pringle - Watson 1992, 70). Valtio on sekä diskursiivisten kamppailujen tuote että jatkuvasti käynnissä oleva prosessi.

Parin viime vuosikymmenen aikana feminististä ajattelua on luokiteltu enemmän teoreettisiin kuin poliittisiin perustein, vaikka myös teoreettisen lähtökohdan valinta on aina laajassa mielessä poliittinen valinta tai ainakin sillä on poliittisia seurauksia. Yleisin tapa on jakaa feministinen ajattelu kolmeen teoreettiseen positioon tai epistemologiaan, joita ovat *humanistinen feminismi* (feministinen empirismi), *nais-* tai *gynosentrinen feminismi* ja postmoderni tai *jälkistrukturalistinen feminismi* (Kristeva 1981; 1993, Young 1985; Harding 1986; Saarinen 1986; 1992; Nicholson 1990; Ruotsalainen 1991; Matero 1996). Squires (1999) on tiivistänyt nämä feministiset positiot termeihin: samanlaisuus **6**, erilaisuus ja horjuttaminen (ks. myös Kuusipalo 2002). Jatkossa viitataan näihin suun-

tauksiin myös termeillä tasa-arvofeminismi, naiskeskeinen feminismi ja jälkistrukturalistinen feminismi. Ensimmäinen korostaa nimensä mukaisesti sukupuolten samanlaisuutta ja toinen erilaisuutta. Sen sijaan jälkistrukturalistinen feminismi purkaa samanlaisuuden (yhtäläisyyden) vs. erilaisuuden välistä dikotomiaa samoin kuin itse 'sukupuolen' käsitettä.

Tasa-arvofeminismi uskoo sukupuolten samanlaisuuteen suhteessa yhteisenä (universaalina, kaikkia koskevana) pidettyyn toimijakategoriaan, kuten yksilö, kansalainen tai ihminen. Kuten Suomessa sanotaan, naisetkin ovat *ihmisiä*. Naisten aliedustusta politiikassa selitetään sillä, että naisia jotenkin *estetään* (syrjintä, asenteet, ennakkoluulot) tulemasta täysivaltaisiksi kansalaisiksi tai politiikan toimijoiksi. Sitä vastoin radikaalifeminismin ideoita hyödyntäneen naiskeskeisen feminismin mukaan naisten ei edes kannata lähteä mukaan politiikkaan, koska se on miesten määrittelemää ja siten maskuliinista. Samalla se alkoi jäljittää naisten omia, miehisestä politiikasta eroavia, tapoja ajatella ja toimia poliittisesti. Jälkistrukturalistinen feminismi puolestaan kritisoi edellisiä siitä, että ne ylläpitävät kaksijakoista sukupuolikäsitystä ja sen tuottamaa hierarkiaa kiinnittymällä naisen/femiiniinisen ja miehen/maskuliinisen väliseen dikotomiaan ja sen kautta rakennettuun moderniin (miehiseen) poliittiseen subjektiin. Jälkistrukturalistinen feminismi on puolestaan kiinnostunut siitä, miten näitä poliittisia subjekteja rakennetaan ja ylläpidetään.

Naiskeskeisen feminismin ansiona on, että kritisoidessaan tieteellisen tiedon mieskeskeisyyttä se kyseenalaisti normaalitieteen arvovapauden. Samalla se aloitti tämän kritiikin pohjalta oman teoreettisen projektinsa, jossa naisia ei enää pyritti sovittamaan mieskeskeisen tieteellisen tiedon kategorioihin. Sen sijaan pyrittiin luomaan teorioita ja käsitteitä, jotka perustuvat naisten omiin kokemuksiin, toimintaan ja historiaan, ja jotka normaalitiede oli sivuuttanut. Tällaisia käsitteitä ovat esimerkiksi 'hoivatyö', 'maternalismi' ja 'naisystävällinen hyvinvointivaltio'. Toisen aallon (naiskeskeistä) feminismiä arvosteltiin kuitenkin siitä, että se oletti naisten muodostavan (yhtenäisen) naisidentiteetin, joka sulki muunlaiset "naiseudet" toimijuuden ulkopuolelle. Kuten esimerkiksi Pringle ja Watson (1992, 68) toteavat, valkoisilla keskiluokkaisilla naisilla oli taipumus pitää omia kokemuksiaan normatiivisina. Tämän kritiikin mukaan feminismin subjektikategoriaan mahtuivat vain länsimaiset, valkoiset, heteroseksuaaliset ja keskiluokkaiset naiset. Kantola (2006, 126) esittää, että myös suomalainen valtiofeminismi ja sen "työssäkäyvä äiti -diskurssi" rakensi tällaista yhtenäistä naissubjektia, joka sulki muunlaiset toimijat ja ongelmat ulkopuolelleen.

1.4. Äitikansalaisuus ja maternalistinen agenda

Kansalaisuuden ja kansakunnan sukupuolittuminen selittää sitä tapaa, jolla poliittisen edustuksen subjekti (*kansan tahto*) Suomessa sukupuolittui. Termit sukupuolittuminen tai sukupuolistuminen viittaavat siihen, ettei naiseus ole itsestään selvä tai vakaa identiteetti, vaan sukupuolta tuotetaan jatkuvasti esimerkiksi arjen toiminnassa ja kulttuuristen esitysten puitteissa (Juvonen - Rossi - Saarema 2010, 14). Näin myös naisidentiteettiä on jatkuvasti tuotettava ja toistettava, mikä kertoo identiteettien historiallisuudesta ja kulttuurisidonnaisuudesta. Tähän konstruktivistiseen näkemykseen identiteetin rakentumisesta perustuu myös käsite *sukupuolittunut kansalaisuus*. Termi viittaa tasa-vertalaiseen kansalaisuusteoriaan, jossa kansalaisuutta ei ymmärretä vain oikeuksien kautta saavutettuna statuksena, kuten liberaalissa poliittisessä ajattelussa, vaan aktiivisena toimintana poliittisen yhteisön hyväksi (Lister 1997; Anttonen 1997, 170; Oldfield 1990). Juuri tässä mielessä, sukupuolen mukaan eriytyneinä vastuina ja velvollisuuksina, kansalaisuus on Suomessakin sukupuolittunut (Sulkunen 1987; 1990; Ollila 1993; Anttonen et al. 1994; Anttonen 1997, 160-175).

Kansalaisuuden sukupuolittuminen tarkoittaa siis sitä, että nais- ja mieskansalaisten odotetaan toimivan kansakunnan parhaaksi eri tavoin. Myös poliittinen toiminta ja agenda eriytyivät sukupuolen mukaan siten, että naiset suuntasivat tarmonsä äitien, lasten ja vähäosaisten hyvinvoinnin sekä naisten aseman parantamiseen (luvut 2-5 ja 7). Kansainvälisessä keskustelussa tällaista toimintaa kutsutaan *maternalistiseksi* politiikaksi, jollaiseksi on luonnehdittu myös Suomen 1900-luvun alun naisliikkeiden toimintaa (Nätkin 1997, 23). Maternalistiseen poliittiseen agendaan sisältyvät asiat kuuluvat perhe-, sosiaali-, terveys- ja koulutuspolitiikkaan eli niihin politiikan sektoreihin, jotka hallituksissakin annettiin naisten hoidettavaksi. Kuten seuraavasta Snellman-sitaatista voidaan havaita, nämä naisille langenneet poliittiset tehtävät muistuttavat naisten velvollisuuksia *äitikansalaisina*.

Vain harvoin voi tulla naisen tehtäväksi - ja silloin pakolliseksi tehtäväksi - itsenäisesti toimien esiintyä perheen ulkopuolellakin muunlaisessa toiminnassa kuin siinä, joka kuuluu myös perheen piiriin. Kaltaistensa hoitaminen, kasvattaminen, opettaminen, neuvominen, ruokkiminen, vaatettaminen, lääkitseminen - semmoinen toiminta on naiselle luonnollista, sillä sitä hän harjoittaa myös perheessä. (J.V. Snellman: *Naisen asema yhteiskunnassa* 1849; *Kootut Teokset V* 1929, 480-481. Tästä lähtien *KT.*)

J.V. Snellman, jonka hegeliläisen filosofian pohjalta Suomen nationalistinen diskurssi pitkälle muotoutui, liitti miehet *valtioon* ja naiset *perheeseen*. Snellmanin mukaan, naisten tuli "toimia perheessä", jolla hän viittaa kasvatukseen, eli kulttuuristen normien välittämiseen seuraaville sukupolville. Hegelin ja Snellmanin mielestä naiset kykenevät "kantamaan tietoa yhteisestä kulttuuri-identiteetistä", joka on elintärkeää poliittisen yhteisön säilymisen kannalta (Pulkkinen 1998, 147). Mutta koska naiset tekevät tämän "ei-tietoisesti", he pelkästään "siirtävät" tapoja ja perinteitä eteenpäin (Hodge 1987, 144). Toisin sanottuna, naiset välittävät lapsilleen normeja ja ajattelutapoja, jotka he itse ovat kyselemättä sisäistäneet. Poliittinen edustaminen eli yleistahdon tai kansallishengen (Snellman) tulkitseminen on tälle vastakkaista toimintaa, sillä se edellyttää vallitsevien olosuhteiden ja normien *kyseenalaistamista* eli kriittistä ajattelua, johon Snellmanin mukaan kykenevät vain älymystön miehet (Virtanen 2001, 79; Liikanen 1995, 124-126; *KT II* 1928, 14-16 ja 193). Tästä seuraa, että vain miehet voivat "toimia valtiossa" eli poliittisesti (Pulkkinen 1989, 14). Toimiminen perheessä ja toimiminen valtiossa ovat toisensa poissulkevia (*KT XI* 1931, 132), mutta edellyttävät toisiaan vähän samaan tapaan kuin sukupuolet täydentävät toisiaan komplementaarisessa sukupuolikäsityksessä.

Mutta jos hegeliläis-snellmanilainen (ks. alaviite 10) nationalistinen diskurssi sulki naisen "valtiossa toimimisen" ulkopuolelle, miten naiset sitten pääsivät mukaan "valtiolliseen toimintaan" eli äänestämään ja kansanedustajaksi? Tämä kysymys on mielestäni jäänyt vaille tyydyttävää vastausta, vaikka Suomen 1800- ja 1900 -lukujen vaihteen poliittisiin virtauksiin kuuluivat myös liberalismi, sosialismi ja feminismi, joiden mukaan naisetkin kykenevät tekemään poliittisia valintoja. Edustuksellisen demokratian keskeinen periaate on taata kansalaisille yhtäläiset poliittiset oikeudet (sosiaalisesta asemasta riippumatta), mutta aluksi näitä oikeuksia eivät saaneet naiset, joskaan eivät kaikki miehetkään. Liberaalifeminismi vaati - juuri yhtäläisiin oikeuksiin vedoten - että naisten on saatava poliittiset oikeudet *naissukupuolesta* huolimatta, koska myös naiset ovat kansalaisia, joille kuuluvat samat oikeudet kuin miehille. Tällaisen vaatimuksen esitti myös Suomen Työväenpuolue, jonka puolueohjelman (1899) ensimmäinen artikla kuului: "Yleinen, yhtäläinen ja välitön vaali- ja äänioikeus kaikille 21 vuoden ikäisille Suomen kansalaisille sukupuoleen katsomatta kaikissa vaaleissa ja äänestyksissä."

Yhtäläisten poliittisten oikeuksien vaatimus ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut, että naisia olisi pidetty *samanlaisina* toimijoina kuin miehiä. Ilmeisesti näin ei ollutkaan, koska naisten poliittista kansalaisuutta ja toimintaa varten piti keksiä ihan oma termi - *henkinen* tai *yhteiskunnallinen äitiys* (Ollila 1993, 141-149; Kuusipalo 1993a, 103; Rantalaiho 1994, 22; Häggman 1994, 198). Kuten väitöskirjassani osoitan, naisten saavuttamat poliittiset oikeudet ja pääsy parlamentaariseen politiik-

kaan *eivät* johtuneet (ainakaan pelkästään) yhtäläisten oikeuksien periaatteesta, joka esittää politiikan sukupuolineutraalina alueena. Päinvastoin, juuri kansalaisuuden, poliittisen toiminnan ja edustuksen *sukupuolittuminen* avasi naisille tien moderniin politiikkaan, johon he pääsääntöisesti rekrytoituivat eri reittiä pitkin kuin miehet eli sukupuolierityisten järjestöjen (naisjärjestöjen) ja *äidillis-sosiaalisen* toiminnan kautta. Toisaalta, tämä äidillisen toimintapiirin laajeneminen parlamentaariseen politiikkaan myös ylläpiti naisten marginaalista asemaa politiikassa, kuten jäljempänä "todistetaan".

Hallitusten naisedustus tarjoaa tästä hyvän esimerkin. Naisten osuus ministereistä oli pitkään pienin mahdollinen eli jos hallituksessa oli naisia, heitä oli vain yksi tai kaksi **7**. Lisäksi nämä hallituksen "naispaikat" eli sosiaali- tai opetusministerin salkut muodostivat *apulaisosiaaliministeri* Sillanpään ministerikaudesta (1926-27) lähtien äidillis-sosiaalisen toimintapiirin myös hallituspolitiikan sisälle. Vaikka tämä epävirallinen naiskiintiö antoi naisille tilaa hallituksessa, siihen naiset saivat tyytyä, sillä aina 1990-luvulle saakka naisministerit saivat harvoin muita kuin sosiaali- (ja terveys), opetus- tai kulttuuriministerin salkkuja. Tämä kuvaa myös sitä tapaa, jolla sukupuolten erillään pitämisen ja hierarkian periaate (Hirdman 1987, 197-198; 1990, 76-77; Rantalaiho 1994, 10-12) on suomalaisessa politiikassa toteutunut. Voidaan nimittäin ajatella, että naisten oma toimintapiiri politiikan sisällä (erillään pitäminen) ylläpiti politiikan miesvaltaisuutta ja -keskeisyyttä estämällä naisten pääsyn muille alueille ja samalla politiikan johtaviin asemiin (hierarkia). Sukupuolten toimintapiirien välistä rajaa ja hierarkiaa saattaa alleviivata myös sukupuolineutraalina esittäytyvä eliittitutkimus:

Sosiaali- ja terveysministerit ja puolustusministerit taas poikkeavat muista parlamentaarisina amatööreinä; lähes puolet salkkujen haltijoista oli luettavissa tähän tyyppiin luokkaan. Sosiaaliala on suuria resurssimääriä liikutteleva, yhteiskuntaa muuttava ja ihmisten elämään syvästi vaikuttava julkisen toiminnan lohko, mutta miesvaltaisessa poliittisessa kulttuurissa sitä ei arvosteta eikä sen johtopaikkoja tavoitella. Molempien sosiaaliministerien salkut onkin monessa hallituksessa suosiolla luovutettu naispoliitikoille. Jos ulkoministeri ja ensimmäinen valtiovarainministeri ovat ministeristön epävirallisen rankilistan kärjessä, niin toinen sosiaaliministeri löytyy sen pohjalta. (Nousiainen 1992, 80-81.)

Tässä lainauksessa sosiaaliala yhdistetään itsestään selvästi naisiin. Voidaan toki ajatella, että sukupuolittunut poliittinen edustus hallituksessa noudatti *sosiaalisen edustuksen* periaatetta eli naisministerit "edustivat naisia" sosiaalisena ryhmänä, joiden elämään juuri sosiaali- ja koulutuspolitiikan

alueilla tehdyt päätökset eniten vaikuttavat. Tätä funktionalistista selitystä alettiin kyseenalaistaa 1960-luvulla kytkemällä sukupuolten välinen työnjako sukupuolten välisiin valtasuhteisiin:

Näyttää ilmeiseltä, että harvojen naisministerien kasautuminen juuri sosiaaliministeriöön liittyy naisiin kohdistuviin, patriarkaaliseen yhteiskunnasta perittyihin rooliopetuksiin, joiden mukaan naisille sopivat nimenomaan sosiaaliset, ikään kuin huoltoon, hoitoon ja hoivaamiseen liittyvät asiat (Törnudd, 37; sit. Kuusipalo 1989, 6).

Samaan aikaan, 1960-luvun puolella välissä, syntyi Suomen toisen aallon feministinen liike ja sen merkittävin järjestö *Yhdistys 9*, jota tosin Suomessa pidetään enemmänkin tasa-arvo- kuin naisliikkeenä. Tämä "sukupuolirooli" liike, kuten Bergman (2002) sitä osuvasti kutsuu, näki tasa-arvon esteenä nais- ja mieskansalaisten erilaisiin tehtäviin perustuvan yhteiskunnallisen työnjaon, jota se pyrki monin tavoin purkamaan. Tasa-arvoaktivistit hylkäsivät äitikansalaisuuden, jota he tosin pitivät naisten - perinteisenä, mutta jo aikansa eläneenä - 'sukupuoliroolina'. Liike kyseenalaisti myös miesten ja naisten erilaiset tehtävät politiikassa. Mutta vaikka naisten osuus eduskunnassa alkoi vihdoin nousta, sukupuolen mukainen työn- ja vallanjako politiikassa säilyi lähes ennallaan. Sen sijaan naisjärjestöjen asema puolueissa heikkeni, kun yhä useampi nainen (ja moni juuri "tasa-arvon nimissä") lähti politiikkaan puolueen perusjärjestön eikä naisjärjestön kautta. Poliittiset naisjärjestöt menettivät otettaan myös hallituspolitiikasta: Toisin kuin aikaisemmin, jolloin naisjärjestöillä oli keskeinen rooli naisministerien valinnassa, (miesvaltainen) puoluejohto otti tehtäväkseen valita puolueen naisministerit (ks. luku 7).

Naiset löysivät toisensa uudelleen 1980-luvulla, kun naiskeskeinen feminismi sai jalansijan myös puolueiden naisjärjestöissä. Naisten välinen poliittinen yhteistyö alkoi kukoistaa ja radikalisoitua ennen näkemättömällä tavalla myös yli puoluerajojen. Tätä selittää myös naisten sosiaalisen aseman samanlaistuminen. Maalaisemännän, tehtaantyöläisen tai virkanaisen asemesta yhä useampi nainen luokiteltiin (alemmaksi tai ylemmäksi) toimihenkilöksi ja työskenteli naisvaltaisilla palvelu-aloilla. Samaan aikaan työssäkäyvien äitien arjen kannalta tärkeimmät poliittiset kysymykset, kuten perheen ja työn yhteensovittaminen, olivat edelleen ratkaisematta. Yhtäältä tämä lisäsi naisten nosetta ja pyrkyä politiikassa, toisaalta se jatkoi naispoliitikkojen keskittymistä maternalistiseen agendaan. Samaan suuntaan vaikutti myös naiskeskeisen feminismin pohjoismainen muoto, joka korosti naisten panosta naisystävällisen hyvinvointivaltion rakentamisessa. Toisaalta juuri naiskeskeinen feminismi kyseenalaisti politiikan sukupuolineutraaliuden ja pyrki horjuttamaan mieskeskeisen

politiikan peruspilareita, joista näkyvimpinä osoituksina olivat 1990-luvun "naispresidentti-liike" ja sukupuolikiintiöiden läpimeno (luvut 4 ja 7-10).

Yhteiskunnallisen äidillisyyden idea eli naisten pätevyyden rajaaminen sosiaalikäsitteisiin, oli vielä vahvasti läsnä vuosien 1994, 2000 ja 2006 presidentinvaalien kampanjoissa ja vaalikeskusteluissa, joissa sitä käytettiin paradoksaalisesti sekä naisehdokkaiden pätevyyden kyseenalaistamiseksi että heidän paremmuuttaan todistavana argumenttina (luvut 8-10). Naiskeskeisen feminismin ideoista syntyi myös vaatimus, jonka mukaan naisilla on "oikeus olla naisia" myös politiikan huipulla. Leena-Maija Rossin (2010, 31) sanoin: "Naissubjekteille on vaadittu paikkaa, näkyvyyttä ja ääntä (niin konkreettisesti äänioikeutta kuin vertauskuvallisemmin oikeutta 'naisiseen' esiintymiseen ja toimimisen tapaan) esimerkiksi politiikassa..." Viime vuosikymmeninä vaaleista onkin tullut median rakentamia spektaakkeleita, joissa ehdokkaiden uskottavuutta rakennetaan ei vain "sisäisesti" (sisällöllisesti) vaan myös "ulkoisesti" (ulkonäkö, tyyli ja esiintyminen).

Edustusta merkitsevä englanninkielinen käsite *representation* tarkoittaa myös uudelleen esittämistä (Pitkin 1967, 3 ja 241). Itse asiassa representaation kaksoismerkityksen, edustaminen ja *esittäminen*, hyödyntämisestä on tullut välttämätöntä vaalikampanjan onnistumisen kannalta. Samalla 'naisten' poliittista edustamista koskevaa määrittelykamppailua ohjaa yhä enemmän - ei vain se, mihin asiakäsitteisiin naispolitiikat yhdistetään ja mihin ei - vaan millaisia sukupuolen representaatioita media nostaa esiin ja millaisia ei. Mutta on eri asia puhua naisia halventavista naiskuvista (*naispuolen* representaatioista), joissa 'nainen' otetaan annettuna kategoriana (naiskeskeinen feminismi) kuin *sukupuolen* kategorian diskursiivisesta rakentamisesta normatiivisen vallan tuotteena (jälkistrukturalistinen feminismi).

1.5. 'Naisten' poliittisen edustuksen subjekti

Jälkistrukturalistinen kritiikki on muuttanut myös omaa käsitystäni siitä, miten naisten poliittista edustusta ja esittämistä pitäisi tutkia. Judith Butler (1990, 1-6; 1998; 2006, 48-54) on kiinnittänyt huomiota representaatio-käsitteen kaksoismerkitykseen feministisessä ajattelussa. Butler toteaa, että toisen aallon feminismin kritiikin kohteita olivat sekä naisten aliedustus politiikassa että naisen 'vääränlaiset' representaatiot. Jälkimmäinen viittaa esimerkiksi median ja kulttuurituotteiden tuottamaan naiskuvaan. Butler kritisoi tätä feministisen tutkimuksen tapaa ymmärtää esittämisen - samoin kuin poliittisen edustuksen - kohteena oleva 'nainen' annettuna. Sen sijaan, että pohditaan, eduste-

taanko tai esitetäänkö naista "väärin tai oikein", on tutkittava, miten se sukupuolikategoria ja -diktomia, jonka myötä 'nainen' diskurssiin ilmestyy, rakentuu normeja tuottavan vallan ja diskurssien tuotteena. Jälkistrukturalistisen feminismin keksintöihin kuuluukin ajatus, että eivät vain naiseuden eri muodot, vaan sukupuolisubjektit tuotetaan hegemonisten diskurssien puitteissa ja vallan seurauksena, kuten kaksijakoista sukupuolta ja heteronormia ylläpitävät subjektit 'mies' ja 'nainen'. Näin ollen ei riitä, että feminiininen/naisuus ja maskuliininen/mieheys ymmärretään sosiaalisiksi konstruktioiksi, vaan on jäljitettävä niitä diskursseja, jotka 'naisen' ja 'miehen' kategoriaan perustuuva kaksijakoista sukupuolta tuottavat.

Kun sovelsin tätä jälkistrukturalistista ajatusta sukupuolen rakentuneisuudesta 'naisten' poliittisen edustuksen tutkimiseen Suomessa, päätin, että minun on purettava myös tuo lainausmerkeillä etäännytetty 'naisen' kategoria. Tästä syystä aloin jäljittää 'naisen' kategorian rakentumista niistä 1800-luvun diskursseista, joissa *modernia* sukupuolen kategoriaa Suomessa tuotettiin. Poliittisen edustuksen subjektin rakentumista on puolestaan haettava niistä diskursiivisista kamppailuista, joissa (kansan)edustuksen subjektia 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa määriteltiin. Toisaalta, kuten toisen aallon feminismin jälkistrukturalistisesta kritiikistä päätin, *naisten* poliittisen edustuksen subjektin rakentumista tutkittaessa on otettava huomioon myös feministisen diskurssin ja toiminnan tuottama poliittinen (nais)subjekti. Näin tutkimuskohteeksi täsmentyi modernin poliittisen edustuksen subjektin sukupuolittuminen. Sitä koskevat tutkimustulokseni perustuvat tuon subjektin dekonstruktion 1800- ja 1900-luvun vaihteen Suomessa, jossa olen pyrkinyt noudattamaan Butlerin ehdottamaa genealogista tutkimusotetta. Lähdän liikkeelle Foucault'n ja Butlerin (2006, 48-49) ideasta, jonka mukaan juridinen valta tuottaa sen, mitä se sanoo ainoastaan edustavansa. Feministiteoreetikot käyttävät tätä foucaultilaista dekonstruktiota tutkiakseen poliittisen naissubjektin diskursiivista rakentamista; eli sitä, miten 'naisesta' tulee poliittinen subjekti (Butler 1990; 1998; 1992, 13; Scott 1992, 26). Mutta näin tehdessään he eivät pidä 'naista' sen oman olemassaolon tai toiminnan lähteenä.

He eivät oleta 'naisiksi' kutsutun homogeenisen yhteisön pysyvää olemassaoloa, jonka kokemuksia voi tarkkailla. Sen sijaan he menevät sisään siihen prosessiin, jossa kategoriaa 'nainen' tuotetaan historiallisena tai poliittisena tapahtumana, ja jonka olosuhteet ja seuraukset ovat analyysin kohteena. **8** (Scott 1999, 206-207; käänös J.K.)

Tätä metodologista mallia seuraten "menin sisään" siihen historialliseen ja poliittiseen prosessiin, jota luonnehtivat 1800-luvun suuret projektit - kansakunnan, kansalaisuuden, valtion ja modernin

poliittisen järjestelmän rakentaminen tai tekeminen ja joissa myös sukupuolen ja 'naisen' kategorioita tuotettiin. Koska jäljitin poliittisen edustuksen subjektin rakentuneisuutta, minua kiinnosti erityisesti se diskursiivinen kamppailu, jota kansanedustuksen subjektista ja sen edustajista käytiin ja johon myös Suomen feministinen liike osallistui. Tämän tutkimuksen tuloksena esitän hypoteesin siitä, *miten* modernin poliittisen edustuksen subjekti Suomessa sukupuolittui (luku 1). Tätä varten oli tutkittava myös sen poliittisen subjektin diskursiivista rakentumista, jota edustamaan kansanedustusjärjestelmä aikanaan luotiin (*kansan tahto*). Samassa prosessissa muotoutui myös se (naisten) poliittisen edustuksen subjekti, jonka edustusta feministinen liike äänioikeuskamppailussa vaati.

Vaikka analyysini kaipaa vielä lisätutkimusta, nimesin naisten poliittisen edustuksen subjektin *naiskansan tahdoksi*. Tämä tarkoittaa sitä, että moderni poliittinen edustus oli Suomessa jo alun perin sukupuolittunut siten, että naisten ajateltiin politiikassa edustavan eri asioita kuin miesten. Vaikka sukupuolittunutta poliittista edustusta ylläpitävät diskurssit ja käytännöt ovat ajan saatossa muuttuneet, tätä tulosta tukevat myös väitöskirjan muut artikkelit, joissa analysoidaan eri näkökulmista, miten sukupuolittunutta poliittista edustusta on ylläpidetty, mutta myös horjutettu. Seuraavaksi esittelen naisten poliittiseen edustukseen liittyvää empiiristä ja teoreettista keskustelua ja reflektoin samalla väitöskirjaan sisältyvien muiden artikkelien (luvut 2-10) tutkimustuloksia. Aloitan tämän keskustelun liberaalin demokratian keskeisestä ongelmasta eli naisten aliedustuksesta poliittisissa elimissä.

2. Naisten aliedustus politiikassa

2.1. Aliedustus poliittisena ongelmana

Naisten asemasta politiikassa ei Suomessa juuri keskustella, mutta ei siitä puhuttu myöskään 1980-luvulla, jolloin tutkijanuraani aloittelin, vaikka naisten osuus poliittisissa elimissä oli tuolloin varsin vaatimaton: vain vajaa kolmasosa kansanedustajista ja viidesosa ministereistä oli naisia, eikä naispresidentistä tai pääministeristä osattu edes haaveilla. Vasta naiskeskeinen feminismi, 1990-luvun kiintiökeskustelut ja naispresidenttiä vaatinut kansanliike nostivat naisten aliedustuksen julkisen keskustelun kohteeksi. Vaikka naisten osuus eduskunnassa oli heti ensimmäisistä demokraattisista vaaleista (1907) lähtien kansainvälisesti katsottuna korkea (9.5 %), osuus nousi hitaasti: 20 prosenttia ylittyi 1970-luvulla, 30 prosenttia 1980-luvulla ja 40 prosenttia vasta 2007 (42 %). Syitä siihen, miksi naisedustus lähti nousuun juuri 1970-luvulla on etsitty yhteiskunnan rakenteellisista muutoksista, jotka samanlaistivat sukupuolten toimintaa (Haavio-Mannila 1978; 1979; ks. myös luku 4).

Tähän pyrki myös 1960-luvun tasa-arvoliike, joka asetti tavoitteekseen sukupuolten välisen tasa-arvon niin julkisessa kuin yksityisessäkin elämässä. Tasa-arvon esteenä nähtiin sukupuoliroolit - tai kuten näin jälkeempinä voi sanoa - sukupuolittunut kansalaisuus. Sitä pyrittiin purkamaan sekä laajentamalla naisten toimintaa julkisessa elämässä että integroimalla isiä perhe-elämään (luku 5). Mutta vaikka tasa-arvoliike pyrki tekemään naisista "täysivaltaisia" kansalaisia ja miehistä vanhempia, se ei juuri kyseenalaistanut politiikan, eikä kaikin osin kansalaisuudenkaan miesnormia (Kuusipalo 2002, 212; Julkunen 2010, 93). Tämän teki vasta 1980-luvun naiskeskeisen feminismi, joka alkoi arvostella politiikan miehiä toimintatapoja ja tavoitteita. Sen kritiikki tiivistyi termiin "miesydäminen nainen" (Nenola 1986), joka kuvaa maskuliinisen kulttuurin arvot sisäistänyttä naista. Tämä feminismin suuntaus innoitti myös naispresidenttiliikettä: Naisehdokkaan ei enää tarvinnut olla "miehen kaltainen" vaan hänellä oli oikeus "olla nainen" (Rossi 2010, 31; ks. luvut 8-10). Myös naisedustusta lisäävät positiiviset erityistoimet, kuten sukupuolikiintiöt, voi lukea naiskeskeisen feminismin saavutuksiin (Kuusipalo 2002, 217-218; Hoskyns 1996).

Naisten aliedustus poliittisessa päätöksenteossa tunnustettiin maailmanlaajuisesti poliittiseksi ongelmaksi 1990-luvulla - eikä vähiten YK:n naisten asemaa käsitelleen Pekingin maailmankonferenssin julistuksen ja toimintaohjelman (1995) ansiosta. Lukuisissa maissa on viimeisten 20 vuoden aikana otettu käyttöön vapaaehtoiset tai lakisäätöiset sukupuolikiintiöt ehdokasasettelussa tai lainsäädäntöelimissä. Naisten poliittisen edustuksen lisäämisestä on tullut valtiollista politiikkaa. (Squires - Wickham-Jones 2001, 34-39; Dahlerup 2008; Tripp-Kang 2008.) Sukupuolikiintiöiden mullistavasta vaikutuksesta parlamenttien sukupuolijakaumaan kertoo Parlamenttien välisen liiton (IPU) naisten osuutta maailman parlamenteissa kuvaava tilasto vuoden 2010 lokakuulta; sen kärjessä on Ruanda (56,3 %, 2008), toisena Ruotsi (45 % , 2010) ja seitsemäntenä Suomi (42 %, 2007) (*Women in Parliaments: World Classification*).

Petra Meierin (2008) mukaan kiintiöiden käyttöönotto viestittää sekä vallan uudelleenjaosta sukupuolten kesken että naisten aliedustuksen tunnustamisesta demokratian ongelmana. Norjassa ja Tanskassa tähän keskusteluun herättiin jo 1970-luvulla, kun useissa näiden maiden puolueissa otettiin käyttöön vapaaehtoiset sukupuolikiintiöt (Dahlerup 1990, 84-90; Christensen 1999, 78-82). Islannissa naisten osuutta parlamentissa nosti 1980-luvulla naislista eli "naisten puolue" (Styrkarsdóttir 2001). Norjassa otettiin ensimmäisenä käyttöön 40 prosentin sukupuolikiintiöt julkisissa toimielimissä vuonna 1988 (Borchorst 2001, 211). Myös Suomen tasa-arvolakiin lisättiin vuonna 1995 julkisten, ei-vaaleilla valittujen toimielinten, kuten valtion komiteoiden ja kunnallisten toimielinten,

kokoonpanoa koskevat sukupuolikiintiöt (40/60). Kiintiöt auttoivat nostamaan naisten osuutta myös hallituksissa, vaikka laki ei hallitusta suoraan koskenutkaan (ks. luku 4).

Naisten korkeaa osuutta Pohjoismaiden parlamenteissa on selitetty monilla tekijöillä, kuten *rakenteellisilla* piirteillä, joita ovat naisten työssäkäynnin yleisyys, korkea koulutustaso ja naisia yksilöinyt modernisaatio (Haavio-Mannila 1978); *kulttuurisilla* piirteillä, joihin kuuluvat sosiaalinen oikeudenmukaisuus, tasa-arvoa painottava arvojärjestelmä (Hernes 1987, 16 ja 25; Skjeie 1992, 32; Squires - Wickham-Jones 2001, 22-23) ja luottava suhtautuminen valtion kykyyn muuttaa asioita (Hernes 1988; Siim 1991, 178; Squires - Wickham-Jones 2001, 23; Kantola 2006, 10); *poliittisen kulttuurin piirteillä*, kuten (sosiaalisen ja alueellisen) ryhmäedustuksen traditio (Skjeie 1988, 22-25; 1992, 32; Christensen 1999, 79); ja *poliittisen järjestelmän* piirteillä, kuten puolue- ja vaalijärjestelmät. Suhteellinen vaalitapa, listavaalit ja vaalipiirit, joista valitaan useampia ehdokkaita, ovat kansainvälisten tutkimusten mukaan edesauttaneet naisten läpimenoa vaaleissa (Duverger 1955; Rule 1981; Sainsbury 1993, 266; Helander 1997; Squires - Wickham-Jones 2001, 25-26 ja 46).

Kuten IPU:n tilastokin kertoi, rakenteelliset tekijät ovat viimeisen parinkymmenen vuoden aikana menettäneet merkitystään naisten parlamentaarisen edustuksen selittäjinä, samalla kun vaalijärjestelmä ja positiiviset erityistoimet, kuten kiintiöt, selittävät nyt parhaiten naisten osuuden kasvua parlamenteissa (Squires - Wickham-Jones 2001, iv, 22 ja 46; Dahlerup 2003). Suomen vaalijärjestelmän ominaisuudet ovat helpottaneet naisten läpimenoa vaaleissa. Lisäksi Suomi jakaa muiden Pohjoismaiden kanssa sekä poliittisen kulttuurin suopeuden ryhmäedustukselle että poliittisen järjestelmän avoimuuden naisten pyrkimyksille parantaa yhteiskunnallista asemaansa valtiollisen politiikan keinoin (ks. myös Bergman 2002). Sekä oman tutkimukseni (luku 4) että Christensenin (1999) tutkimuksen mukaan naisten korkea osuus Suomen ja Ruotsin parlamenteissa on ollut myös *puolueiden naisjärjestöjen* ansiota (ks. myös Squires - Wickham-Jones 2001, 30-31; Holli - Kantola 2005, 62). Poliittisilla naisjärjestöillä oli pitkään ratkaiseva rooli myös naisten pääsyssä Suomen hallitukseen (luvut 2- 4).

Ruotsin (suljetuissa) listavaaleissa valtaosa puolueista otti 1990-luvulla käyttöön vapaaehtoiset sukupuolikiintiöt ehdokaslistoilla ("joka toinen nainen", *zipper system*), mikä nosti naisten osuuden valtiopäivillä nopeasti 50 prosentin tietämiin. Sen sijaan, että ehdokkaan läpimeno riippuisi hänen sijoittumisestaan ehdokaslistalla, kuten Ruotsissa, Suomen henkilövaaleissa läpimenon ratkaisee ehdokkaan saama henkilökohtainen äänimäärä. Suomessa naisehdokkaiden määrää on pyritty lisäämään ilman kiintiöitä, samalla kun naisten läpimenoa on vauhditettu, usein naisjärjestöjen organi-

soimilla, kampanjoilla. (Skard - Haavio-Mannila 1983b, 93-94; Sainsbury 1995; Christensen 1999, 78-84; Squires - Wickham-Jones 2001, 27, 34-35 ja 37-38; Hart - Holli - Kovalainen 2009, 19.) Mutta näillä keinoilla voi olla vaikutusta vain jos naisten läsnäolo eduskunnassa on toivottua, ja jos naisilla itsellään on halu päästä vaikuttamaan päätöksentekoon. Toisin sanottuna, naisehdokkailla täytyy olla sekä "nostetta" että "pyrkyä" (Norris 1997, 12-14; Lovenduski - Norris 1995, 14-15; Raam 1999, 38). Suomen poliittisessa kulttuurissa ehdokkaiden rekrytointijärjestelmä on avoimempi uusille yrittäjille verrattuna esimerkiksi Saksaan, Australiaan ja Iso Britanniaan, jossa ehdokkaaksi pääseminen edellyttää vahvaa asemaa puolueessa ja vankkaa poliittista kokemusta (Norris 1997, 12-13; Helander 1997; Squires - Wickham-Jones 2001, 28). Erot johtuvat myös vaali-järjestelmän piirteistä. Kynnykset, jotka täytyy ylittää päästäkseen ehdokkaaksi, ovat Suomessa ehkä matalammalla kuin edellä mainituissa maissa, jotka ovat myös väestöltään huomattavasti Suomea suurempia.

Naisten osuuden kasvuun Suomen eduskunnassa vaikuttavat myös naisehdokkaiden tarjonnan kasvu ja naisten äänestysaktiivisuus (Holli - Wass 2009, 126). Naisten osuus kansanedustajista on kasvanut samassa tahdissa kuin naisten osuus ehdokkaista, joka esimerkiksi vuoden 1970 eduskuntavaaleissa oli 17.3 prosenttia ja vuoden 2007 vaaleissa 39.9 prosenttia. Naisista 40 prosenttia ja miehistä 7 prosenttia antoi vuoden 1970 vaaleissa äänensä naiselle (Haavio-Mannila 1979; Skard - Haavio-Mannila 1983b, 98). Molemmat osuudet nousivat vuoden 2007 vaaleissa, joissa yli puolet (53 %) naisista ja 28 prosenttia miehistä äänesti naista (Holli - Wass 2009, 131). Toisin kuin naisäänestäjät, joiden äänet jakautuivat tasaisesti nais- ja miesehdokkaalle, valtaosa miehistä (72 %) äänesti oman sukupuolensa edustajia. Tästä seuraa, että Suomessa naisedustuksen kasvuun vaikuttaa myös naisten äänestysvilkkkaus, joka on ollut miesten äänestysaktiivisuutta korkeampi vuoden 1987 eduskuntavaaleista lähtien (Borg - Paloheimo 2009, 18).

2.2. Suomalaista tutkimusta politiikan sukupuolittumisesta

Seuraavassa luon lyhyen katsauksen politiikan sukupuolittumista koskevaan suomalaiseen tutkimukseen, joka etenkin tutkijanurani alkuvaiheissa oli tärkein innoitukseni lähde. Sijoitan tähän kirjoitukseen myös väitöskirjaan sisältyvät artikkelit, joilla olen osallistunut aiheesta koskevaan keskusteluun 1980-luvun lopulta lähtien **9**. Naisten asema parlamentaarisisessa politiikassa oli yksi suomalaisen naistutkimuksen ensimmäisiä tutkimuskohteita johtuen sen pioneerien kiinnostuksesta aiheeseen. Elina Haavio-Mannila, Sirkka Sinkkonen ja Riitta Jallinoja, joka väitöskirjassaan (1983) tutki

suomalaisen naisasialiikkeen historiaa, esittelivät naisten asemaa Suomen politiikassa myös alan ensimmäisissä kansainvälisissä antologioissa (Sinkkonen - Haavio-Mannila 1981; Haavio-Mannila 1981a; 1981b; 1983; Sinkkonen 1983; Jallinoja 1986). Myös Tampereen yliopistossa tehtiin jo varhain tutkimusta puolueiden naisjärjestöistä (Ruusala 1967; 1968) ja naisten asemasta eduskunnassa ja hallituksessa (Haapanen - Koskiahon - Saarinen 1974). Näissä tutkimuksissa naisedustuksen kasvua politiikassa selitettiin rakenteellisilla tekijöillä, kuten modernisaatiolla (teollistuminen, kaupungistuminen, yksilöityminen). Oletettiin, että rakenteelliset tekijät muuttavat naisten sukupuoliroolia, ja että työssäkäynti lisää myös poliittista aktiivisuutta.

Naiskeskeisen feminismin vaikutuksesta politiikan naistutkimuksen keskiöön nousi rakenteiden sijasta toiminta. Naistutkijat jäljittivät naisten poliittisia saavutuksia ja kirjoittivat (uudelleen) naisten poliittista historiaa Suomessa (Saarinen 1984; 1985; 1987a; 1987b; 1992; Sulkunen 1987; 1989; Holli 1988; 1991; Kuusipalo 1989; 1990; 1992; 1993a; Lähteenmäki 1990; 1995; luvut 2-5). 1990-luku oli monitieteisten naistutkimusprojektien kulta-aikaa. Olin mukana *Hyvinvointivaltion sukupuolijärjestelmä* (1991-1994) -hankkeessa, jossa tutkittiin naisten kontribuutiota suomalaisen sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion rakentamisessa (Anttonen et al. 1994; luku 3). Naisten asemaa Pohjoismaiden politiikassa tarkastellut *Keskeneräinen kansanvalta* (1983) "päivitettiin" yhteispohjoismaisessa tutkimuksessa *Equal Democracies?* (1999 ja Bergqvist et al 2001). Tämä tutkimus toi esiin naisliikkeiden ja -poliitikkojen keskeisen roolin pohjoismaisen hyvinvointivaltion ja demokratian kehittäjänä (luku 5). Samaan aikaan osallistuin myös politiikan ja talouselämän nais- ja miesjohtajien uraa ja toimintatapoja vertailevaan kansainväliseen tutkimukseen (1990-2000), jonka tuloksia esiteltiin teoksessa *Gendering Elites* (2000) (luku 6).

Ehkä keskeisin tutkimustulos, jonka suomalainen politiikan (ja historian) naistutkimus 1980- ja 1990-luvuilla tuotti, oli politiikan uudelleen määrittely, joka laajensi 'poliittisen' käsitettä koskemaan myös naisille tyypillisiä toimintamuotoja. Esimerkiksi naisten poliittista kansalaisuutta rakennettiin 1800-luvulta lähtien hyväntekeväisyysjärjestöissä, vapaaehtoisessa sosiaalityössä, raittiusliikkeessä sekä monenlaisissa naisjärjestöissä ja -liikkeissä. (Saarinen 1984; 1985; 1987b; Sulkunen 1987; Ollila 1993; Kuusipalo 1993a; 1994a; Anttonen et al. 1994). Uutta oli tuolloin myös tutkimus, jossa tarkasteltiin naisliikkeiden vaatimusten kanavoitumista eduskuntaan (Sinkkonen - Haavio-Mannila 1980), hallitukseen (Kuusipalo 1989; luvut 2, 3, 5 ja 7) ja tasa-arvopolitiikkaan (Holli 1988; 1991; 2003). Tämä tutkimus osoitti, että Suomessa feministinen liike toimi järjestökentän, puolueiden ja parlamentaariseen politiikan sisällä (ks. myös Bergman 1998; 2002). Suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteet, tiheä järjestöverkko, valtion ja kansalaisyhteiskunnan yhteen kietoutumi-

nen (Rantalaiho 1994, 19) ja sosiaalinen korporatismi (Julkunen 1992) vaikuttivat osaltaan siihen, että feminismi on ollut enemmänkin "valtiota rakentavaa" kuin sitä kritisoivaa (ks. Kantola 2006).

Naistutkijat alkoivat kiinnittää huomiota myös politiikan valtavirtatutkimuksen sukupuolisokeuteen ja naisten teoreettiseen ulossulkemiseen (Keränen 1984; 1992; 1993; Saarinen 1986; 1987; 1992; Pulkkinen 1996). Kesti kuitenkin pari vuosikymmentä ennen kuin poliittisen ajattelun ja käsitteiden feministinen kritiikki alkoi laajemmin kiinnostaa suomalaisia tutkijoita (Holli 2003; Kantola - Valenius 2007). Tähän antoi eväitä myös feministinen nationalismitutkimus (Marakowicz 1996; Juntti 1998; 2004; Gordon - Komulainen - Lempiäinen 2002; Urponen 2002; 2010; Elomäki 2005; 2007; Marttila 2007, ks. myös Mäki 2004). Sen valossa naiskansalaisuutta koskenut tutkimus (mukaan lukien omani) näytti ottaneen kansallisen kehyksen jokseenkin annettuna, minkä seurauksena se oli omalta osaltaan vahvistanut sukupuolittavaa nationalistista diskurssia (ks. Parvikko 1998 ja Koivunen 1998). 2000-luvulla myös naisten edustus ja toiminta parlamentaarisisessa politiikassa oli lisääntyvän tutkimuksen kohteena (Holli - Kantola 2005; Raevaara 2005; Holli 2006; Kantola 2006, 47-72; Holli-Kantola 2007; Hart - Holli - Kovalainen 2009; Holli - Wass 2009; Holli - Saari 2009). Toisaalta myös media "politiikan näyttämönä" alkoi kiinnostaa feministitutkijoita ja paljolti sen ansiosta, että sukupuoli nousi avainasemaan 1990-luvun presidentinvaaleissa. Tässä tutkimuksessa analysoitiin, miten mediaesitykset sukupuolittavat politiikkaa ja poliitikkoja (Lammi-Taskula 1994; Koski 1994; Sana 1995; Ruoho 2006; Halonen 1999; 2006; Elomäki 2007; Railo 2011; luvut 8- 10).

Tämän katsauksen valossa väitöskirjassani kiteytyvät monet politiikan sukupuolittumista koskevan suomalaisen tutkimushistorian keskeiset käännteet ja tutkimustulokset. Näihin kuuluu siirtyminen naisten poliittista toimintaa estävien tai edistävien rakenteiden tarkastelusta naistoiminnan ja sen historian tutkimukseen, naisliikkeiden ja -järjestöjen keskeinen rooli naisten poliittisen vaikuttamisen kanavana, feministisen toiminnan kanavoituminen poliittisen järjestelmän sisälle, samoin kuin naisten poliittisen toiminnan keskiössä olleen hyvinvointi- ja tasa-arvopolitiikan merkitys suomalaisen hyvinvointivaltion historiassa. Hyvinvointivaltioideologian vahvistaman kollektiivisen kansakuntasubjektin eheys alkoi kuitenkin rakoilla 1990-luvulla, mikä näkyi myös feministisessä politiikan tutkimuksessa. Merkittävää osaa tässä murroksessa esitti feministinen nationalismitutkimus, joka purki myös naistutkimuksen kansallista kehystä. Tämän jälkeen politiikan naistutkimuksessa alkoi näkyä siirtyminen kansallisen politiikan kehyksistä politiikan sukupuolittumisen kansainväliseen, ylikansalliseen ja globaaliin tarkasteluun.

Tähän suuntaan tutkimusta veivät myös integraatio ja markkinoistuminen, jotka ovat muuttaneet politiikkaa, sen areenaa, agenda, toimintaa ja toimijoita. Samaan aikaan tutkimuksen valokeilaan nousi uudelleen muotoutunut poliittinen julkisuus. Vaalien henkilöityminen ja poliittisen julkisuuden viihteellistyminen reflektoi myös poliittisessa edustuksessa tapahtuneita muutoksia. Tämä on huomioitu myös vaalitutkimuksissa, joihin 2000-luvulla otettiin mukaan myös politiikan sukupuolittumista tarkastelevaa tutkimusta (esim. luvut 9 ja 10). Vuoden 2007 eduskuntavaaleja koskevan tutkimuksen otsikko *Vaalit yleisödemokratiassa* (2009) viittaa Maninin (1997) yleisödemokratia-käsitteeseen (*audience democracy*). Sem voi nähdä myös viittauksena poliittisen edustuksen uuteen subjektiin, 'yleisöön', jonka 'ääntä' mielipidemittaukset ja sosiaalisessa mediassa käyty poliittinen keskustelu ja kannanotot ilmentävät. Näihin poliittisessa edustuksessa tapahtuneiden muutosten tarkasteluun tarvitaan myös feminististä politiikan tutkimusta. Tätä perustelen tarkemmin yhteenvetoluvun lopussa, jossa luonnostelen jatkotutkimukseni aiheita. Seuraavassa kappaleessa esittelen väitöskirjani teoreettista viitekehystä ja tarkastelen politiikkaa koskevassa feministisessä ajattelussa ja tutkimuksessa tapahtuneita muutoksia viimeisen, noin neljänkymmenen vuoden aikana.

3. Teoreettinen viitekehys

3.1. Teoreettisia selityksiä politiikan miehisyydelle

Väitöskirjani teoreettisen perustan muodostaa naisten aliedustusta legitimoivan poliittisen ajattelun kritiikki. Tämän feministisen kritiikin mukaan länsimainen poliittinen ajattelu perustuu sukupuolittaville dikotomioille, jotka sulkevat naisen pois poliittisesta toiminnasta ja toimijuudesta tai marginalisoivat naiset poliittisina toimijoina. Näistä keskeisin on liberaalin poliittisen teorian konstituoi- ma jako miesten *julkiseen* ja naisten *yksityiseen* elämänpiiriin. (Okin 1979; 1991; Pateman 1988; 1989; Pateman - Gross 1986; Shanley - Pateman 1991) Naisten sulkeminen ydinperheeseen teki politiikasta miesten toimintapiirin, johon naisilla ei ollut pääsyä. Mutta senkin jälkeen kun naisille myönnettiin poliittiset oikeudet, naiset ovat olleet vähemmistönä poliittisissa toimielimissä. Suomea voi kuitenkin pitää malliesimerkkinä siitä, ettei sukupuolittava jako yksityiseen ja julkiseen ole kaikissa maissa muotoutunut liberaalin poliittisen teorian mallin mukaisesti.

Vaikka republikanistinen eli tasavaltalainen poliittinen ajattelu perustuu sekin julkisen ja yksityisen väliselle dikotomialle, tasavaltalaisessa ja liberaalissa ajattelussa 'yksityinen' ymmärretään eri tavalla. Toisin kuin liberaalissa ajattelussa, jossa yksityinen yhdistetään *vapauteen* ja sitä suojellaan val-

tion puuttumiselta, tasavaltalaisessa ajattelussa yksityinen liittyy ruumiiseen ja sen tarpeisiin, jotka täytyy pitää julkiselta katseelta piilossa. 'Vapaus' puolestaan yhdistetään julkiseen toimintaan yhteiseksi hyväksi. (Landes 1998, 2). Tasavaltalainen traditio siis sijoittaa vapauden ja autonomian kansalaisten julkiseen toimintaan. Osallistuessaan julkiseen keskusteluun kansalaiset omaksuvat yleisen näkökulman, josta käsin he voivat olla samaa mieltä yhteisestä hyvästä. Juuri tällainen toiminta *poliittisina kansalaisina* on rationaalisuuden ja vapauden aluetta. (Young 1989/1998, 404-405.)

Tasavaltalainen ajattelu muistuttaa joiltakin osin Suomen poliittisen ajattelun yhteisöllistä traditiota (ks. Pulkkinen 1999, 128-129). Suomen 1800- ja 1900-lukujen vaihteen poliittinen ajattelu oli sekoitus hegeliläis-snellmanilaista nationalismia ja liberalismia (utilitarismia) **10** (Pulkkinen 1987; 1989, 5 ja 111-113; 1999, 119), joilla oli varsin erilainen ymmärrys poliittisesta toiminnasta. Vaikka molemmat traditiot pitivät vapautta poliittisen toiminnan edellytyksenä, liberaalissa doktriinissa Hobbes'ilta periytyvä vapauskäsite (*liberty*) viittaa "vapauteen esteistä", kun taas Hegelin kantilainen vapauskäsite (*freedom*) tarkoittaa kykyä toimia moraalisten syiden perustalta (Pulkkinen 1998, 22-25; Werner 2007, 27). Pulkkinen mukaan Hegel sovelsi Kantin vapaus-käsitystä *valtioon* moraalilaisena toimijana (subjektina, "joka säättää itselleen lain") ja *poliittiseen toimintaan* tapana "saada määräysvaltaa siihen, joka määrää itseä" (Pulkkinen 1998, 25 ja 32). Tästä seuraa, että liberaali ja hegeliläinen poliittinen ajattelu käsittävät valtion lähes vastakkaisilla tavoilla. "Liberaalille traditiolle kansalaisyhteiskunta merkitsee vapautta ja valtio pakkoa, hegeliläiselle traditiolle kansalaisyhteiskunta pakkoa ja valtio vapautta" (Pulkkinen 1989, 112).

Näin ollen liberaalissa poliittisessä ajattelussa demokratia edellyttää yksilöiden vapaata toimintaa kansalaisyhteiskunnassa, jossa valtio ei sitä rajoita. Hegelin mukaan kansalaisyhteiskunnassa (*bürgerliche Gesellschaft*) tapahtuvaa toimintaa motivoivat itsekäät edut, koska hän ymmärsi kansalaisyhteiskunnan taloudellisen toiminnan kenttänä. Hegelille, samoin kuin Snellmanille, moraalisen vapauden alue on valtio, jossa yhteisöllinen asettuu yksityisen edun edelle. (Pulkkinen 1987; 1989, 130-131; 1996, 23-24.) Ero hegeliläisen ja liberaalin tradition välillä juontuu myös niiden erilaisesta poliittisesta subjektista: liberaalin poliittisen teorian lähtökohta on yksilö, kun taas hegeliläisessä valtioteoriassa yhteisö on yksilön edellä, koska yksilöä ei voi ymmärtää ilman yhteisöä. Myös poliittisen edustuksen subjekti, *yleistahto*, on hegeliläis-snellmanilaisessa ajattelussa yhteisöllinen. Mutta toisin kuin Rousseauilla **11**, Hegelin teoriassa yksilöllinen tahto rakentuu yhteisössä, joten yleistahto on jo olemassa yksilöiden tietoisuudessa. (Pulkkinen 1998, 137-140.) Snellmanin mukaan yleistahtoa voivat tulkita vain älymystön miehet, joten vain he voivat toimia poliittisina edustajina (esim. *KT II* 1928, 240-241).

Toisaalta Snellman ja etenkin hänen suomenmieliset seuraajansa 1800-luvun lopulla ymmärsivät kansalaisuuden kansakunnan jäsenyytenä, joka velvoitti toimimaan kansakunnan hyväksi. Poliittinen toiminta yhdistettiin valtioon, joka nähtiin sekä poliittisen toiminnan välineenä että tavoitteena. Koska kansakunnan menestys riippui sen jäsenten aktiivisuudesta, kansalaisten oli oltava ainakin tietoisia valtiollisen toiminnan tavoitteista, vaikka eivät itse siihen suoraan osallistuisi. Tässä mielessä myös hegeliläis-snellmanilainen samoin kuin marxilainen ajattelu tähdensi *kaikkien* kansalaisten osallistumista poliittisen yhteisön toimintaan eli *yhteiskunnalliseen* toimintaan (vrt. Pulkkinen 1998, 41).

Suomen 1880-luvun kansanliikkeet vetivät myös rahvaan miehet ja naiset yhteiskunnalliseen toimintaan. Tähän heitä rohkaisivat fennomaanijohtajat, jotka näkivät raittius-, nuorisoseura- ja wrightiläisen työväenliikkeen kansanvalistuksen areenoina, joissa rakennettiin kansallista yhtenäisyyttä fennomaanieliitin johdolla (Liikanen 1987). Fennomaanien kiinnostus 'kansaa' (jolla tosin aluksi viitattiin vain talonpoikaistoon) kohtaan liittyi myös Yrjö-Koskisen johtamien fennomaanien pyrkimykseen saada poliittisille tavoitteilleen "kansan tuki" (Liikanen 1998). Näin ollen Suomessa 'yhteiskunnan' eli (liberaalin terminologian mukaan) kansalaisyhteiskunnan ymmärtäminen kaikille avoimena toimintaforumina saattoi edesauttaa naisten mukaanpääsyä julkiseen politiikkaan, etenkin kun käsitteitä *yhteiskunta* ja *valtio* käytettiin Suomessa jopa toistensa synonyymeina (Kettunen 2003). Toisin kuin liberaalissa ajattelussa, jossa naiset suljettiin ei-poliittiseen yksityiseen, Suomen 1800-luvun lopun nationalistisessa ajattelussa alkoi saada jalansijaa ajatus aktiivisesta ja osallistuvasta 'kansasta', johon kategoriaan sisällytettiin vähitellen myös naiset.

Selityksiä naisten aliedustukseen politiikassa on etsitty myös poliittisen teorian miehisestä subjektista. Taustalla on idea, että koska länsimaista ajattelua määrittävät binääriset oppositiot eli merkitys syntyy vastakohtansa kautta, nainen/naisellinen konstituoitiin maskuliinisen identiteetin ja sen attribuuttien vastakohtaksi. Modernissa poliittisessa teoriassa poliittisen subjektin (yksilö-kansalaisen) tunnusmerkit, kuten aktiivisuus ja kyky tarkastella asioita objektiivisesti, liitetään mieheen, samalla kun näiden attribuuttien vastakohtat, passiivisuus ja subjektiivisuus, yhdistetään naiseen (Lister 1997, 69). Anna Elomäen (2007) vaalimainontaa koskevan tutkimuksen mukaan myös suomalaisessa politiikassa aktiivisuus yhdistetään mieheen ja passiivisuus naiseen (ks. myös luku 10). Tätä sukupuolidikotomiaa tuotettiin myös suomalaisessa valtio-opissa, kuten Marja Keränen (1993) on väitöskirjassaan osoittanut (vrt. Bourque - Grossholtz 1984).

Pateman (1988; 1989) osoitti, että liberaalin poliittisen teorian konstruoima moderni yksilö-kansalainen oli sukupuoleltaan mies tai paremminkin, poliittinen teoria rakensi subjektikseen modernin miehisen identiteetin (Di Stefano 1991; 1996; Squires 1999, 27). Myös hegeliläis-snellmanilaisessa poliittisessa ajattelussa, jossa yksilö-subjektin sijaan rakennettiin yhteisöllistä poliittista subjektia (valtio yleistahtona), naisen kategoria suljettiin poliittisen ajattelun ja toiminnan ulkopuolelle. Hegel väitti, etteivät naiset kykene abstraktiin ja kriittiseen ajatteluun. Koska naiset eivät pysty kyseenalaistamaan vallitsevia olosuhteita, traditioita ja normeja, he eivät myöskään kykene tulkitsemaan (edustamaan) yleistahtoa politiikassa. (Hodge 1987, 145; Pulkkinen 1989, 14; 1996, 153-154; Werner 2007, 123; 154-155.) Samaa mieltä oli Hegelin "oppipoika" Snellman, jonka valtiotieteellisen ajattelun varaan 1800-luvun suomalainen nationalismi rakentui (*KT IV* 1928, 392; Pulkkinen 1989, 14; Saarinen 1985, 46-48). Yleistahdon, tai kuten Snellman tätä poliittisen edustuksen subjektia kutsui, *kansallishengen*, edustaminen oli miesten tehtävä myös työnjaollisista syistä. Naisten tulee toimia perheessä, mikä on välttämätöntä kansakunnan jatkuvuuden ja menestyksen kannalta. Koska miesten toiminta valtiossa ja naisten toiminta perheessä täydentävät toisiaan, toista ei voinut olla ilman toista. Naisten poliittisen toiminnan sulki pois myös se, että nämä toimintatavat olivat toisensa poissulkevia, jos toimit perheessä, et voinut toimia valtiossa ja päinvastoin (*KT XI* 1931, 132-133).

Käsitys naisten kyvyttömyydestä poliittiseen toimintaan vakiinnutettiin 1700-luvun Amerikan ja Ranskan "porvarillisissa" vallankumouksissa. Mutta naisten syrjäyttäminen poliittisesta toiminnasta synnytti myös vastareaktion. Kuten Joan Scott (1996, x ja 3) esittää, feminismi syntyi protestina sille, että nainen suljettiin politiikan ulkopuolelle, mikä oli jo 1700-luvun varhaisfeministien, kuten Mary Wollstonecraftin ja Olympe de Gouges'in, kritiikin kohteena. Tätä arvosteli myös 1800-luvun puolivälissä aktivoitunut ensimmäisen aallon feministinen liike, joka nosti naisten yhtäläiset oikeudet poliittiselle agendalle. 1800-luvulla sukupuolten yhtäläisiä oikeuksia ajoivat myös eräät liberaalit ajattelijat, kuten John Stuart Mill ja Harriet Taylor **12**. Suuttumusta herätti se, ettei naisten katsottu kuuluvan siihen tasa-arvoisten kansalaisten joukkoon, joiden poliittisia oikeuksia Thomas Hobbes, John Locke ja Jean-Jacques Rousseau olivat perustelleet yhteiskuntasopimuksella. Tämä johtui siitä, kuten Pateman (1988) päättelee, että toisin kuin miehet, joiden ajateltiin sopineen keskenään poliittisen elämän pelisäännöistä, nainen nähtiin osana luonnon järjestystä ja perhettä. Toisaalta juuri poliittisen liberalismien idea kansalaisten yhtäläisistä oikeuksista innoitti niin feminististä kuin sosialististakin ajattelua. Kun yksilösubjekti irrotettiin sosiaalisista sidoksista ja esitettiin universaalina kategoriana, se antoi mahdollisuuden vaatia yhtäläisiä poliittisia oikeuksia niin naisille kuin työväenluokalle.

Ranskan vallankumouksen jälkeen säädetyssä perustuslaissa poliittinen kansalaisuus ja siihen liitetyt oikeudet, jotka nyt irrotettiin säätyprivilegioista, myönnettiin vain "vapaille miehille". Koska yksilön autonomian katsottiin edellyttävän taloudellista riippumattomuutta, naiset, jotka olivat riippuvaisia aviomiehistään, ja työväenluokan miehet, jotka olivat riippuvaisia työnantajistaan, eivät täyttäneet poliittisen kansalaisuuden kriteerejä. Kuten feministinen (ja postkolonialistinen) kritiikki on myöhemmin osoittanut, yksilö-kansalainen ei tarkoita ketä tahansa, vaan kuvaa heteroseksuaalisen, keskiluokkaisen, valkoisen miehen identiteettiä. Tästä seuraa, että muunlaiset identiteetit jäävät yksilökategorian ulkopuolelle, koska ne edustavat kaikkea sitä mitä 'yksilö' ei ole. (Scott 2005; Shanley - Pateman 1991; Pateman 1988; 1989; Lloyd 1984; 2000; Flax 1983.) Autonomisen (mies)-yksilön kategorian mahdollisti sen kääntöpuoli eli epäitsenäinen, irrationaalinen ja passiivinen 'nainen'. 'Naisesta' tuli erilaisuuden merkki, joka viittaa luontoon, ruumiillisuuteen (ruumiin tarpeisiin), sukupuoleen ja seksuaalisuuteen, joista abstrakti yksilö-subjekti irrotettiin.

Mutta senkin jälkeen, kun naiset saivat yhtäläiset poliittiset oikeudet, modernin yksilökategorian mahdollistaneet dikotomiat säilyttivät tehonsa. Kun jotkut ominaisuudet näyttäytyvät standardeina, muunlaiset marginalisoituvat (Gordon - Lahelma 1998, 255). Tämä selittää myös naisten marginaalista asemaa politiikassa. Gordon ja Lahelma ovat kristallisoineet liberaalin demokratian "sukupuoliongelman" todetessaan, että vaikka 'kansalainen' oli irrotettavissa sosiaalisista yhteyksistään, naiset eivät (luontoon kuuluvina) voineet näin tehdä. Nainen ei sopinut kansalaisen normiin ja siksi naista edusti mies. "Muodolliset oikeudet viittaavat samuuteen", mutta "(i)hmiset eivät kuitenkaan ole sosiaalisista kytköksistään irrallisia, joten retorinen samuus ei poista erilaisuutta". (Gordon-Lahelma 1998, 256-257.) Kun erot hierarkkisoidaan eriarvoisuudeksi, se johtaa erilaisten marginalisointiin.

3.2. Feministisen liikkeen poliittiset teoriat ja strategiat

Koska tutkin naisten poliittista edustusta feministisen poliittisen ajattelun valossa, esittelen lyhyesti feministisen liikkeen ja ajattelun historiaa. Samalla tämä tarkastelu taustoittaa väitöskirjani teoreettis-metodologisia lähestymistapoja ja valintoja. Liberaali poliittinen ajattelu on teoria ihmisoikeuksista, joka antoi sysäyksen vaatia myös naisten *oikeuksia*. Juuri tätä kuvaa (liberaalia) naisasialliuutta tarkoittava englanninkielinen termi *women's rights movement*. Ratkaisevan sysäyksen liberalismille, kuten muillekin 1800-luvun suurille aatteille, sosialismille ja feminismille, antoivat Amerikan ja Ranskan vallankumoukset ja niissä kiteytyneet poliittisen tasa-arvon periaatteet: tasa-arvo,

vapaus ja veljeys. Tosin naisten yhtäläiset poliittiset oikeudet, joita ensimmäisen aallon feministinen liike ohjelmassaan vaati, ei vielä tarkoittanut *yleistä* äänioikeutta, josta tuli yleinen tavoite vasta työväenliikkeen radikalisoituessa.

Marxilainen teoria piti taloudellista ja sosiaalista tasa-arvoa poliittisen tasa-arvon edellytyksenä, ja väitti, että todellinen tasa-arvo mahdollistuu vasta kommunistisessa yhteiskunnassa, jossa tuotantovälineet ovat proletariaatin hallussa. Mutta myös sosialistinen feminismi, kuten Suomessa 1900-luvun alussa syntynyt sosialidemokraattinen työläisnaisliike, ajoi *työläisnaisten oikeuksia* vaatimalla yleistä äänioikeutta, vaimon yhtäläisiä oikeuksia avioliitossa sekä erityisesti työläisäitien työehtojen parantamista (Lehto 1980; Sulkunen 1989; Lähteenmäki 1990; 1995; 2000). Nämä naisliikkeen ensimmäisen aallon liberaalit ja sosialistiset ideat innoittivat feminististä ajattelua myös toisen aallon feministisissä liikkeissä 1960- ja 1970-luvuilla. Seksuaalisuuden politisointi taas muodosti radikaalifeminismin yhteiskuntakritiikin ytimen. Poliittista tasa-arvoa ajava liberaalifeminismi, taloudellista tasa-arvoa korostava sosialistinen feminismi ja seksuaalista tasa-arvoa ja itsemääräämisoikeutta tähdentävä radikaalifeminismi, muodostivat toisen aallon kolme poliittista teoriaa. Nämä suuntaukset olivat yhtä mieltä naisten epäoikeudenmukaisesta ja alistetusta asemasta yhteiskunnassa, mutta olivat eri mieltä sen syistä, minkä tähden ne myös kehittävät toisistaan poikkeavia poliittisia strategioita. (Eisenstein 1984, xiv-xvi; Jaggar 1983; Randall 1982, 5-6; Lovenduski 1990, 139; 1986, 67-70; Bryson 1992.)

Liberaalifeminismi tavoitteli naisten emansipaatiota (yksilöitymistä) ja yhtäläisiä mahdollisuuksia, jotka takaisivat sukupuolten välisen tasa-arvon. Sosialistinen feminismi ja radikaalifeminismi syntyivät 1960-luvun opiskelijaliikkeissä, joita innoitti uusvasemmistolainen ideologia. Niiden tavoitteena oli naisten vapauttaminen alistetusta asemasta, jonka uskottiin häviävän niiden valtajärjestelmien - kapitalismi pääoman valtana ja patriarkaatti miesvaltana - myötä, jotka tätä alistusta ylläpitivät. Politisoidessaan seksuaalisuutta ja sukupuolieroa radikaalifeminismi tuotti myös uusia teorioita sukupuolesta, politiikasta ja vallasta ja synnytti uudenlaista poliittista toimintaa.

Liberaalifeminismi uskoo sukupuolten väliseen samanlaisuuteen, joka on ajateltavissa, koska yhtäläiset oikeudet perustuvat abstraktiin ja universaaliin normiin; kansalais- tai ihmisoikeudet koskevat sekä miehiä että naisia. Toisen aallon liberaalifeministit joutuivat kuitenkin pohtimaan kysymystä, miksi naiset edelleen - vaikka olivat lain edessä tasa-arvoisia miesten kanssa - nähtiin perheolentoina eikä yksilöinä. Vastausta etsiessään he turvautuivat usein funktionalistisiin sosiologisiin selityksiin, kuten sukupuolirooliteoriaan (Bergman 1995, 49; Hirdman 1990, 75; Connell 1987, 49), jossa

naisten eriarvoista asemaa selitetään sosialisatiolla ja naisiin ja miehiin kohdistuvilla erilaisilla normeilla ja odotuksilla. Rooliteorian keksijä Talcott Parsons oli tyytyväinen miesten rooliin perheenelättäjinä ja naisten rooliin perheenäiteinä. Liberaalifeministit sitä vastoin pitivät "vanhanaikaisia sukupuolirooleja" syynä naisten ja miesten eriarvoiseen asemaan yhteiskunnassa ja väittivät, että naiset kyllä kykenevät oppimaan myös julkisessa elämässä tarvittavia kykyjä. Toisin sanottuna, eriarvoisuudesta päästäisiin muuttamalla naisten sukupuoliroolia. *Tasa-arvofeminismin* poliittinen projekti oli katkaista yhteys biologisen ja sosiaalisen sukupuolen välillä ja tehdä edellisestä epärelevantti, josta seuraisi, että myös naiset voisivat osallistua julkiseen toimintaan (Squires 1999, 55).

Ensi silmäyksellä sukupuolirooliteoria näytti olevan tehokas väline biologisen determinismin vastustamisessa. Sen kriitikot puolestaan väittivät, että sukupuolirooliteoria ei vain epäsuorasti nojannut biologiseen determinismiin, vaan oli sosiaalisen determinismin muoto, koska se jätti selittämättä, miksi ihmiset ylläpitävät traditionaalisia normeja rooliodotuksillaan. Sukupuolirooliteoria ei myöskään näe sukupuolta valtasuhteena, mikä on ilmeistä kun verrataan sukupuolirooli -termiä muihin sosiaalisia eroja kuvaaviin käsitteisiin: emme puhu "luokkarooleista" tai "roturooleista". Koska rooliteoria ei näe sukupuoleen sisältyviä valtasuhteita, se vain uusintaa niitä palauttamalla kaikki feminiinisyydet ja maskuliinisyydet kaksinapaiseen kategoriaan, jonka ominaisuudet johdetaan miesperheenelättäjä -perheen roolimalleista. Nojaamalla funktionalistiseen selitykseen, jossa ydinperhe selittää sukupuolirooleja ja sukupuoliroolit selittävät ydinperhettä, rooliteoria on epähistoriallinen ja kykenemätön selittämään niitä mekanismeja, jotka ylläpitävät "rooleja ja normeja". (Connell 1987, 50-53; Hirdman 1990, 75.)

Liberaalifeministisessä ajattelussa epätasa-arvoa on selitetty sosialisatiolla, asenteilla ja syrjinnällä. Connellin (1987, 49) mukaan sukupuolirooliteoriat ylittivät klassisen liberalismiin yksilökeskeisyyden korostamalla sosiaalisten stereotyyppien kollektiivista ulottuvuutta. Koska naiselliset ja miehekkäät ominaisuudet ja sukupuoliroolit omaksutaan sosialisatioprosessissa, sukupuolirooleja voidaan muuttaa kasvatuksella ja koulutuksella. Tämä on ollut myös suomalaisen tasa-arvopolitiikan strategia Tasoitukseen naisten tietä julkiseen elämään tasa-arvofeminismi vaati yhtäläistä kohtelua ja syrjinnän kieltoa. Sen sijaan naisiin kohdistuvia positiivisia erityistoimia on, kuten edellä todettiin, perusteltu enemmänkin naiskeskeisen feminismin ideoista käsin (Kuusipalo 2002, 220).

Toisen aallon *sosialistiset feministit* omaksuivat sosialistien kannan "naiskysymykseen", mutta kritisoivat Engelsin teoriaa, jossa naisten alistus johdetaan suoraan taloudellisesta tuotantotavasta. Tämä näet sivuuttaa sen seikan, että myös miehet ovat hyötäneet naisten alistuksesta. Toisen aallon sosia-

listifeministit pyrkivät modifioimaan Engelsin teoriaa selittämällä naisten alistusta sekä luokka- että sukupuoliasemalla, mutta palauttivat molemmat taloudelliseen järjestelmään. (Scott 1999/1986, 35.) Kapitalismi hyötyy naisten riistosta, koska naiset ovat kaksinkertaisesti alistettuja. sekä työelämässä että perheessä: naiset ovat työvoimareservi, heillä on pienempi palkka, he tekevät palkatonta työtä kotona ja heitä riistetään myös kuluttajina ja seksiohjeina (Bouchier 1983, 69). Yhdistämällä naisten alistuksen yhteiskunnan taloudelliseen perustaan, johon sisällytettiin myös sukupuolen mukainen työnjako - mukaan lukien lasten synnyttäminen ja hoito - sosialistinen feminismi laajensi poliittisen alaa myös perheeseen ja seksuaalisuuteen. (Jaggar 1983, 147; Bryson 1992, 263.)

Tämä näkemys avasi tietä *marxilaisille* feministisille teorioille, jotka tekivät näkyviksi tuotannon ja uusintamisen välisen sukupuolittuneen suhteen; uusintaminen on naisten työtä (Lovenduski 1986, 68; Rubin 1975). Ne eivät kuitenkaan kyseenalaistaneet marxilaisen teorian perustaa, jossa sukupuolten välisiä suhteita pidettiin toissijaisina poliittisessa taistelussa (luokkataistelussa), mikä palautti sukupuolten väliset suhteet luokkasuhteisiin. Vaikka kaksoisjärjestelmä-teorian (*dual-system theory*) edustajat argumentoivat, että sen koommin patriarkaattia kuin kapitalismiakaan ei voi palauttaa toisiinsa (Hartmann 1981), tässäkin teoriassa selitys löytyy taloudellisista syy-seuraus -suhteista (Scott 1999/1986, 35). Näin sosialistinen feminismi juuttui marxilaisen "isäteoriansa" käsityksiin vallasta ja politiikasta samoin kuin liberaalifeminismi, joka liberaalin ajattelun tapaan piti politiikkaa (sinänsä) sukupuolineutraalina toimintakenttänä.

Sitä vastoin *radikaalifeminismi* politisoi sukupuolen uudella tavalla, mikä mullisti myös käsitykset vallasta ja politiikasta. Radikaalifeministit väittivät, että sukupuoli on perustavanlaatuinen sosiaalinen ja poliittinen kategoria, joka heijastaa naisten ja miesten välisiä valtasuhteita ja on kaiken alistuksen alkumuoto (Jaggar 1983, 84; Eisenstein 1984, 127; Bryson 1992, 181). Vaikka radikaalifeministit saattoivat olla keskenään eri mieltä patriarkaatin perimmäisestä "syyistä", yhtä mieltä oli siitä, että patriarkaatti on universaali ja kaiken kattava valtajärjestelmä, joka tuttuudessaan vaikuttaa luonnolliselta (Millet 1970; Jaggar 1983, 283). Patriarkaalisessa kulttuurissa miesten tehtävät näyttävät tärkeämmiltä kuin naisten tehtävät, jotka yhdistetään yksityiseen sfääriin ja 'luontoon'. Naisten "alemmuutta" ylläpitävät etenkin avioliitto ja perhe. Koska perhe on institutionalisoitu naisten alistuksen ja seksuaalisuus on miesten vallan päänäyttämöitä, miehet nähtiin "intiimeinä viihollisina" samalla kun miehinen seksuaalisuus assosioitiin väkivaltaan ja agressioon (Lovenduski 1986, 69; 1990, 139). Koska miesten ylivalta, radikaalifemistisen ajattelun mukaan, perustuu naisen ruumiin kontrolliin, naisen alistus voidaan lopettaa vain antamalla naisten määrätellä omaa seksuaalisuuttaan ja kontrolloida omaa lisääntymistään (Jaggar 1983, 147).

Perhesuhteiden ja seksuaalisuuden ('yksityisen' ja 'henkilökohtaisen') politisointi johti radikaaliin politiikan uudelleen määrittelyyn (Millet 1970; Bryson 1992, 184-186). Radikaalifeminismi laajensi politiikan alaa myös intiimeinä pidetyille elämänalueille, jota sen iskulause "henkilökohtainen on poliittista" julistaa (Hanisch 1971; Eisenstein 1984, 12 ja 152). Liike synnytti myös uudenlaisia poliittisia toimintatapoja, kuten feministiset tiedostamisryhmät, joita pidettiin luotettavana tapana saada tietoa naisten kokemuksista. Ideana oli, että keskustellessaan omista henkilökohtaisista kokemuksistaan toisten naisten kanssa naiset huomasivat henkilökohtaisina pitämiensä ongelmien olevan kaikille naisille yhteisiä ja siis poliittisia. Tiedostamisryhmät eivät kuitenkaan olleet ihan uusi keksintö, sillä niiden mallina oli maolaisten kehittämä "katkeruudesta puhumisen" menetelmä, jolla kiinalaisia talonpoikia oli herätelty poliittiseen tietoisuuteen ja toimintaan. (Eisenstein 1984, 35; Bryson 1992, 183.) Seksuaalisuuden politisointi näkyi kysymyksissä, joita radikaalifeminismi toi poliittisen taistelunsa keskiöön ja julkiseen keskusteluun, kuten abortti, naisiin kohdistuva väkivalta, sukupuolinen häirintä, raiskaus, pornografia ja prostituutio (Lovenduski 1990, 141).

Tutkijat pitävät *kulttuurifeminismiä* radikaalifeminismin yhtenä muotona (Jaggar 1983), toisen aalon neljäntenä suuntauksena (Hoskyns 1996, 34) tai käänteinä gynosentriseen eli naiskeskeiseen analyysiin (Eisenstein 1984, 105). Jälkimmäinen tarkoittaa sitä, ettei naisten erilaisuutta suhteessa miehiin pidetty enää alemmuuden lähteenä, vaan erona, jota kannattaa juhlia (Eisenstein 1984, 46). Feministisessä teoriassa "kurjuusdiskurssi" sai rinnalleen "nais erityisyyttä ja naiskokemusta positii-visesti" argumentoineen puheen (Anttonen 1997, 33). Naiskokemusta seurasi "naisten kulttuurin" käsite, jonka ajateltiin jäsentävän niin ihmiskäsitystä kuin sosiaalisen elämän kaikkia аспекteja. Sukupuolten erilaiset kokemusmaailmat olivat muodostaneet yhteiskuntaan kaksi kulttuuria: näkyvä miehinen kulttuuri ja näkymätön (universaali) naiskulttuuri. (Jaggar 1983, 249.) Jotta naiseudelle voitaisiin antaa sille kuuluvaa arvostusta, naisten kulttuuri oli tehtävä näkyväksi nostamalla esiin naisten kokemuksia ja toiminta-alueita, joissa naiset arvot olivat kehittyneet vastakohtina vallitsevan miehisen kulttuurin arvoille (Saarinen 1984; Anttonen 1997, 34).

Kulttuurifeminismi ei uskonut komplementaariseen sukupuolikäsitykseen, vaan hylkäsi ne arvot, joilla maskuliininen kulttuuri oli itseään palkinnut. Niiden sijaan se arvosti maskuliinisessa kulttuurissa vähäteltyjä naisellisia ominaisuuksia, kuten tunteellisuutta, spontaanisuutta, joustavuutta ja toisista huolehtimista, sekä naisisia arvoja, joita se piti eettisesti miehisiä arvoja parempina (Jaggar 1983, 251-252). Se, mistä nämä naiset ominaisuudet ja arvot johdettiin synnytti "luonto vastaan kasvatus" (*nature vs. nurture*) -debatin. Etenkin sosialistifeministit kritisoivat niitä kulttuurifeminismin piirteitä, joissa vedottiin naisten perimmäiseen luontoon, ja joita he pitivät feminismin pa-

luuna essentialismiin ja biologiseen determinismiin (Lovenduski 1990, 139-140). Toisaalta kulttuurifeminismi toi esiin ja vastusti naisisen (ja naisten) vähättelyä, joten sitä voi pitää myös poliittisena strategiana, joka nosti naisten (historian, työn, kulttuurin) arvostusta ja teki näkyväksi naisten kulttuurista ja symbolista alistusta (vrt. Fraser 1997). Osa kulttuurifeministeistä päätyi kuitenkin selittämään "naisten ylivoimaisuutta" essentialistisilla naisellisilla ominaisuuksilla. Tästä on jäänyt elämään esimerkiksi käsitys, että naiset olisivat ikään kuin "luonnostaan" yhteistyökykyisempiä johtajia kuin miehet (ks. myös Julkunen 2008, 161).

Samalla kun feministit määrittivät mikä on kulttuurisesti naisista ja mikä miehistä, myös *vallan* käsite joutui uudelleen arvioinnin kohteeksi. Radikaalifeministit hylkäsivät Hobbes'ilta peräisin olevan ja negatiivisena pidetyn valtakäsitteen ja määrittivät vallan positiivisesti kapasiteettina ja inhimillisten kykyjen yhteisenä kehittämisenä. Morgan (1970, 529) tiivisti sen lauseeseen: "*Power to no one, and to every one, to each the power over his/her own life, and to no others*". Foucaultin ja Arendtin valta-käsitteen määrittelyä muistuttavan feministisen 'valtateorian' mukaan valta on läsnä kaikkialla ja valtasuhteita uusinnetaan jokapäiväisessä elämässä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Etenkin kulttuurifeministit korostivat vallan kollektiivista luonnetta ja puhuivat mieluummin voimaannuttamisesta (*empowerment*) kuin vallasta. Tämä selittää myös kulttuurifeministien poliittisia strategioita: Kieltäytymällä osallistumasta patriarkaalisia suhteita pönkittävien instituutioiden toimintaan, feministit uskoivat voivansa muuttaa näitä instituutioita ja samalla itseään. Vastustaessaan hierarkiaa ja hallintaa he etsivät tapoja järjestää sosiaalinen elämä tavalla, jossa pyrittiin välttämään pakottavan (yli-)vallan käyttöä. Kulttuurifeministien poliittinen strategia oli autonomia ja separatismi. Oman "naistilan" (*womanspace*) luominen oli heille ainoa keino paeta hallitsevaa patriarkaalista kulttuuria, joka pakotti naiset osallistumaan omaan alistukseensa. (Jaggar 1983, 270-271 ja 280-282.)

Vaikka sosialistifeministit perustivat omia järjestöjään, he osallistuivat myös muiden sosialististen järjestöjen toimintaan, mikä heijasti heidän käsitystään kahdesta valtajärjestelmästä, patriarkaalisesta ja kapitalismista. Sosialidemokraattiset feministit omaksuivat paljolti samanlaisen poliittisen strategian kuin liberaalifeministit, mikä mahdollisti yhteistyön näiden välillä etenkin naisten sosiaalisia ja poliittisia oikeuksia, kuten perheen ja työn yhteensovittamista, koskevista kysymyksistä. Myös liberaalifeministit toimivat sekä omissa että sekajärjestöissä (esim. poliittisissa puolueissa), joissa he ajoivat omia tavoitteitaan perinteisten etujärjestöjen tapaan. Radikaalifeministit arvostelivat tätä strategiaa, joka heidän mielestään johtaa miehisten arvojen omaksumiseen ja feminististen tavoitteiden vesittymiseen. Sen sijaan he perustivat vaihtoehtoisia järjestöjä, joilla he toivoivat voivansa

häiritä ja vastustaa patriarkaalista yhteiskuntaa. Joustavat, verkostomaiset ja anti-hierarkkiset toimintamuodot olivat radikaalifeminismin tyypillisiä toimintamuotoja. (Lovenduski 1990; Hoskyns 1996, 34.) Tietty määrä separatismia liittyi kaikkiin suuntauksiin. Vain naisten omilla yhdistyksissä ja verkostoissa oli mahdollista muotoilla naisten omia poliittisia vaatimuksia, ja varmistaa, että ne otettaisiin vakavasti. Naiset tarvitsivat omaa tilaa myös voidakseen kehittää uudenlaisia tapoja suhtautua toisiinsa, jakaa kokemuksia ja kehittää omia näkökulmiaan. (Jaggar 1983, 293.) Yhteiskunnallisena liikkeenä feminismi tarvitsi naistoimintaa myös yhteisen identiteetin luomiseen. Erityisesti kulttuurifeminismi rakensi naisten kollektiivista poliittista identiteettiä, mikä loi perustaa sekä feministiselle identiteettipolitiikalle että naiskeskeiselle feminismille ja lähestymistavalle.

3.3. Naiskeskeinen lähestymistapa tutkimuksessa

Naiskeskeiseen lähestymistapaan kuuluivat psykoanalyysistä vaikutteita saanut feministinen tutkimus, maskuliinisen tieteen kritiikki (Rich 1976; Chodorow 1978; Keller 1982; 1988; Lerner 1979), *standpoint* -teoria ja naishistoria. Se sai alkunsa feministisistä tiedostamisryhmistä, joissa miehisen kulttuurin sivuuttamia tai trivialisoimia naisten kokemuksia pidettiin legitimiä tiedon lähteenä. Vaikutteita saatiin myös lesboryhmien identiteettipolitiikasta, jossa kehitettiin sellaisia käsitteitä kuten "naisidentifioitunut nainen" ja "poliittinen lesbous". Naiskeskeinen lähestymistapa oli feministin epistemologinen projekti, jonka pyrkimyksenä oli tuoda näkyviin ja rekonstruoida naisten kokemukset, jotka oli suljettu pois teoreettisesta ja filosofisesta kielestä. Sen lisäksi feministisen tutkimuksen oli luotava oma tapansa ajatella ja puhua naisten kokemusten pohjalta, jotta se voisi "kirjoittaa naiset sisään" historiaan ja teoriaan ja auktorisoida alistettujen kätetty ja vaiennettu ääni. (Rich 1976; Eisenstein 1984, 56-57; Anttonen 1997, 35.) Tämä oli myös niiden historian tutkijoiden tavoite, jotka kirjoittaessaan naishistoriaa pyrkivät asettamaan naiset tutkimuksensa keskiöön ja (re)konstruoimaan naisen historian subjektiksi (Scott 1999/1983, 15-27).

Standpoint -epistemologia kyseenalaisti tieteellisen tiedon tuottamisen ehdot paljastamalla teorian mieskeskeisyyden ja ehdotti vaihtoehtoja, naisten kokemuksista ja toiminnasta lähtevää analyysia (Harding - Hintikka 1983; Hartsock 1983; Harding 1986). *Standpoint*-teoreetikot väittivät, että (tieteellisessä diskurssissa) marginalisoitujen ryhmien, kuten naisten, kokemukset tarjoavat etuoikeutetun näkökulman, josta käsin tehty tutkimus haastaa valtavirtatutkimuksen ymmärryksen yhteiskunnasta (Jaggar 1983, 370; Ho - Schraner 2004; ks. Saarinen 1986; Ronkainen 2000). Toisin sanottuna, *standpoint* -epistemologian lähtökohta oli alistettu tai marginalisoitu identiteetti, jonka torjuttuja

ja sivuutettuja kokemuksia tutkimuksen ajateltiin refleктоivan. Samalla tavalla myös naishistoria nosti näkyviin naisten toimintaa, joka miesten kirjoittamassa historiassa oli jäänyt näkymättömäksi (Lerner 1979, 160).

Analysoimalla naisten marginalisoituja kokemuksia naishistoria teki naisten historiaa näkyväksi ja antoi sille tunnustusta (Scott 1999/1983, 18). Sen kohteena oli usein tavallisten naisten elämä ja erityisesti ne naisiset kokemukset, jotka erosivat miehisisä kokemuksista, kuten perhe-elämä. Tämä naisinen kokemus- ja toimintapiiri ("naiskulttuuri") kehysti myös tutkimuksen tulkintaa. (Smith-Rosenberg 1975; Saarinen 1984; 1985.) Tästä perspektiivistä naisten toiminta ei näyttänyt enää marginaaliselta puuhastelulta, vaan 'naisten' yhteiseltä pyrkimykseltä uudistaa yhteiskuntaa eli *poliittiselta* toiminnalta. Scottin (1999/1983, 19) mukaan naishistoria rakensi naissubjektia, jonka toiminta pyrittiin sovittamaan jo olemassa oleviin kategorioihin. Toisaalta se myös venytti näiden kategorioiden rajoja esimerkiksi määrittelemällä uudelleen 'poliittisen' *alaa* koskemaan myös naisille tyypillistä toimintaa, jota aikaisemmin oli pidetty epäpoliittisena (vähän samaan tapaan kuin radikaalifeminismi politisoi naisten henkilökohtaisina pidettyjä kokemuksia).

Tämä näkökulma historiaan ja politiikkaan ohjasi 1980-luvun lopulla myös omaa tutkimustani. Sen kannalta tärkeä oli oivallus, että myös poikkeusnaisia, jotka nousevat näkyviin päästessään miesten toimintapiiriin, on tutkittava *naisina* eikä "sosiaalisina miehinä" **13** (Saarinen 1986, 242; 1987b, 145). Esimerkiksi väitöskirjan toisessa luvussa naisministereitä ei verrata miesministereihin, mikä tällaisessa "kurjuustutkimukseksi" (Saarinen 1986, 243) kutsutussa lähestymistavassa olisi saanut naisten toiminnan näyttämään marginaaliselta ja epäpoliittiselta. Sen sijaan tutkin naisministerien poliittista uraa "naisen poliittisen kulttuurin" kehyksessä. Tästä näkökulmasta naisministerien kokemukset politiikasta, joita haastatteluilla kartoitin, alkoivat näyttäytyä osana laajempaa, naisten poliittisen toiminnan historiaa. Tutkimukseni mukaan naistoiminta levittäytyi horisontaalisesti naisjärjestökentälle ja eteni myös vertikaalisesti ruohonjuuritasolta aina hallitukseen asti, jonne kentällä syntyneet innovaatiot saattoivat naisministerien mukana päätyä. Myös Sulkunen (1991, 68) kuvaa naisliikettä verkostomaisena ja moniulotteisena toimintana: "Näin nähtynä naisliike Suomessa aukeakin laajaksi, eri järjestöistä koostuneeksi ja monille yhteiskunnallisille aloille ulottuneeksi toiminnaksi..."

Nämä naishistorian metodologiset ideat ohjasivat tutkimusaineiston valintaa ja niiden tulkintaa väitöskirjan luvuissa 2, 3 ja 7. Analysoin haastatteluja ja omaelämäkertoja kunnioittaen kertojien omaa tulkintaa toimintansa merkityksestä. Tuon ajan politiikan tutkijat olisivat tuskin kiinnostuneet Maa-

laisliiton ministerin Vieno Simosen arviosta, jonka mukaan syynä hänen ministerinimitykseensä oli Marttaliiton puheenjohtajuus, jota tuolloin hallitusta muodostamassa ollut Urho Kekkonen arvosti. Myöskään Simosen poliittisen kiinnostuksen kohde, emäntien ammattikoulutus, ei ehkä olisi päässyt poliittiseen historiaan ilman naistutkimusta. Minulle se sitä vastoin kertoi, että kotitalouspolitiikka, joka 1900-luvun alussa oli muodostunut yhdeksi maternalistisen politiikan tärkeimmistä kehittämiskohteista (Sulkunen 1989; Ollila 1993; Lähteenmäki 1990, 147-158; Julkunen 2010, 83), sai Simosen myötä jalansijaa myös hallituksessa.

Naishistoria edusti feministisen tutkimuksen ensimmäisiä pyrkimyksiä historiallistaa sukupuoli, mutta kuten Scott (1999/1983, 20-21) arvioi, sekoittaessaan naisten kokemusten arvostamisen "naisten sanomisten ja tekemisten" ylistämiseen, se eristi naiset omaan 'naisiseen' toimintapiiriinsä. Jotta sukupuolidikotomiat voidaan ylittää, tutkimuskohteeksi on otettava itse naissubjektin historiallinen rakentuminen (Scott 1992; Östman 2000, 286). Tätä subjektin määrittelyyn liittyvää rajankäyntiä feministisessä epistemologiassa tarkastellaan seuraavassa luvussa, jossa esittelen feministisen ajattelun teorian historiaa siltä osin kuin se selventää väitöskirjani teoreettis-metodologisia lähestymistapoja, käsitteitä ja tutkimuskohdetta.

3.4. Feministiset epistemologiat ja tieteen kritiikki

Koska väitöskirjaani sisältyvät artikkelit tarkastelevat poliittisen edustuksen sukupuolittumista osin erilaisista teoreettis-metodologisista näkökulmista käsin, on niiden asemoimiseksi feministisen ajattelun kenttään syytä kuvata hiukan tarkemmin tämän teoreettisen ajattelun lähtökohtia. Feministisen teorian läpimurtoja esitellään usein kolmen tietoteoreettisen suuntauksen (samanlaisuus, erilaisuus ja horjuttaminen) avulla, jotka esittelen pikaisesti johdannossa (s. 20-21). *Humanistinen feminismi* (samanlaisuus, yhtäläisyys, *equality*) hyväksyy *feministisen empirismin* epistemologian ja liberaalifeminismin poliittisen ontologian. Feministinen empirismi, jonka mukaan tiede sinänsä on objektiivista, yhdistetään positivismiin ja sen kvantitatiiviseen metodeihin ja se käyttää sukupuolta empiirisenä muuttujana. Sitä vastoin *gynosentrinen feminismi* (erilaisuus, ero, *difference*) ja erityisesti *standpoint* -epistemologia kyseenalaistaa normaalitieteen 'arvovapauden' ja tietävän subjektin 'objektiivisuuden' korostamalla tiedon ja tietävän subjektin sitoutuneisuutta sosiaaliseen paikkaan, tilanteeseen ja kokemukseen (Harding 1986; Anttonen 1997, 40; Ronkainen 2000, 173).

Humanistinen feminismi näkee valtavirtatieteen ongelmaksi sen, ettei tieteelliseen yhteisöön rekrytoida tarpeeksi naisia, mitä pidetään paitsi tasa-arvo-ongelmana myös resurssien hukkaamisena. Lisäksi naiset pitäisi ottaa systemaattisemmin tutkimuksen kohteeksi, mikä lisäisi tieteen objektiivisuutta. Naiskeskeinen feminismi puolestaan tutkii niitä seurauksia, joita naisten/naisisen syrjäyttäminen tieteellisen tiedon tuotannosta on aiheuttanut. Sen johtopäätös on, että tiede on maskuliinista toimintaa ja että sen keskeinen kriteeri, objektiivisuus, on mieskeskeinen tavoite. Evelyn Fox Keller kysyy, onko tieteellinen objektiivisuus itse asiassa nimi, joka on annettu miehelle subjektiviteetille (Keller 1982, 589-602; Keränen 1993, 45). Näin siksi, että "(t)iede rakentuu sille, että objekti (luonto) nimetään naiseksi ja vastaavasti subjekti (henki) nimetään mieheksi..." (Keller 1988, 188). Tästä seuraa, että naisesta tehdään "ei-tieteellisen merkki". Sen sijaan, että tiede olisi "vinoutunutta", kuten humanistinen feminismi väittää, naiskeskeisen feminismin mukaan tiede määrittellään 'naisen' poissulkemisen kautta (Haraway 1997, 27-29; Rojola 2000, 141).

Naiskeskeinen feminismi liitetään hermeneutiikkaan eli tulkintaan perustuviin metodologioihin ja suuntauksiin sekä laadullisiin menetelmiin. Naiskeskeisessä lähestymistavassa sukupuoli ymmärrettiin analyttisenä kategoriana, joka merkitsee naisisen alistaiseksi ja maskuliinisen hallitsevaksi. Sellaisena sukupuoli on yhteiskuntaa jäsentävä periaate, samalla kun tämä *sukupuolijärjestelmä* sekä heijastaa että tuottaa sukupuolieroa ja -hierarkiaa. Naiskeskeiseen lähestymistapaan sisältyi myös pyrkimys vahvistaa alistetun osapuolen toimijuutta rakentamalla naissubjektia. Tällainen "*feministinen strukturalismi*" vaikutti myös omaan teoreettiseen ajatteluuni 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Siinä sukupuolta ei palautettu empiiristen "naisten" ja "miesten" kategorioihin, kuten feministisessä empirismissä, vaan analysoitiin mekanismina, joka rakentaa ja legitimoii sosiaalisia suhteita ja valtasuhteita. Nämä valtasuhteet ovat sisäänrakennettuina sukupuolen symbolisessa ymmärtämisessä (kulttuurisena merkitysjärjestelmänä) ja feminiinisen ja maskuliinisen kaksinapaisessa kategoriassa. Feministisen strukturalismin myötä eivät vain toimijat, vaan myös merkitykset, rakenteet ja institutiot alettiin nähdä sukupuolittuneina. (Rubin 1975; Harding 1986, 65; Scott 1986; Saarinen 1992, 51-52.) Näin feministinen strukturalismi lähentyy (*sosiaalista*) *konstruktionismia*, joka esittää sukupuolen sosiaalisesti rakentuneena ja määrittelee feminiinisen suhteessa maskuliiniseen ilman, että näillä käsitteillä olisi mitään niistä itsestään käsin johdettavissa olevaa sisältöä (Squires 1999, 62).

Strukturalistisessa lähestymistavassa sukupuoli nähtiin yhteiskuntaa, sen toimijoita ja toimintaa rakenteellisesti, symbolisesti/kulttuurisesti ja yksilötasolla (identiteetti) jäsentävänä sukupuolijärjestelmänä tai -järjestyksenä, jota ylläpitävät (sukupuoli)eron/erottelun ja -hierarkian (miesnormin) periaatteet. Verrattuna patriarkaattiteorioihin, joissa miesvalta nähtiin universaalina, aina ja kaikki-

alle ulottuvana naisia alistavana valtajärjestelmänä, feministinen strukturalismi teki muutoksen hiukan helpommaksi. Koska sukupuolijärjestelmä ymmärrettiin historiallisena ja kulttuurisidonnaisena ja siten inhimillisen toiminnan tuloksena, sitä voi myös muuttaa "toisin toimimalla". Toisaalta myös naisten nähdään osallistuvan sellaisen järjestelmän ylläpitämiseen, joka marginalisoi naista. Sukupuolen ymmärtäminen suhteena, jossa toista ei voi ymmärtää ilman toista (Saarinen 1992, 51) mahdollisti myös kriittisen miestutkimuksen, jonka mukaan miehetkin voivat olla hegemonisen maskuliinisuuden representaatioiden alistamia (esim. Sipilä - Tiihonen 1994; Lehtonen 1995; Connell 1995; Jokinen 2000).

Sarupin (1989, 43) mukaan strukturalismi on pyrkimys löytää inhimillisen toiminnan yleispäteviä rakenteita. Strukturalistinen (lingvistinen) analyysi alkaa kielellisistä ilmiöistä (kuten sukupuoleen liittyvät) ja tutkii niiden tiedostamatonta infrastruktuuria keskittyen termien (kuten maskuliinisen ja feminiinisen) väliseen suhteeseen. Sitten se esittää järjestelmäkäsitteen (kuten sukupuolijärjestelmä) ja pyrkii löytämään sitä koskevia yleisiä lakeja (kuten eron ja hierarkian/miesnormin periaatteet). Claude Lévi-Strauss on todennut, että strukturalismin tärkein tehtävä ei ole konstituoida 'ihmistä' (selvittää mikä ihminen on), vaan hajottaa se (eli tutkia, miten 'ihmisyys' rakentuu) (Sarup 1989, 1). Jos ihmisen tilalle vaihtaa 'naisen', samaa voisi ehkä sanoa feministisestä strukturalismista ja sen "purkamis- ja rakentamisprojektista" (Saarinen 1986; Koivunen - Liljeström 1996, 13-14). Jälki-strukturalistit menevät strukturalisteja pidemmälle, sillä subjektin purkaminen (*deconstruction*) kumoaa myös 'rakenteen'. Subjekti ja rakenne ovat toisistaan riippuvaisia siten, että rakenne (sukupuolijärjestelmä) riippuu subjektista (mies/nainen), josta sen kuvitellaan olevan erillään, ja jos subjekti puretaan, häviää myös sitä selittävä rakenne (vrt. Sarup 1989, 2).

Jälki-strukturalismin tuloa yhteiskuntatieteisiin on kutsuttu "kielelliseksi käännteeksi", joka viittaa siihen, että jälki-strukturalismi hylkäsi käsityksen kielestä todellisuuden esityksenä. Jälki-strukturalismi samoin kuin jälki-strukturalistinen feminismi pitää subjekteja vallan ja diskurssien tuotteina, joiden genealogiaa (rakentuneisuutta) voi tutkia purkamalla käsitteiden merkityksiä tuottavia dikotomioita. Jälki-strukturalistinen kritiikki kyseenalaisti sekä feministisen empirismin että gynosentrisen feminismin. Positivismiin nojaava feministinen empirismi olettaa tietävän subjektin, joka ulkopuolisenä (*outsider*) ja objektiivisena tarkkailijana selvittää (abstraktin ja rationaalisen ajattelun avulla) "miten asiat ovat" havainnoimalla kohteita, joiden ajatellaan olevan olemassa subjektin/tietäjän ulkopuolella. Mutta myös tulkintaan tukeutuvat epistemologiat nojaavat käsitykseen subjektin ja objektin erillisyydestä. Näin siksi, että vaikka ne olettavat tietäjän (*insider*) olevan osa kohdettaan, tietäjä tulkitsee merkityksiä, joiden oletetaan olevan tietäjän "ulkopuolella" jonkinlaisena "raaka-

aineena" merkityksille, kuten biologinen sukupuoli on sosiaaliselle sukupuolelle **14**. Jälkistrukturalistit sitä vastoin hylkäävät dikotomian tietäjän ja tiedon kohteen välillä ja ovat Nietzschen tavoin sitä mieltä, että tulkintojemme takana ei ole (havaittavissa olevaa) todellisuutta (Sarup 1989, 50). Toisin sanottuna, kielen ulkopuolella ei ole "todellisuutta", jota ulkopuolinen tarkkailija voisi havainnoida (feministinen empirismi) tai sisäpiiriläinen tulkita (*standpoint* -epistemologia).

Jälkistrukturalismi ei myöskään ole (kielellisten) lakien jäsentämien kulttuuristen (merkitys)järjestelmien tutkimista, kuten strukturalismi. Päinvastoin, se on strukturalismin kritiikkiä, koska se hylkää 'rakenteen', joka selittäisi merkitsijöiden ja merkittyjen tuottamat merkitykset, kuten Derridan kritiikki Saussuren ja Lévi-Straussin strukturalismia kohtaan osoittaa. Jälkistrukturalistinen tutkimus ei ole myöskään merkitysten tulkintaa "sosiaalisesti" tai "kulttuurisesti" rakentuneen maailman esityksistä/representaatioista (feministinen konstruktionismi). Sen sijaan se on kriittistä tekstuaalista analyysia siitä, miten merkityksiä tuotetaan ja käsitteitä rakennetaan kielessä/diskurssissa, jonka ulkopuolella ei ole mitään, josta voisimme tietää - ei edes (tietäviä) subjekteja, jotka nekin rakentuvat tässä samassa diskurssissa.

3.5. Samanlaisuus, erilaisuus, horjuttaminen

Feministiset tieto-opit ymmärtävät tieteen eri tavoin, mutta niin ne ymmärtävät myös 'politiikan'. Tasa-arvofeminismi pitää politiikkaa sinänsä sukupuolineutraalina, mutta miesvaltaisena alueena, jonne naisten olisi sen tähden integroiduttava. Naiskeskeinen feminismi puolestaan näkee politiikan maskuliinisena areenana ja toimintana, jonka arvoja naisten ei pidä omaksua. Sen sijaan se määritteli politiikan alaa ('poliittista') uudelleen laajentamalla poliittista toimintaa, agenda ja areenaa niin, että niihin mahtuvat myös tyypillisesti naisinen toiminta, toimintapiiri ja agenda sekä niitä ohjaavat "naisiset arvot". Jälkistrukturalistinen feminismi taas pitää politiikkaa diskurssina, joka *tuottaa* maskuliinisen poliittisen toimijan, kuten liberaalin poliittisen diskurssin yksilö-kansalaisen, joka edustaa kaikkea sitä mitä 'nainen' ei ole (esim. Keränen 1993; Pulkkinen 1996). Samalla se pyrkii purkamaan poliittista subjektia jäljittämällä niitä binäärisiä oppositioita, joiden varassa sen merkitys muodostuu, ja osoittamaan tuon subjektin rakentuneisuuden ja poissulkevuuden. Esimerkiksi näistä eroista feminismin teoreettisten suuntausten välillä käy 'kansalaisen' käsite, jonka (liberaali) tasa-arvofeminismi ottaa annettuna ja johon se pyrkii naiset integroimaan. Gynosentrinen feminismi sitä vastoin konstruoi (universaalina pidettyä) mieskansalaista vastaavan toimijan, (universaalina) nais-

kansalaisen. Jälkistrukturalistisen subjektikritiikin näkökulmasta 'nainen' ei kuitenkaan voi koskaan tulla moderniksi subjektiksi vaan ainoastaan "alistetuksi subjektiksi" (*subjected subject*).

Erot suuntausten välillä eivät koske vain sitä, miten ne ymmärtävät subjektin, vaan myös sitä, miten ne käsitteellistävät sukupuolen. Gynosentrisiin lähestymistapoihin kuuluvat, kuten totesin, feministinen *standpoint* -teoria ja naiskeskeinen historiantutkimus (*her-story*). Molemmat korostivat naisten omia kokemuksia ja toimintapiirejä, joissa naiset ovat rakentaneet vallitsevalle 'maskuliiniselle kulttuurille' vastakkaisia 'naisisia arvoja' ja 'naisten kulttuuria'. Feministiset *standpoint* -teoriat, jotka tulkitsevat uudelleen marxilaista epistemologiaa ja sovelsivat sen keskeistä periaatetta "yhteiskunnallinen oleminen määrää yhteiskunnallista tietoisuutta" sukupuolten väliseen yhteiskunnalliseen työnjakoon, tekivät naiskokemuksesta feministisen epistemologian normin (Hartsock 1985, 242-246; Rose 1994, 76-79; Anttonen 1997, 39-43). Kritisoidessaan feminististä empirismää siitä, että se ei tunnista tieteen androsentrisyyttä (arvovapauden kyseenalaistaminen) eikä tietävän subjektin (mies)sukupuolta (objektiivisuuden kyseenalaistaminen), gynosentrinen feminismi yritti kääntää sukupuolidikotomian toisin päin rakentamalla naistietäjää ja naisnormia, jolla pyrittiin lisäämään naisten ja naisisen kulttuurista arvostusta. Mutta jos 'nainen' ymmärretään viittauksena luontoon, ruumiiseen, seksuaalisuuteen ja sukupuoleen ja määritellään länsimaisen ajattelun dikotomioiden kautta "ei-miehinä", naiset eivät voi koskaan täyttää abstraktin yksilösubjektin ja 'yksilö-kansalaisen' tunnusmerkkejä.

Tämä "naiseuden paradoksi" (Koivunen - Liljeström 1996, 10) muodostaa ongelman sekä humanistisen (tasa-arvo) että gynosentrisen (erilaisuus) naistutkimuksen tavalle käsitteellistää sukupuoli, josta on keskusteltu ns. tasa-arvo vs. erilaisuus -debatissa (Scott 1999/1988; Bock - James 1992) ja jonka Pateman (1989, 14) on ristinyt "Wollstonecraftin dilemmaksi". Ongelma viittaa siihen käsitteelliseen mahdottomuuteen, että 'nainen' voisi koskaan tulla sen koommin täydeksi ihmiseksi/yksilöksi (miesten tapaan) kuin omaehtoiseksi naissubjektiksi. Ensimmäinen väite viittaa tasa-arvofeminismin pyrkimykseen integroida naiset oletetusti universaaliin normiin, niin että naisetkin sisällytettäisiin tähän normiin. Toisin sanottuna, että naisiakin pidettäisiin ihmisinä ja täysivaltaisina kansalaisina, eikä perheolentoina tai "toisen luokan kansalaisina". Gynosentrinen feminismi, joka hylkäsi tämän näennäisesti universaalien (mies)normin, pyrki puolestaan nostamaan alistetun 'naisen' arvoa rakentamalla naissubjektia, jonka ominaisuudet ovat vastakkaisia länsimaisen ajattelun miessubjektille. Kumpikaan näistä suuntauksista ei voi toteuttaa hankettaan, koska ne eivät kykene kumoamaan miesnormia, joka käy ilmeiseksi, kun katsotaan niiden omaksumien strategioiden seurauksia. Ottamalla universaalien (mutta miehisen) subjektin annettuna yritykset sisällyttää nainen tä-

hän kategoriaan vain vahvistavat 'naista' subjektin miehisen normin anomaliana, jota vasten 'nainen' näyttäytyy erilaisuuden merkinä. Mutta myöskään naiskeskeisen feminismin *käänteisstrategian* (*strategy of reversal*, Squires 1999) pyrkimys korvata miesnormi naisnormilla ei kykene murttamaan hierarkiaa, jota sukupuolittavat dikotomiat tuottavat. Se epäonnistuu, koska gynosentrisen feminismin naissubjekti on rakennettu saman sukupuolidikotomian varaan, jota se pyrkii kumoamaan.

Jälkistrukturalistisen kritiikin kannalta sekä humanistisen että naiskeskeisen eli "*debeauvoirilaisen* feminismin" ongelma on se, että ne nojaavat 'moderniin ajatteluun' ja sen perustoihin, eivätkä näin ollen kykene haastamaan mielen ja ruumiin dikotomiaa, joka on sisäänrakennettu kartesiolaiseen subjektin (Hekman 1991; Butler 1993, 3-5). Humanistinen tasa-arvofeminismi ottaa tämän subjektin annettuna, mutta ei naiskeskeinen feminismikään sitä loppujen lopuksi kyseenalaista. Pyrkiesään korjaamaan naisten poissulkemista universaalista normista, se yrittää siirtää naissubjektin samalle epistemologiselle tasolle kuin kartesiolainen subjekti. Tämä puoliväliin jäävä kritiikki on ilmeistä myös, kun katsotaan näiden kahden suuntauksen käsitystä sukupuolesta. Sekä tasa-arvo- että naiskeskeinen feminismi ylläpitävät kartesiolaiseen subjektin sisältyvän "miehisen mielen" ja "naisisen ruumiin" välistä dikotomiaa ja samalla myös kaksijakoista sukupuolen kategoriaa. Naiskeskeinen feminismi korostaa esimerkiksi äitiydestä tai äidin tehtävistä johdettuja kykyjä työelämässä (hoiva- ja vastuurationaalisuus), jotka vain vahvistavat sitä Suomessakin 1800-luvulta lähtien rakennettua komplementaarista sukupuolikäsitystä, jolla naisten ja miesten erillisiä, mutta "toisiaan täydentäviä", toimintapiirejä on perusteltu.

Umpikuja johtuu siitä, että vaikka naiskeskeinen feminismi pitää feminiinisyyttä ja maskuliinisuutta historiallisesti ja kulttuurisesti kontingenttina, se jättää 'nais-' ja 'mies-' kategoriat paikalleen. Näin ns. biologinen sukupuoli (*sex*) jää teoretisoimatta, ja siitä tulee sukupuolen ontologian luonnollistettu perusta (Pulkinen 2000, 48-50; Squires 1999, 61-62). Jako biologiseen (*sex*) ja sosiaaliseen sukupuoleen (*gender*) viittaa tähän 'perustaan' erottamalla sosiaalisesti/kulttuurisesti tuotetun sukupuolen materiaalisesta/ruumiillisesta "luonnosta" tai "merkityksen raaka-aineesta". Sen sijaan jälki-strukturalistinen dekonstruktio purkaa niin subjektia kuin sukupuoltakin osoittamalla niiden olevan (normatiivisen tai normeja tuottavan) vallan seurauksia. Silloin lähdetään liikkeelle sukupuolen genealogiasta. Tällä viitataan Foucault-vaikutteiseen teoreettiseen ajatteluun, jonka mukaan sukupuolta ei voi redusoida mihinkään alkulähteeseen ("syyhyn" tai "perustana" toimivaan symboliseen merkitysjärjestelmään), vaan sen sijaan on kysyttävä, miksi ja miten sukupuoli näyttäytyy meille itseltään selvänä ja luonnollisena (Butler 1990; 2006; Pulkinen 2000, 43, 47-48).

Queer -teorian innoittajan Judith Butlerin (1990; 2006) mukaan sekä sosiaalinen sukupuoli (*gender*) että biologinen sukupuoli (*sex*) ovat molemmat vallan ja diskurssien tuotteita, jotka ylläpitävät kaksijakoista sukupuolikäsitystä ja heteronormia. Butler epäluonnollistaa ja täten politisoii myös biologisen sukupuolen: "Butlerille sukupuoli ja seksuaalisuus muotoutuvat teoissa ja kielessä yhteiskunnan ja kulttuurin voimakkaasti muovaamina, eikä niitä suinkaan voi yksinkertaisesti pukea 'luonnollisen' ydinsukupuolen ylle" (Pulkkinen - Rossi 2006, 9). Butler korostaa sukupuolen performatiivisuutta ja genealogisuutta; oleellista ei ole se, mitä "on olemassa", vaan se, miten se, mikä näyttää olevan olemassa, saadaan aikaan. Feministisen strukturalismin (ja konstruktionismin) ja jälkistrukturalismin välinen ero on siinä, että vaikka edellinen osoittaa sukupuolen sosiaalisen tai kulttuurisen rakentuneisuuden (*gender*), kontingenttina pidetään vain sitä, millaisiksi sukupuolikategoriat ovat niille annettujen kulttuuristen representaatioiden, merkitysten ja tulkintojen, sosiaalisten käytäntöjen ja instituutioiden kautta muodostuneet. Näin ollen analyysin kohteina ovat sukupuolikategorioiden (mies/nainen) ja/tai niiden ominaisuuksien (maskuliinisuus/feminiinisyys) rakentuneisuus. Butlerin teorian myötä *itse sukupuolesta tuli kontingentti käsite*, koska Butler alkoi purkaa myös biologista sukupuolta, joka sosiaalisen sukupuolen (*gender*) "luonnollisena" perustana oli jäänyt teoretisoimatta.

Jälkistrukturalistinen feminismi on myös kritisoinut sellaisia feministisiä lähestymistapoja, joissa 'naiset' nähdään kokemuksen ja toiminnan lähteenä (kartesiolainen naissubjekti). Jälkistrukturalistisessa ajattelussa subjektit ovat aina diskurssin tuotteita. Tämä koskee myös *naisten* poliittisen edustuksen subjektia ja feminismien subjektia, joka rakentuu feministisessä diskurssissa. Tästä seuraa esimerkiksi se, että "naisilla" ei voi olla yhteisiä intressejä feministisen toiminnan ulkopuolella. (Butler 1990; Scott 1999, 212-213.) Näin ollen, näiden kolmen feministisen epistemologian pohjalta piirtyy myös sangen erilainen kuva naisten poliittisesta edustuksesta. Vaikka liberaalifeminismin teoreettisiin oivalluksiin perustuva tasa-arvofeminismi tunnistaa sukupuolisyrynnän, se olettaa politiikan sinänsä olevan sukupuolineutraalia. Sen *integraatiostrategia (strategy of inclusion)* (Squires 1999) vaatii nimensä mukaisesti, että naiset pitää ottaa mukaan politiikkaan varmistamalla, että naisilla on (yksilöinä tai intressiryhmänä) yhtäläiset mahdollisuudet edetä poliittisella uralla, mutta katsoo, että vallitseva käsitys politiikasta ei tätä estä. Liberaalin tasa-arvofeminismin mukaan naiset voivat muodostaa intressiryhmän sukupuolisen syrjinnän perustalta, mutta myös miehet, jotka tunnistavat tämän syrjinnän ja pitävät sitä epäoikeudenmukaisena, voivat edustaa naisten intressejä. Liberaalissa poliittisessä ajattelussa naisten poliittisen edustuksen kohde ovat siis *intressit* (funktionaalinen edustus) (Squires 1999, 224; vrt. Pulkkinen 1998, 119).

Naiskeskeinen feminismi, jonka mukaan politiikka on perustaltaan maskuliinista ja mieskeskeistä, pyrkii korvaamaan politiikan miesnormin naisnormilla - tai ainakin vakiinnuttamaan sen rinnalle naisnormin - rakentamalla naisten poliittista identiteettiä ja naissubjektia, joille se vaatii julkista tunnustamista (vrt. Fraser 1997). Tällöin edustamisen kohteeksi tulee *identiteetti* ja yhteisöllinen *naissubjekti* (sosiaalinen edustus) (ks. Squires 1999, 224; 2001). Myös Pulkkinen (1998, 149) on jakanut feministisen politiikan intressejä ja identiteettiä korostavaan suuntaukseen: liberaali suuntaus "näkee naisten yhteisen toiminnan osoituksena yhteisistä intresseistä", yhteisöllinen suuntaus taas rakentaa naisten yhteistä identiteettiä. Kun naiset ymmärretään identiteettiryhmänä heidän oletetaan myös tulevan politiikkaan eri tavoin kuin miehet. Tästä syystä naiskeskeinen feminismi on, Squiresin (1999, 175) mukaan, puhunut mieluummin äidillisestä kansalaisuudesta kuin universaalista kansalaisen kategoriasta, johon tasa-arvofeministit haluavat naisen upottaa. Yhteenvetoluvussa käytän käsitteitä 'äitkansalaisuus' ja 'naiskansa', mutta en naiskansalaisuutta "ylistääkseni", vaan kuvatakseni kansalaisuuden, kansakunnan ja poliittisen edustuksen subjektin (kansan tahdon) rakentuneisuutta ja sukupuolittumista.

Jälkistrukturalistinen feminismi kritisoi sekä liberaalia intressipolitiikkaa että naiskeskeistä identiteettipolitiikkaa siitä, että ne toistavat ja näin vahvistavat kaksijakoista sukupuolta tuottavia binaarisia oppositioita. Sen oma lähtökohta on, ettei 'naisia' tai 'sukupuolieroa' oteta tutkimuksen lähtökohdaksi esimerkiksi tutkimalla "naisten toimintaa", vaan käännetään ne tutkimuksen kohteiksi. Kuten Scott asian ilmaisee, sen sijaan että vahvistetaan sukupuolieron luonnollistettuja ehtoja, joiden varaan erottelun ja hierarkian järjestelmät nojaavat, analyysi alkaa prosessin aikaisemmasta vaiheesta ja kysyy, miten seksuaalista (sukupuoli)eroa on artikuloitu sosiaalisen ja/tai poliittisen järjestyksen periaatteena ja käytäntönä (Scott 1999, 206-207). Tällaisen purkamisen kohteeksi tulee asettaa myös 'naiset' -kategorian, naisidentiteetin ja poliittisen naissubjektin rakentuneisuus, niiden diskursiivisen tuottamisen edellytykset ja seuraukset (ks. myös Brown 1995).

4. Käsitteet ja niiden feministinen purkaminen

4.1. Ketä/mitä naiset edustavat - intressit ja identiteetti

Suomen poliittisessa keskustelussa vältetään puhumasta naisten edustuksesta. Ilmeisesti siksi, koska termi viittaa implisiittisesti siihen, että naiset edustavat sukupuolensa perusteella jotain muita asioita kuin miehet, mitä ei pidetä tasa-arvon kannalta toivottavana asiana. Totuus on kuitenkin toi-

senlainen. Lähes koko 1900-luvun naisten oli Suomessa vaikea saada muita kuin sosiaali- (ja terveys-) tai opetusministerin salkkuja. Lisäksi naispoliitikkojen odotettiin ajavan ensisijassa naisten elämän kannalta tärkeitä kysymyksiä, joita kuitenkin pidettiin vain ohuena siivuna politiikan koko spektrissä, ja usein vähäpätöisenä sellaisena (s. 24-25). Poliittisen edustuksen sukupuolittuminen näkyy edelleen esimerkiksi äänestyskäyttäytymisessä. Äänestäjän sukupuoli vaikuttaa samaa sukupuolta olevan ehdokkaan äänestämiseen niin eduskuntavaaleissa kuin presidentinvaaleissakin (Hellsten - Holli - Wass 2007; Holli - Wass 2009). Vaikka miehillä on suurempi taipumus äänestää sukupuolenmukaisesti (miestä), naisilla sukupuolenmukainen äänestysvalinta "on vahvemmin kyöksissä arvioihin naisedustajien tarpeellisuudesta oman sukupuolensa edustajina ja sille tärkeiden asioiden puolustajana" (Holli - Wass 2009, 145). Sukupuolenmukainen äänestäminen jatkuu myös tulevaisuudessa, koska nuoremmat naiset äänestävät vanhempia useammin sukupuolenmukaisesti (emt. 137).

Nämä tulokset tukevat väitöskirjani johtopäätöksiä poliittisen edustuksen sukupuolittumisesta ja sen jatkuvuudesta. Haluan kuitenkin selvittää myös teoreettisesti, mitä "naisten edustamisella" tarkoitetaan ja mihin tätä koskevat erilaiset näkemykset ovat käytännössä johtaneet. Poliittisella edustuksella viitataan yleensä edustamiseen toimintana tai sen kohteeseen. Jo Yhdysvaltain perustuslakia laadittaessa kiisteltiin siitä, pitäisikö poliittisen edustuksen koskea aatteita vai sosiaalisia ryhmiä. Edustajan riippumattomuutta korostavan näkemyksen mukaan tärkeämpää kuin *ketä* edustetaan on *mitä* edustetaan. Riippumattomuus tarkoittaa tässä sitä, että edustajalle tulee sallia riittävä määrä vapautta määrittellä kantansa käsiteltäviin asioihin. Ryhmäedustuksen kannattajat puolestaan katsoivat, että edustajien tulee kuulua samaan ryhmään, jota he edustavat. Jälkimmäinen liitetään ns. mandaatti-näkemykseen, jonka mukaan edustettavat antavat edustajalleen ikään kuin valtuutuksen toimia edustettavien puolesta; edustaja toimii niinkuin edustettavat toimisivat, jos olisivat hänen paikallaan. (Pitkin 1967, 86; 144-147; Ball 1988, 61-67; Phillips 1995; 34-35; Seitz 1995, 39.) Tämä, kuten Pitkin sitä nimittää, "peiliedustus" muistuttaa identiteetti-liikkeiden käsitystä ryhmäedustuksesta, jonka mukaan vähemmistöjen ja/tai marginalisoituneiden ryhmien ääni kuuluu vain jos sen edustajat ovat *läsnä* päätöksenteossa (Young 1990; Kymlicka 1995; 1998; Phillips 1995).

Jos edustajien sitä vastoin ajatellaan edustavan abstrakteja aatteita, ei ole väliä 'kuka' niitä edustaa - nainen vai mies, lesbo vai hetero. Feministisessä liikkeessä kysymykset naisten edustuksesta tai *läsnäolosta* (Phillips 1995) politiikassa on useimmiten liitetty ryhmäedustukseen. Pitkinin (1967) mallia seuraten Holli ja Wass nimeävät nämä erilaiset poliittisen edustuksen määritelmät substantiiviseksi ja deskriptiiviseksi edustukseksi. Substantiivisella edustuksella he viittaavat intressiedus-

tukseen, jolloin edustajan taustaominaisuuksilla ei ole väliä. Tärkeintä on, että hän toimii valitsijoille tärkeiden asioiden puolesta. Deskriptiivinen edustus viittaa ryhmäedustukseen, joka tarkoittaa sitä, että "valitun edustajan ajatellaan edustavan valitsijakuntaa ominaisuuksiensa, taustansa tai ryhmäidentiteettinsä perusteella; esimerkiksi naiskansanedustajan edustavan naisia yleensä" (Holli ja Wass 2009, 135). Deskriptiivinen eli naisten yhteiseen identiteettiin perustuva näkemys poliittisesta edustuksesta olettaa mandaattinäkemys mukaisesti, että naisedustajilla on lupa puhua "naisten suulla". Mutta keitä tai mitä "naisten nimissä" edustetaan ei ollut selvää edes ensimmäisille suffrageteille. Vielä hankalampi kysymys se on nykyfeministeille, koska jälkistrukturalistinen kritiikki on kyseenalaistanut käsityksen 'naisista' yhtenäisenä kategoriana ja poliittisen edustuksen subjektina. Squiresin (1999) mukaan feministien vaatimukset naisten läsnäolon lisäämisestä politiikassa perustuivat implisiittiseen oletukseen, että naisilla on yhteisiä *intressejä*, joita naiset voivat parhaiten edustaa. Tämä oletus ei kuitenkaan saanut yleistä kannatusta edes feministien itsensä keskuudessa, vaan siitä väiteltiin kiivaasti 1980- ja 1990-luvulla (Squires 1999, 206; 2001, 15). Myös teoreettista keskustelua naisten intresseistä jäsensivät em. klassiset käsitykset edustuksesta (Sapiro 1981; Diamond - Hartsock 1981; Jónasdóttir 1987; Jones - Jónasdóttir 1988; Phillips 1995).

Suomea koskevat tutkimustulokseni osoittavat, että naisilla on ollut ainakin yhteisiä poliittisia *ta-voitteita* ja myös yli puoluerajojen, vaikka ne eri sukupolvien kohdalla ovat saattaneet olla jopa toisilleen vastakkaisia. Toisin kuin 1900-luvun alussa, jolloin naispoliitikot puhuivat äitien oikeudesta jäädä kotiin (luku 3), vuosisadan loppupuolella feministisen politiikan tärkeimpiä kysymyksiä oli vanhempien (lue: äitien) oikeus julkiseen päivähoitoon (luvut 5 ja 7). Tämä viittaa siihen, että naisilla oli yhteisiä etuja ajettavanaan juuri äiteinä. Toisaalta kysymys siitä, miten äitiys määritellään ja mitä vastuita siitä seuraa on jakanut naisia myös vastakkaisiin leireihin, kuten 1970- ja 1980-luvuilla käyty kamppailu lasten päiväkotij- ja kotihoidon välillä osoittaa (luku 5). Nämä myrskyt tosin laantuivat 1990-luvulle tultaessa. Kun kysyin 1980- ja 1990-luvun vaihteessa toimineilta naisministeriteiltä "ajavatko naispoliitikot naisten etuja", valtaosa heistä vastasi kysymykseen varauksettoman myönteisesti. Yhtä itsestään selvänä pidettiin, että naisten yhteiset edut koskevat hyvinvointipolitiikkaa, kuten työn ja perheen yhteensovittamista tai terveys- ja koulutuspolitiikka. (Luku 7.)

Vuonna 1994 haastattelemi naisministerit olivat myös sitä mieltä, että naisilla ja miehillä on omat alueensa politiikassa. Naisten alueena pidettiin sosiaali- ja koulutuspolitiikkaa ja miesten reviirinä ulko- ja talouspolitiikkaa. Sukupuolittunutta agendaä pidettiin kuitenkin naisten kannalta ongelmallisena johtuen "naisten alueiden" marginalisoitumisesta ja "miesten alueiden" ylikorostumisesta. Joidenkin haastateltujen mielestä tämän voisi välttää, jos purettaisiin sektorijakoa, jossa talous-

politiikka on "määräävässä" asemassa. Päätöksenteko tulisi mieluummin nähdä kokonaisuutena, jossa poliittiset tavoitteet olisi helpompi toteuttaa sen sijaan, että "talouden näkymätön käsi" ohjaa poliittista päätöksentekoa. Verrattuna joidenkin 1970-luvun naisministerien nihkeään suhtautumiseen naisten väliseen yhteistyöhön (Kuusipalo 1989; luku 2) 1990-luvun naispoliittinen konsensus yllätti. Seuraavassa esittämäni teoreettinen tarkastelu identiteetin ja intressien rakentuneisuudesta auttaa ymmärtämään myös tätä ilmiötä. Naiskeskeisen feminismin läpimurto parlamentaarisisessa politiikassa, jonne feminismi suomalaisen tapaan kanavoitui, rakensi naisten yhteistä poliittista identiteettiä ja näin ollen myös "yhteisiä intressejä". Toisaalta, naisten poliittisesta yhteistoiminnasta on lukuisia esimerkkejä myös 1900-luvun alkupuolelta. Syitä siihen - eli mitä (yhteistä) naisten ajateltiin edustavan - on etsittävä myös poliittisen edustuksen subjektin sukupuolittumisen historialta, kuten yhteenvetoluvun loppupuolella teenkin.

Teoreettisella tasolla naisten ryhmäedustusta on perusteltu paitsi identiteettipolitiikalla myös liberaalilla ja marxilaisella ajattelulla. Liberaalissa traditiossa intressit voidaan yksilöiden lisäksi yhdistää myös ryhmiin (Squires 1999, 224), jolloin voidaan puhua naisten ryhmäintresseistä. Naisten yhteisiä intressejä on perusteltu myös marxilaisesta ajattelusta lainatulla *objektiivisten intressien* käsitteellä (ks. Pitkin 1967, 158). Marxilaisessa teoriassa työväenluokalla on ajateltu olevan kapitalistisista tuotantosuhteista johtuen objektiivisia intressejä, jotka luokkatietoiset työläiset voivat tiedostaa. Analogiaa luokan ja sukupuolen välillä hyödyntäen feministisissä keskustelussa on esitetty, että myös naisilla on tuotannon ja reproduktion välisen jaon sukupuolittumisesta ja sukupuolen mukaisesta työnjaosta johtuen objektiivisia intressejä, joiden tunnistaminen edellyttää feminististä tietoisuutta.

Liberaalin poliittisen ajattelun kehyksessä ideaa naisten yhteisistä intresseistä kehittänyt Virginia Sapiro artikkelissaan *When Are Interests Interesting. The Problem of Political Representation of Women* (1981). Sapiron mukaan se, onko naisilla "edustettavia intressejä" ja muodostavatko naiset tästä syystä intressiryhmän edellyttää sekä "naisten objektiivisen aseman" tarkastelua että sen tutkimista, ovatko naiset "tietoisia omista intresseistään". Toisin sanottuna, naisilla voi olla yhteisiä intressejä johtuen heidän yhteiskunnallisesta asemastaan, mutta se ei vielä tarkoita, että naiset olisivat niistä tietoisia. Sapiro korostaa, etteivät poliittiset järjestelmät edusta sellaisia ryhmiä, joilla ei aikaisemmin ole ollut edustusta tässä järjestelmässä ennen kuin ne alkavat itse kehittää käsitystä omista intresseistään ja asettavat sen pohjalta vaatimuksia järjestelmälle. Tämä edellyttää ryhmätietoisuuden pohjalta kehittyneitä poliittista tietoisuutta ja aktivismia. Sapiron mukaan tämä on juuri se tapa, jolla uudet yhteiskunnalliset liikkeet saivat vaatimuksensa poliittiselle agendalle. Ei ole sattuma, et-

tä myös toisen aallon feministinen liike puhui (marxilaisittain) feministisestä tiedostamisesta, jonka tavoitteena oli, että naiset tiedostaisivat yhteiset (objektiiviset) intressinä. (Sapiro 1981, 703-705; Squires 2001, 15.)

Irene Diamond ja Nancy Hartsock (1981) kirjoittivat Sapiron artikkelille vastineen, jossa he kritisoivat maskuliinisen taloudellis-poliittisen ajattelun pohjalta syntyneen intressi-käsitteen käyttöä naisten poliittisen edustuksen perusteluna (Jónasdóttir 1988, 45). Intressien kieli ilmaantui samaan aikaan kuin sukupuolen mukainen työnjako, joka mahdollisti voittonsa maksimoimaan pyrkivän rationaalisen miestoimijan. Siksi juuri naisten kokemukset ja tavoitteet muodostavat radikaalin vastavoiman intresseihin perustavalle maskuliiniselle poliittiselle ajattelulle. Mutta ennen kaikkea Diamond ja Hartsock, jotka pitävät sukupuolta politiikan keskeisenä konfliktiulottuvuutena, vastustivat Sapiron ajatusta naisista "yhtenä intressiryhmänä muiden joukossa". Naisten poliittista edustusta Sapiro perusteli oikeudenmukaisuus -argumentilla ja kannatti feminististä integraatiostrategiaa (s. 52), jonka mukaan naisten pitää päästä mukaan politiikkaan samanlaisina poliittisina toimijoina kuin miestenkin. Tämä on tyypillistä liberaalille tasa-arvofeminismille, joka vaatii naisten määrän lisäämistä politiikassa, mutta ei kyseenalaista politiikan sukupuolineutraaliutta eikä tunnista sen maskuliinista genesisistä (ks. Pateman 1988).

Diamond ja Hartsock puolestaan edustavat kantaa, jota Squires kutsuu käänteisstrategiaksi (s. 51). Termi viittaa myös feministiseen *standpoint*-epistemologiaan, jonka mukaan naiskokemus voi muodostaa perustan teoreettiselle lähestymistavalle, josta käsin maskuliininen poliittinen ajattelu - joka perustuu naisen/naisen pois sulkemiseen - paljastuu puutteelliseksi ja vääristyneeksi (Diamond - Hartsock 1981, 718). Tästä seuraa, ettei naisten vaatimuksia voi noin vain integroida olemassa olevaan poliittiseen agendaan, sillä reproduktioon ja seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten sisällyttäminen poliittiseen prosessiin tulee väistämättä muuttamaan myös itse politiikan käsitettä rikkomalla julkisen ja yksityisen välistä rajaa (Diamond - Hartsock 1981, 720). (Squires 2001, 16.) 1970-luvun Yhdysvalloissa, jossa naisedustus politiikassa oli minimaalista, tämä kuulosti järkeenkäyvältä. Sen sijaan Pohjoismaissa monet reproduktioon liittyvät kysymykset olivat jo tuolloin politisoituneet eikä vähiten hyvinvointivaltion ekspansion myötä. Suomessa naiset toivat parlamentaariseen politiikkaan reproduktioon liittyviä kysymyksiä jo vuosisadan alkupuoliskolla, mutta muuttiko tämä 'politiikan' käsitettä on jo toinen kysymys, johon palaan tuonnempana.

Diamond ja Hartsock (1981, 720) ajattelivat, että olemassa olevan edustuksellisen järjestelmän sisällä vain naiset voivat toimia "naisten puolesta" identifioimalla vielä näkymättömissä olevia on-

gelmia, jotka vaikuttavat naisten enemmistön elämään. Samalla he kyseenalaistivat edustuksellisen politiikan toimivuuden (naisten kannalta) ja halusivat muuttaa sitä osallistuvan demokratian suuntaan (Squires 2001, 16), mihin Youngin (1990) ryhmäedustusteoriakin paremmin soveltuu. Youngin tapaan myös Diamond ja Hartsock kannattavat naisten ryhmäedustusta, mutta intressiryhmän sijaan (vrt. Sapiro 1981) he pitävät naisia identiteettiryhmänä ja argumentoivat *identiteettiin* perustuvan poliittisen edustuksen puolesta.

Toisin kuin Diamond ja Hartsock Anna Jónasdóttir (1988, 53) on sitä mieltä, ettei intressi-käsitettä ole syytä hylätä naistenkaan kohdalla, vaan se on määriteltävä uudelleen niin, että naisten ("*as sex-gender*") *objektiivisena intressinä* on olla konkreettisesti läsnä poliittisessa päätöksenteossa. Intressi-käsitteen "sisältömomentin" (mitä asioita ajetaan) asemesta hän korostaa sen "muotomomenttia" eli vaatimusta saada "olla joukossa" (*inter esse*). Jónasdóttirin "läsnäolon intressin" voi nähdä pyrkimyksenä yhdistää intressiin ja identiteettiin perustuva edustusteoria tai paremminkin, marxilainen objektiivisen intressin käsite ja feministinen identiteettipolitiikka. Jónasdóttir uskoo naisten konkreettisen läsnäolon riittävän siihen, että naisten objektiivisesta yhteiskunnallisesta asemasta johtuvat seikat tulevat huomioon otetuksi päätöksenteossa: "Naisten on voitava toimia sen takia, että he ovat naisia eikä pelkästään siitä huolimatta että he ovat naisia: Heidän tulee voida näkyä politiikassa naisina siksi, että heillä koko ajan voi - joskaan ei tarvitse - olla erilaisia tarpeita ja mielipiteitä kuin miehillä" (Jónasdóttir 1987, 182). Tällainen, *naisena* toimimiseen ja "näkymiseen" - eli yhteiseen identiteettiin - perustuva näkemys naisten poliittisesta edustuksesta olettaa mandaattinäkömuksen mukaisesti, että naisedustajilla on lupa puhua "naisten suulla". Samalla se jättää naisten läsnäolon varaan sen, mitä naisten edustuksesta seuraa.

Joan Scottin (1999, 212) mukaan naisten läsnäolo ei vielä oikeuta nimeämään 'naisia' poliittiseksi kategoriaksi eli että he olisivat mobilisoituneet *naisina* (vrt. Bergman 2002, 9). Naisten toimintaan ei voi myöskään *etukäteen* liittää erityisiä intressejä, sillä kuten Scott toteaa Hana Havelkovaan (1997, 61) viitaten, vasta naisten intressien artikulointi merkitsee naisten erillisen poliittisen identiteetin syntyä (Scott 1999, 213-214; vrt. Diamond - Hartsock 1981, 720). Naisten yhteistä identiteettiä rakentavalle naiskeskeiselle feminismille on ollut tyypillistä esittää, että naisilla on reproduktioon ja hoivaan liittyvästä naiskokemuksesta johtuen yhteisiä tarpeita ja vaatimuksia poliittiselle koneistolle, joiden toivotaan samalla muuttavan radikaalisti myös itse politiikan käsitettä ja teoriaa (esim. Diamond - Hartsock 1981; Hartsock 1985). Scottin mukaan 'kokemus' on käsite, joka kuten muutkin käsitteet, on aina tulkinta ja vaatii tulkintaa. Kokemus ei ole koskaan kokemusta itsestään selvästi eikä suoraan, vaan se on aina kiistanalainen ja siksi poliittinen. Myös tutkimuksessa pitäisi

kyseenalaistaa käsitys, jonka mukaan kokemus voisi toimia historiallisen selityksen lähteenä, eikä tutkimus saisi välittää tietoa, jonka sanotaan syntyneen kokemuksen kautta. Sen sijaan tulisi analysoida tämän ("kokemukseen perustuvan") tiedon tuotantoa. (Scott 1992, 37-38.) Tämä on erityisen tärkeää feministisessä tutkimuksessa, jotta se ei naiskokemuksia toistaessaan uusintaisi luonnollistettuja sukupuolikategorioita.

Scottin analyysi 'intressin' käsitteestä antaa tästä esimerkin. Käsitteen voi ymmärtää objektiivisesti määriteltynä universaalina intressinä tai diskursiivisesti tuotettuna ja kontekstiinsa sidottuna käsitteenä. Molemmissa tapauksissa sosiaalisten ryhmien, kuten luokkien tai sukupuolten, muodostuminen nähdään intressien seurauksena. Mutta nämä näkemykset eroavat toisistaan siten, että kun edellinen erottaa aineelliset olosuhteet ja niiden seurauksena syntyvän inhimillisen ajattelun (feministinen tietoisuus, luokkatietoisuus) ja toiminnan (feministinen liike, luokkataistelu) toisistaan, jälkimmäisessä tapauksessa sellainen erottelu ei ole mahdollista. Näin siksi, että intressejä ei nähdä toimijoiden ominaisuuksina tai rakenteellisten olosuhteiden seurauksina. Toisin sanottuna, kokemusta ei pidetä identiteetin edellytyksenä olevana objektiivisena olosuhteena (alustus, riisto), eikä identiteettiä nähdä objektiivisesti määräytyvänä, tarpeiden ja intressien kautta määriteltynä käsityksenä 'itsestä'. Sen sijaan poliittinen subjekti ('naiset', 'työväenluokka') rakentuu samassa diskurssissa kuin sen intressitkin. "...(p)olitiikka ei ole kollektiivista tietoiseksi tulemista samalla tavalla sijoittuneiden yksilösubjektien välillä. Poliitiikka on enemmänkin *prosessi*, jossa vallan ja tiedon pelit konstituoivat identiteetin ja kokemuksen." **15** (Scott 1999, 5; käänös J.K.)

Oletus naisten yhteisistä intresseistä on ongelmallinen silloin, kun sen ajatellaan johtuvan naisten *etukäteen määritellyistä* yhteisistä kokemuksista 'naisina'. Tällöin myös syrjinnän historiaa koskeva tutkimus päättyy helposti (funktionalistiseen) kehäpäätelmään, jossa "naiskokemus" (kuten naisille tyypillinen hoivatyö) selittää sukupuoliero ja sukupuoliero selittää nais- ja mieskokemuksen epäsymmetriaa (naisten hoivatyötä ei arvosteta). Tällä tavoin sukupuoliero alkaa näyttää luonnolliselta eikä sosiaaliselta kategorialta. (Scott 1999, 4.) Sama ongelma tulee vastaan myös sukupuolittuneesta kansalaisuudesta käydyssä keskustelussa, joka näyttäisi tukevan ajatusta, että historiallisesti naisilla (äitikansalaisina) olisi ollut paljonkin yhteisiä intressejä.

4.2. Sosiaalisen ja poliittisen kansalaisuuden yhteen kietoutuminen

Patemanin mukaan yleinen tulkinta naisten äänioikeustaistelun perusteluista on se, että naiset vaativat yhtäläisiä oikeuksia, koska ovat samanlaisia kansalaisia kuin miehet. Mutta jo Wollstonecraftin ajoista asti naiset ovat vaatineet *myös* erilaisuutensa tunnustamista. Useimmat suffragetitkin vaativat äänioikeutta *sekä* vetoamalla yhtäläisiin oikeuksiin *että* siihen erilaiseen kontribuutioon, jonka naiset voisivat antaa poliittiseen elämään. (Pateman 1992, 17-18; Bryson 1992, 36-37). Myös Suomen porvarillinen naisasialiike samoin kuin sosialidemokraattinen työläisnaisliike vetosivat enemmänkin naisten erilaisuuteen kuin samanlaisuuteen argumentoidessaan naisten äänioikeuden puolesta (Sulkunen 1987; Offen 2000, 214-216; kappaleet 5.1 ja 7.2). Patemanin johtopäätös on, että feminismiin luokitteluun samanlaisuus- ja erilaisuusajatteluun ei historiallisessa tarkastelussa kestä, sillä ne ovat kietoutuneet yhteen. Tämä selittää myös sitä tapaa, jolla naiskansalaisuus rakentui poliittisten ja sosiaalisten oikeuksien punoksena.

Naistutkimuksen käsite sukupuolittunut kansalaisuus (*gendered citizenship*) viittaa enemmänkin *sosiaaliseen* kuin poliittiseen kansalaisuuteen (Hernes 1987, 138-140; Siim 1991, 178; vrt. Pateman 1992), mutta etenkin Pohjoismaissa ne ovat monin tavoin kietoutuneet yhteen (Siim 2000, 2 ja 4). Feministinen kansalaisuuskeskustelu on kiinnittynyt sekä liberaaliin että tasavaltalaiseen poliittiseen ajatteluun, joiden käsitys kansalaisuudesta on selvästi erilainen. Kun edellinen määrittelee kansalaisuuden oikeuksina ja niiden suomena statuksena, tasavaltalainen poliittinen teoria korostaa kansalaisten velvollisuuksia ja toimintaa yhteisön hyväksi. Itse asiassa käsitys sukupuolittuneesta kansalaisuudesta syntyi oivalluksesta, että toisin kuin liberaalissa poliittisessä teoriassa, jossa nainen syrjäytettiin yksilö-kansalaisen kategoriasta, tasavaltalaisen ajattelun kontekstissa naisten voidaan ajatella olleen "alusta lähtien" kansalaisia, vaikkakin erilaisia kansalaisia kuin miehet. (Pateman 1992, 19; Anttonen 1997, 171; Lister 1997, 13, 91, 93 ja 145; Squires 1999, 168.) Tämän jaon pohjalta erottuu myös kaksi erilaista näkemystä naiskansalaisuuden historiasta.

Tasavaltalaista kansalaisuutta voidaan jäljittää muinaisiin valtioihin ja niiden sotilaskansalaisten patrioottisiin velvollisuuksiin (Lister 1997, 68). Aristotelinen kansalaisuus oli täydellistä omistautumista *poliksen* palveluun ja Machiavellin sotilaskansalaisen yksityiselämä oli irrelevanttia Prinssin näkökulmasta. Vasta liberaali kansalaiskäsitelmä erotti kansalaisuuden yksityiselämästä ja siitä tuli kokopäivätyön asemesta osa-aikaista toimintaa. (Hernes 1987, 139.) Mutta samoin kuin liberaali kansalaisuus myös tasavaltalainen poliittinen aktiivisuus oli vain miehiä varten. Naisten kansalaisvelvollisuuksistakin alettiin kantaa huolta vasta väestöpolitiikan myötä (Pateman 1992, 24-25;

Anttonen 1997, 181). Äitiyden kautta määriteltiin myös ne naiselliset ominaisuudet, joiden perusteella naiset jätettiin poliittisen kansalaisuuden ulkopuolelle. Tästä syystä äitiys/erilaisuus ja kansalaisuus/tasa-arvo (yhtäläisyys) ovat näyttäneet toisensa poissulkevilta kategorioilta. Patemanin mukaan äitiys ei kuitenkaan ollut pelkästään syy, jolla naisilta evättiin poliittinen kansalaisuus, vaan myös argumentti, jolla naisten kansalaisuutta ja sen poliittista statusta (poliittisen yhteisön jäsenyytenä) on perusteltu (Pateman 1992, 18-19). Patemanin näkemyksellä äitikansalaisuudesta (*republican mother*) on yhtymäkohtia feministiseen teoriaan *sosiaalisen* kansalaisuuden sukupuolittumisesta.

Sukupuolittunut sosiaalinen kansalaisuus viittaa palkkatyökansalaisen (*citizen worker*) ja äitikansalaisen (*citizen mother*) muodostamaan pariin ja teollisille yhteiskunnille tyypilliseen mieselättäjä -perheeseen, jota sosiaalilainsäädäntö ja sosiaaliset oikeudet ovat rakentaneet ja ylläpitäneet (Hernes 1987, 140; Bock - Thane 1991; Skocpol 1992; Anttonen 1994, 210-212; 1997, 172). Sosiaalinen kansalaisuus edellyttää sosiaalisia oikeuksia. T.H. Marshallin (1950/1992) mukaan 1700-luku oli vapausoikeuksien, 1800-luku poliittisten oikeuksien ja 1900-luku sosiaalisten oikeuksien vuosisata. Sosiaaliset oikeudet pyrkivät tasaamaan resurssien ja vallan epätasaisesta jakautumisesta johtuvaa eriarvoisuutta, joka esti kansalaisia toteuttamasta muita oikeuksiaan. (Anttonen 1997, 160.) Naisten kohdalla Marshallin marssijärjestys ei aivan päde. Esimerkiksi naisille tärkeä vapausoikeus, vaimon tasavertainen asema avioliitossa, toteutui Suomessakin vasta 1929, eli paljon myöhemmin kuin naisten poliittiset oikeudet (1906 ja 1917). Idea sosiaalisesta kansalaisuudesta alkoi toteutua laajamittaisesti vasta toisen maailmansodan jälkeen rakennetussa hyvinvointivaltiossa (Anttonen 1997, 161). Hyvinvointivaltion palkkatyöläis- ja äitikansalaisista, eli sosiaalisen kansalaisuuden sukupuolittumisesta, puhuivat ensimmäisinä pohjoismaiset naistutkijat (Hernes 1987, 140; 1988; Siim 1988; 1991, 178; 1993, 42; vrt. Hirdman 1990).

Hernes korosti, että naisille täyden kansalaisuuden saavuttaminen edellyttää aktiivista valtiota, joka tarjoaa naisten työssäkäynnin mahdollistavia universaaleja etuja ja palveluja (Hernes 1984; 1987). Mutta sosiaalisina kansalaisina naiset eivät olleet ainoastaan politiikan kohteita, vaan ajoivat aktiivisesti sosiaalisten oikeuksien laajentamista. Samalla tämä tavoite mobilisoi naisia poliittiseen toimintaan eli aktiiviseen poliittiseen kansalaisuuteen. Tällainen sosiaalisen ja poliittisen kansalaisuuden yhteen kietoutuminen kuvaa erityisesti pohjoismaisia demokratioita, joissa universaali sosiaalipolitiikka satoi sosiaaliset oikeudet kansalaisuuteen ja sosiaalisten oikeuksien institutionalisoituminen tuki naisten roolia äiteinä, työntekijöinä ja kansalaisina (Marques-Bereira - Siim 2002, 187). Pohjoismaille tyypillinen aktiivinen kansalaisuus näkyi myös naisten kansalaistoiminnassa.

Pohjoismaista valtiofeminismiiä onkin kuvattu ruohonjuuritasolla toimivien naisten ("alhaalta päin") ja politiikan sekä hallinnon naistoimijoiden ("ylhäältä päin") tapahtuneen mobilisaation yhteispeliksi (Hernes 1987, 29 ja 153; Bergman 2002, 194 ja 211-212). Hernesin mukaan naisystävällinen hyvinvointivaltio, joka lisäsi sukupuolten välistä tasa-arvoa erityisesti työelämässä, on valtiofeminismin tuote, joka eskaloitui hyvinvointivaltion laajenemisvaiheessa, jolloin reproduktioon liittyvät kysymykset politisoituivat ("*reproduction going public*"). Kun naiset "vedettiin" kotoa julkiselle sektorille, he alkoivat ajaa intressiensä mukaisia uudistuksia politiikassa. (Hernes 1987, 9, 15 ja 162.)

Tosin Scottin (1999, 5) ajatuksia seuraten, "naiset eivät ajaneet omia intressejään", vaan valtiofeminismin subjekti ('työssäkäyvät äidit') rakentui saman diskurssin tuloksena kuin Hernesin kuvaamat intressitkin. Mutta määriteltiinpä 'naisten intressit' feministisen diskurssin tuotteiksi tai naisten toimintaa motivoineiksi tarpeiksi, naisia työllistäneiden ja heidän työssäkäyntiään tukeneiden julkisten hyvinvointipalvelujen laajeneminen on pitkälle naisten oman poliittisen toiminnan seurausta. Julkinen päivähoito, jonka läpimenoa Pohjoismaissa kuvataan luvussa 5, on tästä hyvä esimerkki. Näin ollen hyvinvointivaltion ekspansio 1970- ja 1980 -luvulla voidaan nähdä myös seurauksena naisten lisääntyneestä poliittisesta vaikutusvallasta, jota Suomenkin naispuoliset sosiaali- ja terveysministerit käyttivät kehittääkseen julkisia palveluja (luvut 5 ja 7). Tätä väitettä on kuitenkin syytä tarkentaa Suomen osalta, sillä täällä naisten osuus kansanedustajista oli kansainvälisesti katsottuna korkea jo vuosisadan alussa (toisin kuin muissa Pohjoismaissa). Toiseksi, kuten esimerkiksi luvussa 3 esitän, naisten varhainen integroituminen työmarkkinoille ja politiikkaan ei välttämättä johtanut sensitiivisyyteen työssäkävien naisten tarpeille politiikassa - tai ei ainakaan ennen 1960-lukua. Senkin jälkeen Suomessa menivät läpi vain sellaiset uudistukset, jotka edesauttoivat (halvan) naistyövoiman saantia (Räsänen 1982, 24; Julkunen 2010, 92). Tosin naisten osuus eduskunnassa ylitti 30 prosentin rajan vasta 1980-luvun alussa. Tämä on Dahlerupin (1988) mukaan on se kynnyksen, jonka ylittämisen jälkeen vähemmistöllä on paremmat mahdollisuudet muuttaa politiikkaa omien tavoitteidensa mukaiseksi.

Marshallin kansalaisuusteorian väitetään olleen varhainen yritys yhdistää liberaali, oikeuksia painottava ja tasavaltalainen, osallistumista korostava kansalaisuusajattelu (Parry 1991; Lister 1997, 14 ja 35). Myös feministisen tutkimuksen on nivottava yhteen nämä kaksi lähestymistapaa, jotta kansalaisuutta voidaan tarkastella toiminnan tuloksena, kuten Ruth Lister on esittänyt. Tällainen analyysi voisi osoittaa myös naisten kontribuution sosiaalisten ja poliittisten oikeuksien sekä niihin perustuvan kansalaisuuden rakentamisessa. Näin naisia ei nähtäisi vain rakenteiden vankeina tai politiikan kohteina, vaan aktiivisina toimijoina, jotka osallistuvat sosiaalisten ja poliittisten instituutioi-

den rakentamiseen. (Lister 1997, 5-6, 22 ja 35-36; Anttonen 1997, 167-168.) Suomessa tällaista tutkimusta on tehty jo pitkään (ks. 2.2), samalla kun kansalaisuuden ymmärtäminen toimintana muutti radikaalisti käsitystä naisista poliittisina toimijoina. "Kansalaisuus osallistumisena edustaa toimintaa poliittisella areenalla laajasti määriteltynä; kansalaisuus oikeuksina mahdollistaa ihmisten toimijuuden" **16** (Lister 1997, 36). Myös skandinaavinen hyvinvointivaltiotutkimus yhdisti jo varhain nämä kansalaisuuden kaksi elementtiä, oikeudet ja osallistumisen, joista jälkimmäinen tosin liitetään sosialidemokraattiseen eikä tasavaltalaiseen kansalaisuuskäsitykseen (Hernes 1987, 139-140; Siim 1991, 177-178; Siim 2000, 145). Lister (1997, 35) ja Birte Siim (2000, 29) ovat ehdottaneet, että myös feministisessä demokratiateoriassa otettaisiin huomioon molemmat aspektit. Molemmat viittaavat Chantal Mouffin (1992) luonnostelevaan "radikaalin ja moniarvoisen demokratian" edellyttämään kansalaisuuteen, jossa yhdistyisivät liberaalin ja tasavaltalaisen tradition vahvat puolet.

Tämä kansalaisuuden määrittelystä käyty feministinen keskustelu auttaa täsmentämään myös liberaalin tasa-arvofeminismin ja naiskeskeisen feminismin eroja. Liberaalin poliittisen ontologian omaksunut tasa-arvofeminismi pitää keskeisenä tasa-arvo-ongelmana syrjintää: naisyksilöiden oikeudet eivät toteudu käytännössä, koska naisia pidetään "toisen luokan kansalaisina". Naiskeskeinen feminismi taas ymmärtää kansalaisuuden enemmänkin yhteisöllisenä käsitteenä kuin yksilön attribuuttina. Näin ollen syrjintää ei ymmärretä niinkään naisten oikeuksien loukkauksena, vaan naisten marginaalisen aseman ja naiseuden aliarvostuksen seurauksena. Juuri tästä syystä naiskeskeinen feminismi, joka rakentaa naisten yhteisen identiteetin pohjalta "poliittista (nais)kansakuntaa" (Pulkinen 1998, 143), pyrkii nostamaan naisten kulttuurista arvostusta. Tämä myös selittää, miksi naiskeskeinen tutkimus on ollut niin kiinnostunut siitä, miten naiset ovat omalla toiminnallaan rakentaneet naiskansalaisuutta.

Toisin kuin (liberaali) tasa-arvofeminismi, naiskeskeinen feminismi määritteli uudelleen sekä politiikkaa että kansalaisuutta, mistä johtuvat myös niiden erilaiset poliittiset strategiat. Kun edellinen vaatii naisten ja miesten yhtäläistä kohtelua (samanlaisina) kansalaisina (kuin miehet), naiskeskeisen feminismin *identiteettipolitiikka* edellyttää naisten/naisisen erilaisuuden tunnustamista ja arvostamista eli "tunnustamisen politiikkaa" (Fraser 1997). Mutta, kuten kappaleen alussa todettiin, historiallisesti naiset ovat vaatineet sekä oikeutta olla samanlaisia että erilaisia. Tämä on kuitenkin mahdoton tehtävä, sillä samanaikainen sukupuolineutraalin ja sukupuolittuneen kansalaisuuden tunnustaminen on ontologinen ansa, kuten "Wollstonecraftin dilemma" osoittaa (Pateman 1989, 14; 1992). Yhtäläisen kohtelun vaatimus johtaa toteutuessaan myös (miehisen) kansalaisen *identiteetin* omaksumiseen eli "naisista täytyy tulla (kuin) miehiä". Mutta myös naiskeskeisen feminismin tavoit-

te, jonka mukaan naiskansalaisten erilainen kontribuutio yhteisön toimintaan täytyy tunnustaa yhtä arvokkaaksi kuin mieskansalaisten, on yhtä lailla mahdoton, sillä miehisen kansalaisuuden suurempi kulttuurinen arvostus perustuu juuri sille, että se sulkee pois naisisen (äidillisen) identiteetin ja toiminnan (Pateman 1992, 20; 1989, 196-197; Lister 1997, 93; Squires 2001, 11).

Toisin sanottuna, (nais)erilaisuuden tunnistamisen politiikalla ei voi murtaa sukupuolihierarkiaa. Kun sukupuolitettua kansalaisuutta tutkitaan naiskeskeisen feminismin premisseistä käsin, kuten Suomessa on paljolti tehty, on suuri vaara päätyä juuri jälkimmäiseen paradoksiin. Ongelmaa eivät ratkaise esimerkiksi pyrkimykset konstruoida sukupuolineutraalin hoivan käsite, kuten "hoivan tunnistava kansalaisuus" (Knijn - Kremer 1997) tai "jaettu hoiva" (Pateman 1989, 135; 1991; Bergqvist 1999, 123; Julkunen 2010, 215 ja 217), joka vain verhoaa äitikansalaisen "hoivakansalaisen" kaa-puun. Kuten väitöskirjani osoittaa, myös naisten poliittinen kansalaisuus on toteutunut juuri sukupuolitettun kansalaisuuden puitteissa. Näin ollen on turhaa kysyä, pitäisikö naisia pitää erilaisina vai samanlaisina kuin miehiä. Sen sijaan voi kysyä, miten tästä kysymyksestä tuli feministisen ajattelun pulma.

Lopuksi on vielä syytä tarkentaa republikanistisen ajattelun sisäisiä eroja. *Kommunitaristisessa* poliittisessa ajattelussa (Sandel 1982; MacIntyre 1985; Taylor 1989) kansalaisuus ymmärretään aktiivisena osallistumisena ja toimintana yhteisössä, jonka jäsenet jakavat samat arvot. Toiminta yhteisön parhaaksi ylläpitää yhteistä kulttuuria, jonka uskomukset ja arvot opitaan traditioita jäljittelemällä. (Voet 1998, 10; kommunitarismien feministisistä kritiikistä, ks. Phillips 1991, 54-55.) Tämä kommunitarismien kuvaus muistuttaa hätkähdyttävästi hegeliläis-snellmanilaisen kulttuurinationalistista käsitystä kansakunnasta (suomalaisista) kulttuurisena yhteisönä. Kommunitarismien feministinen versio on, Siimin termiä lainatakseni, angloamerikkalainen "maternalistis-kommunitaristinen" kansalaisuusteoria (Elshtein 1981; Ruddick 1989), joka asettaa äidilliset arvot kansalaisuuden kriteeriksi (Siim 2000, 41; Squires 1999, 176).

"Kansalais-tasavaltalainen" (*civic-republican*) traditio puolestaan korostaa yksityisestä jyrkästi erotetun poliittisen alueen itsenäisyyttä ja itseisarvoa sekä kansalaisten poliittista osallistumista. Aristotelesta ja Machiavellia pidetään tämän tradition edelläkävijöitä ja Hannah Arendtia (1958) sen modernina edustajana. Toisin kuin kommunitarismi, se ei sisällä ajatusta poliittisen yhteisön kulttuurisesta yhtenäisyydestä. Sen sijaan korostetaan kansalaishyveitä (*civic virtues*) eli kansalaisten toimintaa valtion puolesta ja aktiivista osallistumista julkiseen keskusteluun ja poliittiseen toimintaan, joita pidetään arvokkaimpana inhimillisen kanssakäymisen muotona. (Phillips 1991, 16 ja 46;

Oldfield 1990; 1998, 79-81; Voet 1998, 10.) Tältä osin myös kansalais-tasavaltalaisessa ajattelussa on yhtymäkohta hegeliläis-snellmanilaiseen valtioteoriaan, jonka mukaan valtiossa toimiminen eli poliittinen toiminta edustaa korkeinta vapauden (moraalisen toiminnan) aluetta (ks. s. 83).

Phillips kuitenkin kritisoi kansalais-tasavaltalaista käsitystä siitä, että se rajoittaa poliittisen aktiivisuuden vain liberaalin edustuksellisen demokratian määrittelemään poliittiseen tilaan, jonka laajentamiseksi *osallistuva demokratia* korosti sosiaalisen ja poliittisen tasa-arvon keskinäistä riippuvuutta (Phillips 1991, 46; Pateman 1970). Tässä suhteessa se eroaa myös hegeliläis-snellmanilaisesta ajattelusta, jossa "valtiossa toimiminen" (poliittinen toiminta) on toiminnan aspekti eikä toimintakenttä. Myös pohjoismaisessa *sosialidemokraattisessa* kansalaisuusajattelussa kansalaisten poliittinen aktiivisuus ulotetaan "yksityiseen sfääriin", kuten työ- ja perhe-elämään, osallistuvan demokratian tapaan (Hernes 1987, 144; 1988, 194; Siim 1988; 1991; 2000; 2004). Ranskan republikanismi on noussut kansalaisuuden ja politiikan feministisen tutkimuksen suosikkikohteeksi ja on kiinnostava tapaus myös Suomen kannalta. Ranskan tasavaltalaisessa ajattelussa 'poliittinen' yhdistetään universalismiin ja tasa-arvoon, kun taas 'yksityinen' edustaa partikularismia ja erilaisuutta. Tämä liittyy myös poliittiseen edustukseen siten, että kansakunnan yleistähtoa ei voi määrittellä jälkimmäisen kategorian perusteella. Kansalaisuus on spesifisti poliittista kansalaisuutta, joka oikeuttaa äänestämään ja määrittelemään kansakunnan tahtoa. (Marques-Bereira - Siim 2002, 179.) Ranskassa kansalaisuuden käsite on kiinnittynyt puheeseen demokratiasta ja poliittisista oikeuksista ja se on pidetty erillään sosiaalipolitiikkaa ja sosiaalisia oikeuksia koskevasta keskustelusta (Siim 2000, 46).

Tämä on ongelmallista erityisesti naisten kannalta, joiden kansalaisuutta juuri sosiaaliset oikeudet ovat vahvasti muovanneet ja liittyyneeseen siihen, että yleistähtoa määriteltäessä sosiaalisiin suhteisiin liittyvät erot, kuten sukupuoliero, ovat tasavaltalaisen ajattelun kannalta irrelevantteja. Kuten Touraine toteaa: "Ranskan poliittista elämää on tähän saakka hallinnut näkemys demokratiasta, joka alistaa poliittiset toimijat yhteiskunnan/kansakunnan/kansan tarpeille, kollektiiviselle tietoisuudelle ja intresseille" **17** (Touraine 1994, 118; sit. Siim 2000, 47). Tästä myös johtuu, että sosiaalisiin eroihin ja ryhmäedustukseen viittaavat sukupuolikiintiöt eivät kuulu ranskalaisen feminismin keinovalikoimaan. Lisätäkseen naisten edustusta poliittisissa elimissä feministit vaativatkin kiintiöiden asemesta naisten tasapuolista poliittista edustusta *pariteetidemokratian* tai *parité* -ajattelun pohjalta. Tällä tarkoitetaan suurin piirtein sitä, että yleistähdön edustamisesta "sovitaan uudestaan", siten että myös naiset saisivat oikeuden edustaa yleistähtoa. (Scott 2004, 42; Raevara 2005, 237-239.) Rans-

kalaisen republikanismin poliittinen subjekti muistuttaa sitä poliittisen edustuksen yhteisöllistä subjektiä, jota Suomeen rakennettiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa.

Samoin kuin republikanismi (ja sosialismi) myös hegeliläis-snellmanilainen traditio edustaa ei-liberaalia poliittista ajattelua, joka rakentaa yhteisöllistä poliittista subjektiä. Suomessa termit kansalaisuus (*citizenship*) eli oikeudet ja velvollisuudet kansalaisina, ja kansallisuus (*nationality*) kansallisuuden jäsenyytenä ovat kielellisestikin lähempänä toisiaan kuin esimerkiksi englannin, saksan ja ruotsin kielissä (ks. myös Gordon - Lahelma 1998, 257). Tämä johtunee siitä, että kansakuntaa alettiin 1800-luvulla rakentaa samaan aikaan kuin modernia kansalaisuuttakin (ks. 7.3). Feministisen nationalismiteorian mukaan kansallisuus sukupuolittuu siten, että nainen edustaa uusintamista; "nainen" uusintaa kansakuntaa biologisesti, kulttuurisesti ja symbolisesti" (Yuval-Davis 1997, 2; Gordon et al. 2002, 11-14). Myös Suomen nationalistinen diskurssi rakensi sukupuolittunutta kansakuntaa, jossa nainen edustaa uusintamista (äitiyttä) sekä uuden sukupolven synnyttäjänä että kasvattajana, ja joka turvaa kansakunnan kulttuurisen jatkuvuuden.

5. Äidillistä politiikkaa

5.1. Henkinen äitiys

Sukupuolittuneen kansalaisuuden käsite terävöittää analyysia sukupuolittuneesta poliittisesta edustuksesta. Demokratioissa valintaa ehdokkaaksi ja edustajaksi edeltää yhteiskunnallinen aktiivisuus ja poliittinen osallistuminen, jotka yhdistävät edustamisen *poliittiseen kansalaisuuteen*. Tutkittaessa poliittisen edustuksen sukupuolittumista on siis selvitettävä, millainen käsitys *naiskansalaisuudesta* mahdollisti naisten osallistumisen politiikkaan ja naisten etenemisen poliittisella uralla eduskuntaan ja hallitukseen asti. Historioitsija Irma Sulkunen lienee ollut ensimmäinen suomalainen tutkija, joka oivalsi, että "demokraattinen" (poliittinen) kansalaisuus oli Suomessa jo alun perin sukupuolittunut, mistä hän käytti termiä *kaksijakoinen kansalaisuus* (Sulkunen 1987; 1989, 12; 1990, 50). Sulkunen osoitti, että ylä- ja keskiluokan naiset rakensivat 1800- ja 1900-luvun vaihteen suomalaiseen yhteiskuntaan äidillistä toimintakenttää (Sulkunen 1987; 1990, 51; 1991, 68-70), ja että myös sosialidemokraattisen naisliikkeen 1900-luvun alkupuoliskon agenda, "feminiinistä yhteiskuntapolitiikkaa" (Sulkunen 1989, 111-114), voi luonnehtia äidilliseksi. Myös muualla kuin Suomessa tällainen maternalistinen agenda on ollut naisten tärkein väylä politiikkaan (ks. Bock - Thane 1991; Skocpol 1992; Anttonen 1997, 175).

Maternalismi voidaan määritellä poliittiseksi ajatteluksi ja diskurssiksi, joka hyväksyy sukupuolieron ja äitikansalaisuuden, mutta pitää naisten velvollisuutena toimia perhe-elämän arvomaailman mukaisesti myös julkisessa toiminnassa (vrt. Michel - Rosen 1992, 364, Anttonen 1997, 175). Liisa Rantalaihon mukaan naiset eivät Suomessa kyseenlaistaneet sukupuolihierarkiaa, vaan "halusivat aktiivisesti pitää yllä sukupuolieroa ja samalla muovata sitä itse naisten ja miesten erillisiksi toiminta-alueiksi yhteiskunnassa" (Rantalaiho 1994, 22 ja 24). Samalla naiset tekivät yhteiskunnasta "kodin", josta heidän oli omalta osaltaan otettava vastuu. Maternalistinen politiikka perustui "äidilliseen kutsumukseen", joten myös poliittista naiskansalaisuutta voi kutsua *äitikansalaisuudeksi*, vaikka tätä käsitettä ei Suomessa ole juuri käytetty (ks. kuitenkin Anttonen 1994; 1997, 186; Elomäki 2005). Anttonen ja Sipilän (2000, 43) mukaan naiskansalaisen tehtäviin kuului "huolehtia kodin, perheen ja etenkin lasten hyvinvoinnista", mikä ulotettiin myös laajemmin yhteiskuntaan ja "etenkin yhteiskunnan vähäosaisiin jäseniin".

Tämä tieto on olevat tärkein, kuulukoonpa hän mihin yhteiskunnan luokkaan tahansa; sillä kasvavan sukupolven *henkinen äitiys* on kunkin tytön varsinainen, Jumalan säättämä kutsumus, olkoonpa että hän ei joutuisikaan naimisiin ja saisi omia lapsia hoidettavakseen; ja ainoastaan uskollisesti täyttäen tämän vaatimattoman, hiljaisen, mutta kuitenkin pyhän kutsumuksensa, saavuttaa hän itse todellisen onnellisuutensa, samaten kuin hän siten voimakkaasti edistää kasvavan sukupolven jalostumista ja onnea, vieläpä koko yhteiskunnan sisäisen siveellisen voiman perustamista. (Cygnaeus 1859; *Suomen Sana* 3, 1963, 590; kurs. U.C.)

Suomalaisen kansakoulun isä, Uno Cygnaeus, perustelee tässä lainauksessa tyttöjen kansakoulun tärkeyttä samalla kun hän kuvailee äitikansalaisen tehtäviä perheen ulkopuolella. "Henkinen äitiys" oli todennäköisesti käänös saksankielisestä termistä *geistige Mütterlichkeit*, jolla äidilliset hyveet transformoitiin kansalaishyveiksi. Käppeli (1993, 500) kertoo sen olleen tehokas argumentti puolustettaessa naisten julkista toimintaa. Myös Gisela Bock mainitsee tämän "vanhan metaforan", joka tarkoitti "naisellista työtä kodin ulkopuolella". Bockin mukaan sitä käytettiin myös natsi-Saksassa perustelevaan naisten työtä "kansan" hyväksi. Saksassa iskulause "naisen paikka on kotona" laajennettiin koskemaan koko kansakuntaa (Saksaa) "kotina" (vrt. Ruotsin "kansankoti"). (Bock 1994a, 162.) Saksan "maltilliset" feministit pyrkivät lisäämään naisten palkkatyötä erityisesti sellaisissa (sosiaali-, terveys- ja opetusalan) ammateissa, joita pidettiin henkisen (tai yhteiskunnallisen) äitiyden ilmauksina (Bock 1994b, 423). Myös Cygnaeuksen tekstissä "henkinen äitiys" viittaa äitikansalaisen velvollisuuteen, jonka myös lapsettomat naiset voivat täyttää esimerkiksi opettajattari-

na. Henkinen äitiys kuvaa naisten *eettistä* orientaatiota julkisessa elämässä, jolla voitiin myös perustella keskiluokan naisten astumista työelämään "säädyllysten" ammattien ja virkojen puitteissa.

Kuten edellä todettiin, naisasianaiset perustelivat naisten tuloa julkiseen politiikkaan äidillisillä arvoilla ja toimintatavoilla (Sulkunen 1987; Offen 2000, 214-216), mutta näin teki myös sosialidemokraattinen työläisnaisliike. Sen johtaja Hilja Pärssinen (1902) korosti, että työläisnaisten taistelu perustuu "rakkaudelle eikä itsekkäille pyyteille. Naisilla oli äiteinä, siskoina ja puolisoina 'jaloja ihania tehtäviä'. Heidän tulisi tehdä 'kotiliesi lämmön ahjoksi, omata laaja yhteiskunnallinen katsantokanta'" (Asikainen 1994, 39). Pärssisen feministinen visio sisälsi "(k)oko naissukupuolen kohottamisen vuosituhantisesta halveksitusta asemasta ... itsekasvatuksen ja arvonsa tuntemisen kautta" (*Työläisnaisten edustajakokous 1902*; sit. Asikainen 1994, 30). "Näin me tekisimme työn, johon sukupuolemme ja *henkinen äiteys* meitä vihkii" (Pärssinen 1902; sit. Asikainen 1994, 39). Huomion arvoista on, että tässä lainauksessa myös Pärssinen käyttää 'henkisen äitiyden' metaforaa. Asikaisen mukaan työläisnaiset halusivat keskiluokan naisten tapaan luoda kodista "onnen tyyssijan". Lisäksi Pärssinen omaksui Saksan ja kansainvälisen työläisnaisliikkeen johtavan teoreetikon Clara Zetkinin ajatuksen, jonka mukaan työläisäidin paikka on kotona, jossa hän voi kasvattaa lapsensa omaksumaan sosialistisen ajattelun (Lähteenmäki 1995, 227; 2000, 41; Hentilä 1989, 164). Pärssisen kirjoituksissa työläisnainen esitetään kuitenkin itsenäisenä toimijana niin itsekasvatuksessa, kotilieden valtiattarena kuin kasvattajanakin, joissa rooleissaan hän toimii "sukupuolensa synnynnäisten, äidillisten ominaisuuksien mukaisesti" (Asikainen 1994, 40). Toisin sanottuna, myös Työläisnaisliitto rakensi äitikanalaisuutta, joka tosin erosi porvarillisesta versiosta sen suhteen milaisia arvoja naisten tuli vaalia ja siirtää seuraavalle sukupolvelle.

Kai Häggmanin (1994, 198) mukaan ruotsalainen kirjailija Frederika Bremer käytti termiä *samhällsmoderlighet* (yhteiskunnallinen äitiys) 1850-luvun kirjoituksissaan, joissa hän laajensi "äitikutin" koskemaan myös naimattomia naisia ja työelämää. Bremer, jonka mukaan Ruotsin ensimmäinen naisasiajärjestö (*Frederika-Bremer-Förbundet* 1884) nimettiin, tunnettiin myös Suomen sivistyneistön piirissä. Häggman päätelee, että Uno Cygnaeus ja Wilhelm Bolin jatkoivat keskustelua yhteiskunnallisesta äitiydestä 1860-luvulla. Häggman käyttää tässä samassa yhteydessä myös termiä 'henkinen äitiys', josta Cygnaeus em. lainauksessa puhuu. Anne Ollila (1994, 70) mainitsee, että naisia alettiin 1920- ja 1930 -luvuilla kutsua yleisemminkin "yhteiskunnan äideiksi". Myös tutkijat ottivat käyttöön termin *yhteiskunnallinen äitiys* tai *äidillisyyys*, jolla he kuvasivat naisten toimintaa julkisessa elämässä, kuten työelämässä, hyväntekeväisyystyössä ja kansalaisjärjestöissä

1800-luvulla ja 1900-luvun alussa (Sulkunen 1987, 167; Ollila 1993, 136-149; Rantalaiho 1994, 21-22; Häggman 1994, 198-199; Anttonen 1997, 186; Nätkin 1997, 28; ks. myös Siltala 1999, 232).

Yhteiskunnallisen äitiyden käsitteellä voi kuvata myös naisten toimintaa politiikassa (Kuusipalo 1993a, 103; luvut 3 ja 4; Ollila 1993, 141-145; Rantalaiho 1994, 23), samalla kun se luonnehtii *naisten poliittista kansalaisuutta*. Tätä naiskansalaisten julkista toimintaa perustelevaa ja kuvaavaa 'äitiyttä' ei kuitenkaan johdettu biologisesta vaan sosiaalisesta äitiydestä, jota myös Snellman korosti (*KT XI*, 1931, 130; ks. myös Sulkunen 1990, 51). Sekä Snellman että Cygnaeus määrittivät äitiyden kasvatuksen ja koulutuksen, ja kuten erityisesti Snellman tähdensi, kansallisen kulttuurin tuotteeksi. Molemmat myös perustelivat kansakoulu-uudistuksen yhteydessä tyttöjen koulutuksen tarpeellisuutta heidän tulevilla tehtävillään perheen äiteinä, johon tytöt tuli kouluttaa (ks. myös Ojakangas 1997 ja Siltala 1999, 242-243). Mutta kuten edellä on esitetty, jos kansalaisuus oli sukupuolittunut siten, että äidillisen etiikan ajateltiin ohjaavan naiskansalaisten kaikkea toimintaa, voiko sitten edes naiskansanedustajien toimintaa pitää 'poliittisena' samassa mielessä kuin miesten poliittista toimintaa, josta 'nainen' oli teoreettisesti suljettu juuri erilaisuutensa tähden? Seuraavassa luvussa käsittelem tätä ongelmaa väitöskirjaan sisältyvien artikkelien valossa.

5.2. Äidillinen politiikka - "toimintaa valtiossa" vai "toimintaa perheessä"?

Väitöskirjan toisessa luvussa *Naisena politiikan huippupaikoille* esittelen naisministerien poliittista uraa ja toimintaa koskevan tutkimukseni tuloksia. Niiden perusteella voi todeta, että ainakin tutkimusajanjakson (1926-1986) hallituksissa poliittinen edustus oli sukupuolittunut. Naiset tulivat politiikkaan useimmiten eri väyliä pitkin kuin miehet, ja erityisen selvää tämä sukupuolittunut rekrytointi oli hallituksissa. Suurin osa naisministereistä oli valittu tehtävänsä joko oman puolueensa naisjärjestöjen tai jonkun muun naisjärjestön johtopaikoilta. Sukupuolittuminen koski myös hallituksen agenda, sillä valtaosa naisministereistä oli toiminut joko sosiaali- (ja terveys-) tai opetusministerinä. Luvussa jäsennetään myös naisten poliittista historiaa, jossa keskeisen vedenjakajan muodostavat 1960- ja 1970 -lukujen vaihde sekä 1980-luvun alku. Tämä periodisointi jakoi myös naisministerit kolmeen sukupolveen. Ne muistuttavat profiileiltaan Australian naiskansanedustajien vastaavia sukupolvia, jotka asiaa tutkinut Marian Sawyer on nimennyt "äideiksi", "individualisteiksi" ja "sisariksi" (Sawyer 1986; Sawyer - Simms 1993).

Suomessa naisministerisukupolvet erosivat toisistaan siten, että ennen 1970-lukua nimitetyt naisministerit pitivät maternalistista politiikkaa ja omaa paneutumistaan siihen itsestään selvänä. Sitä vastoin 1970-luvun naisministerit alkoivat kyseenalaistaa tällä tavoin sukupuolitettua poliittista toimintaa ja agendaa ja halusivat tulla identifioituksi mieluummin yleispoliitikoiksi kuin naispoliitikoiksi. Kolmas ja iältään nuorin sukupolvi taas ainakin tunnisti 1980-luvun feministisen politiikan synnyttämän nosteen omalla urallaan. Tuloksiani voi näin jälkikäteen tulkita myös siten, että kun ensimmäinen naisministerisukupolvi otti äitikansalaisen eettisen periaatteen, yhteiskunnallisen äidillisyyden, annettuna, toinen sukupolvi pyrki enemmänkin samaistumaan (mies)kansalaisen ja -politiikan identiteettiin. Nuorimman sukupolven käsitykset sukupuolen merkityksestä politiikassa olivat epäselvempiä. Yhtäältä he olivat vakuuttuneita omista yksilöllisistä meriiteistään, mutta toisaalta he olivat huomanneet myös ne poliittiset paineet, jotka olivat lisäämässä naisten edustusta hallitustasolla. Väitöskirjani toista lukua voi myös pitää esimerkkinä naiskeskeisestä tutkimuksesta, jossa naisten poliittista toimintaa tarkastellaan naisten omista kokemuksista käsin ja tulkitaan 'naisten poliittisen kulttuurin' kehityksessä.

Naiskeskeinen tutkimusote välittyi myös väitöskirjan kolmannesta luvusta, jossa analysoin 1950-luvun naisministerien, Vieno Simosen (Maalaisliitto) ja Tyyne Leivo-Larssonin (SDP), poliittista uraa ja toimintaa. Siitä käy ilmi, miten naisjärjestöjen kautta hallitukseen rekrytoituneet naisministerit ajoivat 'edustamiensa' naisten (maalaisemäntien ja työläisnaisten) ja naisjärjestöjen keskenään ristiriitaisiakin tavoitteita. Mutta huolimatta uudistuspyrkimysten puolue- ja luokkasidonnaisuudesta tapa, jolla esimerkiksi Simonen puolusti emäntien etuja kansaneläke- ja sairausvakuutus uudistuksissa, hyödytti pitemmän päälle myös työläisnaisia luodessaan perustan universaalille eli koko väestön kattavalle sosiaaliturvajärjestelmälle. Toisaalta myös Leivo-Larssonin ajama samapalkkaisuuslaki koitui 1960-luvun rakennemuutoksessa kaikkien palkkatyötä tekevien naisten parhaaksi.

Äitikansalaisten tehtäväksi 1900-luvun politiikassa tuli maternalistisen poliittisen agendan suunnittelu ja siihen liittyvien tavoitteiden ajaminen. Maternalistinen politiikka on äitien, lasten ja vähäosaisten oloja parantamaan pyrkivää (naisliikkeiden ja -järjestöjen ajamaa) politiikkaa (Michel - Rosen 1992, 364; Anttonen 1997, 175-176). Näitä tavoitteita edistäviin toimiin naisilla oli hyvät mahdollisuudet myös valtionhallinnossa, jossa he sijoittuivat pääosin hyvinvointisektorin tehtäviin (Hänninen-Salmelin 1987; Karento 1989; 1992; 1999; Sinkkonen - Hänninen-Salmelin 1989; Sinkkonen - Laitinen 1989; Hänninen-Salmelin - Karento 1999; Karento - Hänninen-Salmelin 2003). Naisten asemat politiikassa ja valtionhallinnossa viittaavat siihen, ettei maternalistinen politiikka välttämättä kuvaa vain vuosisadan alkupuoliskon naispolitiikkaa, jolloin naisten paikan aja-

teltiin olevan kotona. Äidillistä agendaa rakennettiin etenkin puolueiden naisjärjestöissä, joiden rooli naisten poliittisen edustuksen takaajana sekä eduskunnassa että hallituksessa on ollut erittäin keskeinen (ks. luvut 2-4). Naisten 1900-luvun poliittiseen agendaan kuului äitiys- ja perhepolitiikkaa, terveydenhuoltoa, vähäosaisten asemaa parantavaa sosiaalipolitiikkaa, kasvatusta ja koulutusta, kulttuurikysymyksiä, mutta myös sukupuolten tasa-arvoa parantavia tavoitteita, kuten naisten yhtäläiset oikeudet avioliitossa ja työelämässä. Tosin vasemmiston naiset ajoivat työelämään myös nais erityisiä oikeuksia, kuten yötyökieltoa ja äitiysvakuutusta. (Innala 1967; Lehto 1980; Laisi 1987; Lähteenmäki 1995, 269-280; 2000; Sulkunen 1989; Palmunen 1992; Ollila 1993; Kuusipalo 1993a; Asikainen 1994, 47; Nätkin 1997.)

Väitöskirjassani on pohdittu myös niitä rakenteellisia edellytyksiä, jotka ovat tehneet mahdolliseksi naisten menestymisen suomalaisessa politiikassa. Näihin kuuluu *naisystävällinen hyvinvointivaltio* laajoine julkisine palveluineen sekä naisten merkittävä rooli sen rakentajina (Saarinen 1985, 44-86; 1987b; Sulkunen 1989; Julkunen 1990; Kuusipalo 1993b; 1994b; Anttonen et al. 1994). Raija Julkunen huomauttaa, että Hernesin (1987) lanseeraamat käsitteet - naisystävällinen hyvinvointivaltio ja valtiofeminismi - ovat parin viime vuosikymmenen ajan olleet pohjoismaista sukupuoliregii miä arvioivan kansainvälisen keskustelun avainkäsitteitä. Väitöskirjani osallistuu tähän keskusteluun pohtimalla, millä tavalla naisystävällinen hyvinvointivaltio on ollut sekä naisten poliittisen edustuksen edellytys että sen tulos (ks. myös Julkunen 2010, 96-99; 1990; Siim 2000, 30; 1993; 1988, 182; Bergqvist et al. 1999; Lister 1997, 35-36; Kuusipalo 1993b; 1994b; Lovenduski 1990, 157; Hernes 1988, 203; vrt. Kantola 2006, 47-72). Samalla tutkimukseni kuvaa valtiofeminismin historiaa Suomessa, jossa feministinen politiikka pyrki 1960-luvulta lähtien rakentamaan valtiota, joka mahdollistaisi sukupuolten välisen tasa-arvon niin perhe- kuin työelämässäkkin. Valtiofeminismi kuvaa liikettä, jossa feministinen politiikka kanavoituu puolueiden, eduskunnan, hallituksen ja valtionhallinnon kautta päätöksentekoon (Holli 1988; 1991; 2003, 11; 2006; Kuusipalo 1993a; Bergman 1998, 166; 1999, 117; 2001, 131-132; Holli - Kantola 2005; 2007; Julkunen 2010, 98; kritiikistä, ks. Kantola 2006, 47-72).

Yksi suomalaisen valtiofeminismin saavutuksia on, että perheen ja työn yhteensovittamisesta tuli julkisen vallan, valtion ja kuntien, tehtävä. 1960-luvun tasa-arvoliike sekä valtionhallinnossa ja politiikassa toimineet naiset ajoivat läpi myös yksilöllisen elatusvastuun idean, joka edellytti äitien palkkatyön normalisointia ja naisten taloudellista itsenäisyyttä (ks. Julkunen 2010, 89-90). Kuten luvusta 5 käy ilmi, työn ja perheen yhteensovittamisesta tuli myös naispolitiikan "kuuma peruna", josta naisilla oli eriäviä näkemyksiä puoluekannan mukaan; vasemmisto ajoi julkista päiväkotii-

hoitoa (ns. "laitoshoitoa") ja erityisesti Keskustapuolueen naisjärjestö piti kiinni (tosin julkisin varoin tuetusta) lasten kotihoidosta (äidinpalkasta). Silti laki lasten julkisesta päivähoidosta (1973) meni läpi, mikä velvoitti kunnat järjestämään päivähoitopaikkoja. Kaikille tarvitseville hoitopaikkoja ei tosin herunut ennen vuoden 1996 lainmuutosta, joka antoi alle kouluikäisten lasten vanhemmille oikeuden saada lapsensa päivähoitoon. Tätä ennen naispoliitikot olivat jo ratkaisseet kiistansa ja avanneet vanhemmille molemmat lastenhoitovaihtoehdot. Kun yhteistyö tässä kysymyksessä mahdollistui, naispoliitikot yli puoluerajojen veivät läpi em. uuden 'sosiaalisen oikeuden' 1990-luvun alun lamasta ja uudistuksen lykkäysuhasta huolimatta (ks. myös luku 7).

Naisten palkkatyön normalisoituminen 1980-luvuilla muutti myös naiskansalaisuutta, jota tutkimuksessakin alettiin kuvata uudella käsitteellä *palkkatyöäitiys* (Rantalaiho 1994, 24) tai palkkatyöäitikanalaisuus (*mother worker citizen*) (Julkunen 2010, 89). Tästä huolimatta luonnehtisin 1970- ja 1980-lukujen naispolitiikkaa edelleen maternalistiseksi tai ehkä paremminkin *uusmaternalistiseksi*. Vaikka naisten lisääntynyt työssäkäynti kodin ulkopuolella ohjasi naispolitiikan painopistettä työn ja perheen yhteensovittamiseen ja hoivapalvelujen laajentamiseen, naisten poliittista agendaa määrittä edelleen äitiys. Toisin sanottuna, naisten poliittinen toiminta keskittyi edelleen "äitien, lasten ja vähäosaisten aseman parantamiseen", johon katsottiin tarvittavan valtion apua, kuten tulonsiirtoja ja julkisia palveluja. Kuten luvusta 7 käy ilmi, naisministerit osallistuivat aktiivisesti hyvinvointivaltion sosiaali- ja terveystalvuselujärjestelmien kehittämiseen, jota naisministerit yli puoluerajojen pitivät nimenomaan *naisten* poliittisena saavutuksena.

Palkansaajanaisten etuja nämä uudistukset ainakin ajoivat, sillä samalla kun kunnalliset päivähoitopalvelut ulotettiin vähitellen kaikkien saataville, kotihoidontuki mahdollisti myös lasten kotihoidon. Kuten luvussa 6 osoitetaan, julkinen päivähoito on auttanut myös pohjoismaista huippueliittiä (niin naisia kuin miehiä) työn ja perheen yhteensovittamisessa. Tiivistäen voikin todeta, että maternalismi avasi naisille tien Suomen politiikkaan ja vakiinnutti naisten edustuksen parlamentaarisessa politiikassa kansainvälisesti katsottuna korkealle tasolle. Toisaalta, naisministerien poliittisen toiminnan keskittyminen hyvinvointivaltion palvelusektorin kehittämiseen kielii siitä, että naiset juutuivat tuohon *äidillis-sosiaaliseen* toimintapiiriin, joka rajasi heidät muun poliittisen päätöksenteon ja johtoasemien ulkopuolelle. Uusäidillisen hallituspolitiikan marginaalista asemaa kuvasi ministerisalkkujen arvostusta mittaavasta kyselystä tehty johtopäätös, jonka mukaan "miesvaltaisessa poliittisessä kulttuurissa" sosiaalialaa ei arvosteta "eikä sen johtopaikkoja tavoitella" (Nousiainen 1992, 80; ks. myös edellä, s. 24).

Vaikka naisinen poliittinen agenda on 2010-luvulle tultaessa laajentunut käsittämään esimerkiksi ympäristö-, kehitysyhteistyö-, ihmisoikeus-, yhdenvertaisuus- ja vähemmistökyseksiä, voi kysyä, eikö tämäkin politiikka (ympäristöpolitiikkaa ehkä lukuun ottamatta) kohdistu 2000-luvun uusiin "vähäosaisiin"? (Raija Julkusen suullinen kommentti, 2010). On myös totta, että aikaisemmin pelkästään miesten hallussa olleet hallituspolitiikan alueet avautuivat naisille etenkin 1990-luvulla; esimerkiksi Elisabeth Rehnistä tuli ensimmäinen naispuolustusministeri (1990) ja Tarja Halosesta ensimmäinen naisulkoministeri (1995). Tosin 2000-luvulla nämäkin salkut ovat jälleen olleet pitkään miesten hallussa. Rantalaihon (1994, 23) mukaan naisisen marginalisointi johtuu sukupuolijärjestelmän logiikasta, joka "erottaa naisten ja miesten toiminta-areenat ja asettaa miesten areenat hierarkkisesti ylemmäksi". Samalla se normalisoi miesten politiikan ja sukupuolistaa naisten politiikan, jota esimerkiksi termi "puolueen *naisjärjestö*" implikoi. Nytemmin naisjärjestöjen rooli puolueissa on muuttunut. Vaikka ne edelleen nostavat tasa-arvokysymyksiä puolueiden asialistoille, niillä ei enää ole ratkaisevaa roolia naisten rekrytoimisessa puolueisiin. Uutta on myös miestoiminta puolueissa (*Vihreä miesliike* 2009 ja *Vasemmistoliiton miespoliittinen ryhmä* 2010). Myös eduskuntaan perustettiin naiskansanedustajien verkoston (1991) mallin mukainen mieskansanedustajien verkosto (2010).

Toisaalta myös *naiskeskeinen valtiofeminismi* on ylläpitänyt sukupuolittuneen edustuksen edellytyksiä korostaessaan naisten roolia ja panosta "naisystävällisen hyvinvointivaltion" rakentamisessa, mikä osaltaan laajensi maternalistisen politiikan alaa ja vahvisti erillistä naispolitiikkaa. Näin siitä huolimatta, että naispolitiikalla pyrittiin nimenomaan purkamaan sukupuolittunutta kansalaisuutta ja edustusta (sukupuolikiintiöt ja naispresidenttiliike) (luvut 7-10). Huolimatta monista saavutuksistaan valtiofeminismin agenda rajautui pääosin äidillis-sosiaalisen toimintapiiriin sisään, johon eivät pitkään aikaan kuuluneet esimerkiksi kysymykset naisiin kohdistuvasta väkivallasta (Bergman 2002, 197) tai lesbojen oikeuksista (Juvonen 2002). Ydinperheihannetta ja heteronormia haastaessaan tällaiset kysymykset olisivat saattaneet vaarantaa lasten ja perheen hyvinvointiin vedonneen ja nojanneen poliittisen konsensuksen. Virallisessa tasa-arvopuheessa viljelläänkin mieluusti sukupuolineutraalia retoriikkaa, kuten 'perheväkivalta' ja 'vanhempainvapaa', joka peittää alleen juuri sen mikä pitäisi tunnustaa. Tässä mielessä myös termi 'sukupuolineutraali avioliitto', jota on käytetty oikeuttamaan samaa sukupuolta olevien avioliitto, on ambivalentti käsite. Myös sellainen tasa-arvopuhe, jossa miehet määritellään pelkästään isyyden (perheen) kautta voi itse asiassa vain vahvistaa sitä sukupuolijärjestystä, jota se (ehkä) pyrkii purkamaan.

Sukupuolen mukaista pystysuoraa työnjakoa (vallanjakoa) politiikassa horjutettiin 1990- ja 2000-luvuilla, kun kansa halusi presidentikseen naisen. Tästä kamppailusta kerrotaan väitöskirjan luvuissa 8-10. Naisen valinta tasavallan presidentiksi (2000 ja 2006) tai pääministeriksi (2003 ja 2010) ei kuitenkaan riitä purkamaan sukupuolittunutta poliittista edustusta ja sen ylläpitämää sukupuolihierarkiaa. Sukupuolittuneen kansalaisuuden ja edustuksen tunnusmerkkejä viljeltiin vielä runsaasti vuoden 2006 presidentinvaalien kampanjoissa ja ehdokkaiden mediarepresentaatioissa. Miesehdokkaiden tueksi esitetyt argumentit nojasivat maskuliinisen politiikan ('naisen' kategorian poissulkeviin) subjekteihin, kuten "valtiomieheen", sekä komplementaariseen sukupuolikäsitykseen (ks. luku 10).

Snellmanin poliittiseen ajatteluun viitaten voikin kysyä, onko naispoliitikkojen uusäidillinen toiminta 'sosiaalisektorilla' ollut toimintaa valtiossa vai perheessä? Mirja Satkan mukaan Suomessa 'yhteiskunnallinen äitiys' tarkoitti myös sosiaalisen toiminnan sukupuolittumista; sosiaalisektorilla yhdistyivät naisten hoivaan ja kasvatukseen liittyvä asiantuntemus sekä miesten kontrolli ja hallinto, jonka rinnalla naistoiminta (äitiyden jatkeena) oli sekundaarista (Satka 1995, 29-30). Denise Riley (1988, 40-43) väittää, että naisten perhehyveeseen liittyvä partikulaarinen etiikka erotettiin 1800-luvulla jyrkästi miesten rationaalisesta ja universalistisesta poliittisesta ajattelusta (vrt. Hegel) ja liitettiin "sosiaaliseen" (ks. myös Juntti 2010). Pauli Kettusen mukaan "'sosiaalinen' oli talouden vasta-prinsiippi" ja "viittasi taloudellisen rationalisoinnin seurausten rajoittamiseen ja kompensoimiseen, nimenomaan niiden seurausten, jotka vaaransivat asianosaisten hyvinvoinnin ja uhkasivat yhteiskunnan kiinteyttä" (Kettunen 2003, 196).

'Yhteiskunnallisen' ja 'sosiaalisen' ero oli yksi yhteiskunnan käsitteen sukupuolittumisen aspekti, samoin kuin 'julkisen' ja 'yksityisen' erokin. 'Yhteiskunnan' vahva kytkös valtioon välitti 'yhteiskunnalliseen' niin julkisen vallan kuin julkisen elämänpiirin maskuliiniset merkitykset. 'Yhteiskunnallisen' ja 'sosiaalisen' käsiteparin jälkimmäinen jäsen taas rajautui tarkoittamaan sellaista, mikä oli yhteiskunnan ja perheen tai julkisen ja yksityisen elämänpiirin välissä, ja 'sosiaalinen' leimautui feminiiniseksi. Teollisuusyhtiöiden aiemmin työväenhuolloksi kutsutut toiminnot nimettiin 1940-luvulla 'sosiaalihuolloksi' ja 'sosiaalseksi toiminnaksi'. Toiminta laajeni Suomessa suuresti heti toisen maailmansodan jälkeen, ja sitä toteuttivat pääasiassa naispuoliset 'sosiaalivirkailijat', tosin yleensä miespuolisten 'sosiaalipäälliköiden' johdolla. Valtiollisen sosiaalipolitiikan historia, erityisesti hyvinvointivaltioksi kutsuttujen käytäntöjen vaihe, tarjoaa runsaasti todisteita 'sosiaalisen' feminiinisyydestä. (Kettunen 2003, 196.)

Sitaatissa myös Kettunen yhdistää 'sosiaalisen' naisiseen. Näihin argumentteihin tukeutuen voikin kysyä, *edustivatko* (ainakin 1900-luvun alun) suomalaiset naispoliitikot enemmän *äidillis-sosiaalista* toimintaa, joka ei kuulunutkaan miehiseen poliittiseen toimintaan ja edustukseen kansantahdon tulkintana, vaan oli jo määritelmällisesti tämän kategorian ulkopuolella tai reunalla? Tämän väitteen arvioimiseksi nostan esiin Snellmanin käsityksiä perheen ja valtion tehtävistä, jotka vaikuttivat suomalaisuusliikkeeseen ja sitä kautta myös kansakunnan rakentamiseen (vrt. Anttonen - Sipilä 2000, 42) ja miksei siis myös politiikan sukupuolijakoihin. Vaikka monimuotoistuva perhe on jälkiteollisessa yhteiskunnassa saanut uudenlaisia emotionaalisia tehtäviä, ns. familistisen käänteen myötä ydinperheen arvostus on vain kasvanut 2000-luvulla (Jallinoja 2006). Myös lastenhoito on edelleen pääosin äidin vastuulla, mitä Snellmanin piti aikanaan perheen tärkeimpänä funktiona. Snellmanin mukaan perhe ja valtio täydentävät eli tarvitsevat toisiaan, kuten esimerkiksi Häggman (1994, 181) asian tulkitsee. Perhe on siis oleellinen osa valtiota. Tämä edustaa aivan erilaista tulkintaa perheen ja valtion suhteesta kuin liberaalissa poliittisessa ajattelussa, jossa nämä kaksi erotetaan jyrkästi toisistaan yksityisen ja julkisen sfäärin dikotomian kautta. Se, että hyvinvointivaltio on ottanut hoidaakseen perheen (äidin) tehtäviä on vain kiinnittänyt perheen entistä tiiviimmin valtioon.

Pulkkisen (1987; 1989) tulkinta Snellmanin valtiokäsitteestä antaa kuitenkin ymmärtää, etteivät perheen, naisen ja valtion väliset suhteet olleet Snellmanin ajattelussa näin yksioikoisia. Snellman määritteli *valtion* moraalisenä ja uudistavana (poliittisena) *toimintana*, jota saattoi tapahtua myös perheessä. Toisaalta *naisten toiminta* perheessä ei Snellmanin ajattelussa voinut olla valtiollista eli poliittista toimintaa, vaikka se sitä välillisesti tukeekin. Tästä voisi päätellä, ettei naisten äidillis-sosiaalinen toiminta edes yhteiskuntaan ja poliittisiin instituutioihin laajentuneena kuuluisi "toimintaan valtiossa" vaan "toimintaan perheessä". Tähän kysymykseen haen lisäselvitystä seuraavassa kappaleessa, jossa pohditaan, miten 'nainen' syrjäytettiin poliittisesta toiminnasta yhtäältä liberaalin ja toisaalta hegeliläisen poliittisen ajattelun traditioissa mukaan lukien Snellmanin poliittinen filosofia. Samalla esittelen Snellmanin "feministisen ohjelman", joka tosin feminismi-termin vastaisesti perusteli naisten poissulkemista poliittisesta toiminnasta.

6. 'Naisen' poissulkeminen modernin poliittisen edustuksen subjektista

6.1. Liberaalin poliittisen teorian miehinen toimija

Seuraavassa tarkastelen, miten Suomen poliittista diskurssia muovanneet poliittiset teorit, hegeliläis-snellmanilainen ja liberaali poliittinen ajattelu, sulkivat naisen politiikan ulkopuolelle. 1600- ja 1700-lukujen yhteiskuntasopimusteoreetikot, kuten Thomas Hobbes, John Locke ja Jean-Jacques Rousseau, perustelivat modernin poliittisen järjestyksen syntyä yhteiskuntasopimuksella, jonka (vapaut ja tasa-arvoiset) yksilöt tekivät ns. luonnontilassa **18**. Yhteiskuntasopimusteorioista sai alkunsa liberaali poliittinen ajattelu ja kansalaisyhteiskunta, joka nimensä mukaisesti on kansalaisten toiminta-alue. Sopimusteoria perusteli myös kapitalistisen markkinatalouden toimintaa. Brennan ja Pateman (1979) toteavat, että yksilöt eivät voisi solmia työ- tai kauppasopimuksia tai ajaa omia intressejään ellei heidän ajateltaisi olevan vapaita ja tasa-arvoisia suhteessa toisiinsa. Yksilö-käsite oli välttämätön, jotta voitaisiin konstituoida *yksilö-kansalainen*, jonka suostumusta sopimukset edellyttivät. Voidakseen kuvata yksilöt vapaina ja tasa-arvoisina, heidät täytyi eristää muista ja irrottaa sosiaalisista suhteistaan ("luonnontilassa"). (Brennan - Pateman 1979/1998, 94.) Liberaalin ontologian lähtökohta on kaikesta erityisyydestä irrotettu yksilösubjekti, jolla "on vain 'intressinsä'" ja rationaalinen "kyky valita" (Pulkinen 1998, 144). Tästä abstrahoinnista seuraa, että yksilön oikeudet voivat olla universaaleja eli koskea kaikkia.

Pateman (1988) haastoi tämän tulkinnan ja väitti, että yhteiskuntasopimusteorioiden 'yksilöllä' on (miehen) sukupuoli. Yhteiskuntasopimuksen solmivat yksilöt ovat väistämättä miehiä, koska "seksuaalinen sopimus", joka loogisesti edeltää yhteiskuntasopimusta, luo valtasuhteen sukupuolten välillä - eli miesten vallan naisiin. Seksuaalinen sopimus teki naisista alamaisia, minkä vuoksi naiset eivät voineet solmia yhteiskuntasopimusta **19**. Tällä sopimuksella "veljet" jakoivat keskenään patriarkaalisen perheen "Isän" absoluuttisen vallan naisiin ja tekivät tästä vallasta yleispätevän eli se koski *kaikkia* miehiä. Patemanin mukaan *moderni patriarkaatti* perustuu juuri tähän: Isän patriarkaalinen valta jaettiin kahteen (poliittisen) vallan ulottuvuuteen: koko perheeseen ulottuvaan absoluuttiseen valtaan ja naisiin kohdistuvaan maskuliiniseen (seksuaaliseen) valtaan (*the masculine sex-right*). Vaikka "veljet" hylkäsivät isänvallan ensimmäisen ulottuvuuden ja korvasivat sen yhteiskuntasopimuksen legitimoimalla uudella poliittisella järjestyksellä, toinen ulottuvuus jätettiin ennalleen ja sitä sovellettiin sukupuolten välisiin suhteisiin, mikä *depolitisoi* ja täten luonnollisti naisten alistuksen **20**. (Pateman 1988, 77-115; 1989, 33-57.)

Varhaisfeministit, kuten Mary Astell ja Mary Wollstonecraft, vertasivat aviomiehen valtaa itsevaltiaan (kuninkaan) valtaan, mikä oli räikeässä ristiriidassa kansalaisten poliittiseen tasa-arvoon perustuvan liberaalin poliittisen ajattelun kanssa. Miehen absoluuttisesta vallasta naiseen puhuttiin myös ensimmäisen aallon feministisen liikkeen *Seneca Fallsin* julistuksessa (1848). Koska seksuaalinen sopimus oikeutti kaikkien miesten vallan kaikkiin naisiin, se oli poliittinen sopimus: "Vain miehet syntyvät vapaina ja tasa-arvoisina. Yhteiskuntasopimusteoreetikot konstruivat seksuaalisen eron *poliittisena* erona, erona miesten luonnollisen vapauden ja naisten luonnollisen alistuksen välillä" **21** (Pateman 1989, 5). Seksuaalinen sopimus selittää myös jaon miesten julkisen ja naisten yksityisen sfäärin välillä (Pateman 1988, 12; Anderson 1997, 287.) Miesten toimintapiiri oli kansalaisyhteiskunta, *yksilöiden* universaali - vapauden, tasa-arvon, individualismin, järjen ja sopimuksen - maailma. *Naisten* toimintapiiri oli edellisen vastakohta, yksityinen ja partikulaari - luonnollisen alistuksen, verisiteiden, tunteiden, rakkauden ja seksuaalisen intohimon - maailma, jota miehet hallitsivat **22**. (Pateman 1989, 43.)

Yhteiskuntasopimusteoria siis olettaa yhteiskunnan, joka rakentuu (mies)yksilöiden julkisesta sfääristä ja naisten yksityisestä sfääristä, mutta tosiasiaassa yksilöiden maailma näyttäytyy universaalina vain suhteessa vastakohtaansa, naisten luonnolliseen alistukseen (Pateman 1988, 113-114). Autonomiaa, itsenäisyyttä ja rationaalisuutta edustava yksilö oli mahdollista asettaa modernin maskuliinisen identiteetin malliksi vain koska naiset ja heidän yksityinen, kotoinen elämänpiirinsä tekivät sen mahdolliseksi (Di Stefano 1996, 95-116; Squires 1999, 27). Tai kuten Pitkin (1984, 306) toteaa: "Miehet eivät sinänsä sovi paremmin kansalaisuuteen kuin naisetkaan, ja se näyttää tältä vain yhteiskunnassa, jossa naiset on sidottu kodinhoitoon ja yksityisiin asioihin samalla kun heiltä on kielletty pääsy julkiseen elämään." Kun julkisessa elämässä toimivasta yksilöstä tuli maskuliinisen identiteetin malli, 'naisesta' tuli ruumiillinen ja seksuaalinen olento, joka sidottiin yksityiseen, konkreettiseen ja erityiseen. Listerin (1997, 71) mukaan julkinen-yksityinen -dikotomia edustaa binaaristen oppositioiden luetteloa, joista ensimmäinen konstituoii kansalaisuuden ja toinen representoi sitä mikä ei kuulu kansalaisuuteen eikä politiikkaan.

Julkinen (mies)kansalainen

Abstrakti, aineeton, mieli
Rationaalinen, kiihkoton
ja oikeudenmukainen
Puolueeton, kiinnostunut
yleisestä edusta
Itsenäinen, aktiivinen,
sankarillinen ja vahva
Ylläpitää vapauden
(ihmisen) valtakuntaa

Yksityinen ei-kansalainen (nainen)

Erityinen, kehollinen, luonnosta peräisin
Irrationaalinen, tunteellinen, halun ja intohimon
kohde; ei kykene oikeudenmukaiseen ajatteluun
Puolueellinen, syventynyt yksityisiin, kotoisiin huoliin
Epäitsenäinen, passiivinen, heikko
Ylläpitää välttämättömän, luonnollisen ja toistuvan valta-
kuntaa

Lähde: Ruth Lister (1997, 69)

6.2. Hegel: sukupuolitettu tietoisuus ja yleistahdon miehiset tulkitsijat

Myös Hegel rakensi kansalaisuutta sukupuolittavan binaaristen oppositioiden luettelon liittämällä miessukupuolen universaalisuuteen, tietoon, tahtoon, valtaan, aktiivisuuteen, työhön, taisteluun ja valtioon ja naissukupuolen subjektiivisuuteen, tunteisiin, passiivisuuteen ja perhehyveeseen. Mutta Rousseau lailla Hegel sukupuolitti myös *eettisen toiminnan* vedoten "sukupuolien välisiin fyysisiin eroihin", joilla on "intellektuaalisia ja eettisiä" seurauksia". Hegelin mukaan tästä seuraa, että naisen kohtalo on perheessä ja hänen eettistä toimintaansa ohjaa perhehyve, kun taas miehen "todellinen elämä on valtiossa". (*Philosophy of Right* 1967, 114; Hodge 1987; Pateman 1988, 176; 1989, 21; Pulkkinen 1998, 147). Sekä Hegel että Rousseau johtivat tämän sukupuolieron seksuaalisesta halusta ja sen hallinnasta: Toisin kuin naiset, miehet kykenevät sublimoimaan seksuaalisen halunsa ja suuntamaan sen poliittiseen toimintaan (Pateman 1988, 98; Werner 2007, 132). Mutta vaikka Hegel liittää miehen 'valtioon' ja naisen 'perheeseen', tapa, jolla hän perheen ja valtion määrittelee ei vastaa liberaalin poliittisen teorian julkinen-yksityinen -erottelua (Pulkkinen 1998, 145 ja 148). Pulkkinen mukaan tämä johtuu näiden ajattelutraditioiden erilaisesta poliittisesta ontologiasta: Kun liberaalin poliittisen teorian subjekti on yksilö, hegeliläisen teorian subjekti on yhteisöllinen (yleistahto) (Pulkkinen 1998, 9; Werner 2007, 26).

Hegel kutsuu yhteisöä myös "kansan tiedoksi ja tahdoksi" (Pulkkinen 1998, 139). Suomessa 'kansan tahdosta' tuli demokraattisen poliittisen edustuksen subjekti (vrt. Liikanen 1998, 68). Toisin kuin sopimusteoreetikot, jotka lähtevät liikkeelle yksilöiden tahdosta, Hegelin teoriassa "yksilöllinen tahto rakentuu yhteisössä". Pulkkisen mukaan Hegel näki ihmisen kulttuurinsa tuotteena, minä vuoksi häntä voi jopa pitää sosiaalisen rakentumisen (konstruktionismin) varhaisena edustajana (Pulkkinen 1987, 66; 1996, 146; 1998, 139; ks. myös *Philosophy of Right*, 1967, 156). Myös valtio ja perhe ovat yhteisöllisiä subjekteja, joissa niiden jäsenten yhteisöllinen identiteetti rakentuu. Toisaalta perhe, kansalaisyhteiskunta ja valtio eroavat toisistaan toimintansa luonteen mukaan; perheen hallitseva periaate on rakkaus, kun taas kansalaisyhteiskuntaa ohjaa oman edun tavoittelu. (Pulkkinen 1998, 145; *Philosophy of Right* 1967, 110, 122-123 ja 160). Sen sijaan, että yhteiskunta perustuisi autonomisten yksilöiden väliselle sopimukselle, kuten liberaalissa poliittisessä ajattelussa, Hegelin kansakunta on poliittinen yhteisö, joka rakentuu yhteisen kulttuurisen identiteetin pohjalta (Pulkkinen 1998, 140), ja joka "tahtona" muodostaa poliittisen subjektin.

Hegelin poliittinen filosofia rakentaa poliittisen tilan yhteisösubjektin muodossa. "Valtio" on Hegelille prosessi, jossa kulttuurinen yhteisö tulee tietoiseksi itsestään ja toimii aktiivisesti itseensä nähden. Kulttuurinen yhteisö on jo valmiiksi olemassa - tavoissa. Valtio on nimitys kulttuurisen yhteisön tulemiselle tietoiseksi erityisyydestään ja sille, että se hallitsee itseään itsereflektiivisenä kansakuntana. (Pulkkinen 1998, 139-140.)

Tästä yhteisöllisestä poliittisesta subjektista - valtio yleistahdona - johtuu, että Hegel sulkee naisen pois poliittisesta tilasta eri tavoin kuin sopimusteoreetikot sen tekevät (Pulkkinen 1998, 144 ja 148). Naiset eivät voi osallistua poliittiseen toimintaan, jossa kulttuurinen yhteisö tulee tietoiseksi itsestään ja hallitsee itseään, koska se edellyttää itsereflektiivistä tietoisuutta, jota naisilla ei ole. Näin siksi, että Hegel sukupuolittaa modernin tietoisuuden: Miessukupuoli on mieli, "joka jakautuu kahdella" ja naissukupuoli on mieli, "joka säilyy yhtenä" **23** (*Philosophy of Right* 1967, 114; käänös Pulkkinen 1998, 147). Toisin sanottuna, Hegel jättää naiset poliittisen toiminnan ulkopuolelle konstituimalla "seksuaalisesti eriytyneen tietoisuuden" (Pateman 1988, 179). 'Miehin tietoisuus' ei ole vain poliittisen toiminnan edellytys, vaan se on poliittinen toimija eli *valtio*. Näin siksi, että Hegel johtaa valtiokäsitteensä ontologiasta, jossa maailmankaikkeus käsitetään "yhdeksi mieleksi, joka on etsimässä tietoa itsestään" (Pulkkinen 1998, 139). Koska naiset eivät voi tätä tietoa hankkia, Hegelin maailmankaikkeus on miehin tietoisuus. Miehin on myös perheen tai valtion muodostama moraalinen toimija, joita voi *edustaa* vain mies. (Pulkkinen 1998, 146-147; *Philosophy of*

Right 1967, 116.) Naissukukunta on sitä vastoin "yhteisön sisäinen vihollinen" **24**, koska Hegel samaistaa naissukupuolen intressit perheen intresseihin ja asettaa ne vastakkain yleistahdon ohjaaman poliittisen toiminnan kanssa (*Phenomenology of Spirit* 1807/1977, 288; Hodge 1987, 129; Werner 2007, 123).

Benhabibin mukaan Hegel kyllä ymmärsi sukupuolierojen olevan kulttuurisesti, sosiaalisesti ja symbolisesti tuotettuja. Mutta huolimatta siitä, että hän ei pitänyt niitä luonnollisina, vaan ikään kuin "kansan hengen" ominaispiirteinä, Hegel piti rationaalisena ja normatiivisesti oikeana vain yhdenlaista perhemallia ja sukupuolen mukaista työnjakoa, joka oli Euroopassa kehkeytynyt ydinperhe. Tästä mallista käsin Hegel perustelee miesten ylivertaisuutta vetoamalla sukupuolten toisiaan täydentävän suhteen funktionaalisuuteen modernissa valtiossa. (Benhabib 1991, 133.) Tästä tosin seuraa, että myös naisilla on kansalaisina tärkeitä tehtäviä, kuten ylläpitää yhteisön traditioita. Tästä esimerkkinä Hegel esittää Sofokleen tarinan Antigonestä, jonka tulkinnasta myös Irigaray (1985) ja Butler (2000) ovat keskustelleet (ks. myös Hodge 1987, 129; Pulkkinen 1996, 154; Hutchings 2003; 82-102; Werner 2007, 115-136). Hodgen (1987, 144) tulkinnan mukaan Hegelin metaforassa on kysymys siitä, että Antigone hyväksyy traditionaaliset arvot sellaisena kuin ne ovat, sen sijaan, että kyseenalaistaisi ne. Vain miehet kykenevät toimimaan, kuten Hegelin moderni yksilö, "joka ei reflektoi pelkästään yksityistä moraalista toimintaansa vaan myös yhteisöllistä olemista" (Pulkkinen 1998, 33).

Juuri naisten kyvyttömyys moderniin, abstraktiin ja teoreettiseen ajatteluun estää heitä tulemasta tietoisiksi yleistahdosta. Pulkkinen (1998, 147) toteaa sarkastisesti: "Naisten traagisesta ja selittämättömästä kyvyttömyydestä itsereflektioon ja naisten ei-tietoisesta tavasta tuntea kulttuurinen identiteetti seuraa, että naisilla ei ole paikkaa valtiossa, jossa kulttuurinen ykseys muuttuu itsetietoiseksi poliittiseksi toiminnaksi." Pulkkinen mukaan sekä liberaalissa että hegeliläisessä ajattelussa 'nainen' suljetaan pois politiikasta jo siinä aktissa, jossa teoria luo uuden poliittisen tilan. Yhteiskuntasopimusteoreetikoille se on kansalaisyhteiskunta, Hegelille valtio. Samalla tavoin kuin sopimusteoreetikot rakensivat kaksi toimintapiiriä, miesten julkisen ja naisten yksityisen sfääriin, myös Hegelin sosiaalinen järjestys on sukupuolittunut. Mutta Hegelin tapauksessa sukupuoliero konstituoitetaan sukupuolittuneen tietoisuuden (ajattelun ja toiminnan) avulla.

Nämä erot johtuvat liberaalin ja hegeliläisen poliittisen ajattelun tradition erilaisista tavoista määrittellä *vapaus*, mikä, kuten edellä (s. 35) selostin, selittää niiden lähes vastakkaiset tavat ymmärtää 'kansalaisyhteiskunta' ja 'valtio' (Pulkkinen 1996, 14-16; Werner 2007, 26). Hyödyntämällä Stanley

Bennin (1967) tekemää eroa liberaalin demokratiateorian (liberaali individualismi) ja kansansuvereniteettiteorioiden välillä Pulkkinen on pohtinut, mitä liberaalin ja hegeliläis-marxilaisen ajattelutradition erilaisista politiikkäkäsityksistä seuraa kansalaisten osallistumisen kannalta. Liberaalissa ajattelussa demokratia tarkoittaa pyrkimystä turvata yksilön vapaus (*liberty*), jota valtio potentiaalisesti uhkaa. Lähempänä hegeliläis-marxilaista ajattelua on kansansuvereniteettiteoria, jonka mukaan demokratia on kansan itsehallintoa. Sen lähtökohtana on kansa, joka määrittellään yleistahdoksi tai (suvereeniksi) kansan tahdoksi, jonka ulkopuolella eivät ole hallitsijatkaan; 'kansa' siis hallitsee itse itseään (valtiona) eli on vapaa. (Pulkkinen 1998, 39-41; 1989, 9.) Kun liberaalissa katsannossa riittää, että kansalaiset voivat halutessaan vaihtaa hallitsijansa, hegeliläis-marxilainen ontologia rohkaisee, ainakin periaatteessa, kaikkia kansalaisia poliittiseen aktiivisuuteen. Tietoisuuteen ja tiedostamiseen perustuva ontologia edellyttää, että kansalaiset tulevat tietoiseksi osaksi poliittista prosessia eli tulevat "poliittisiksi henkilöiksi". (Pulkkinen 1998, 32-36 ja 41-42.) Tästä seuraa, että toisin kuin liberaalissa ajattelussa, jossa kansalaisyhteiskunta viittaa vapaaseen ja tasa-arvoiseen julkiseen keskusteluun ("vapauden valtakuntaan"), Hegelille moraalisen eli vapaan toiminnan alue on valtio **25**. Sen sijaan kansalaisyhteiskuntaa luonnehtii Hegelin ajattelussa välttämättömyys, koska hän liittää sen taloudelliseen toimintaan, keskinäiseen riippuvuuteen ja omien etujen ajamiseen **26**. (Pulkkinen 1989, 24-27; 1998, 20, 29-36.) "Hegelille kansalaisyhteiskunta on yhteiskunta taloudellisena järjestelmänä, ja valtio on yhteiskunta normiyhteisönä eli yhteiskunta eettisestä näkökulmasta nähtynä" (Pulkkinen 1987, 65).

Summa summarum, johtuen naisten kyvyttömyydestä korkeimpaan moraaliseen (eli poliittiseen) toimintaan Hegel pudotti naiset pois politiikasta **27** (ks. *Phenomenology of Spirit* 1977, 274-276). Toisin kuin miehet, jotka voivat toimia kaikilla kolmella yhteiskunnallisen olemisen sfäärillä, perheessä, kansalaisyhteiskunnassa ja valtiossa, naisten toimintaa ohjaa *ainoastaan* perheen eettistä elämää kuvaava rakkaus "mielen tunteena omasta yhtenäisyydestään" **28** (*Philosophy of Right* 1967, 110). Koska Hegel samaistaa 'naisen' perherakkauteen ja -hyveeseen, valtiollisen toiminnan alue avautuu vain miehille, jotka osallistuvat kodin ulkopuolella tapahtuvaan toimintaan, sen konflikteihin ja kamppailuihin. Hodgen Hegel-tulkinnan mukaan miehistä tulee kansalaisia juuri tietynlaisen toiminnan eli työn, teoretisoinnin ja taistelun kautta (Hodge 1987, 145; vrt. Werner 2007, 106-107). Miehin toiminta selittää miesten kyvyn samaistua yleistahtoon eli kykyyn kyseenalaistaa yhteisön normit ja pyrkiessään muuttamaan niitä, vaikuttamaan vallitseviin olosuhteisiin. Tähän eivät naiset pysty, koska he eivät pysty etäännyttämään itseään olemassa olevasta, 'traditionaalisesta', vaan ottavat sen annettuna. Vain miehet kykenevät toimintansa kautta irrottamaan itsensä tästä yhteisyydestä (yhtenä olemisesta) ja hankkivat näin kyvyn abstraktiin, kriittiseen ja luovaan ajatteluun.

6.3. Snellman: naisten emansipaatio perheessä

Snellman oli hegeliläinen filosofi, mikä vaikutti hänen tapansa konstruoida sukupuoliero ja tuottaa naisen kategoria. Myös Snellmanin mielestä naisten toiminta rajautuu perheessä tapahtuvaan eettiseen toimintaan (Pulkkinen 1989, 14), eikä naisten pidä astua kodin ulkopuoliseen elämään, jossa "väkevämpi hänet kukistaa, pakottaa palvelijakseen, ja että hän siten tuhoutuu" (*KT IV* 1928, 392; ks. myös *KT XI* 1931, 132). Myös Snellmanille, kuten Hegelille, yhteisö on normiyhteisö, joka Snellmanin ajattelussa perustuu yhteiseen kieleen, kulttuuriin ja historiaan. Hegeliläisessä ajattelussa yksilöstä tulee moraalinen toimija vasta kulttuuriyhteisössä. Poliittisessa teoriassaan Snellman keskittyi Hegelin tapaan yksilön moraalisen toiminnan arviointiin, joka on "toimintaa, jossa oman tunnon mukainen pyrkimys oikeaan yhdistyy olemassa olevaan käsitykseen oikeasta". (Pulkkinen 1989, 13 ja 61.) Siveellinen toiminta ilmenee kolmessa eri muodossa - perheessä, kansalaisyhteiskunnassa ja valtiossa - jotka eroavat sen suhteen millainen suhde yksilöllä on vallitseviin normeihin. Kuten Pulkkinen tiivistää: "Perheessä suhde on välitön ja siveellisyys ilmenee rakkautena, kansalaisyhteiskunnassa se ilmenee kuuliaisuutena annetulle laille, kun taas valtiossa suhde oikeaan on uudistava: laki ei ole annettu vaan se tehdään itse" (emt. 13).

Perheessä "yksilöllinen tahto ei ole irrottautunut yleistahdosta"; yksilö samastuu vallitseviin normeihin siinä määrin, ettei hänen yksityistä intressiään ole erillään olemassa, ja siveellisyys ilmaisee itsensä rakkautena (Pulkkinen 1989, 62). Kansalaisyhteiskunnassa **29** toimintaa motivoi oma etu, jolloin normit näyttäytyvät ulkoisena pakkona, joita on toteltava. Yksilöllinen tahto erottuu yleistahdosta, koska henkilö toimii omien etujensa mukaisesti. Mutta koska häneltä tässä toiminnassa puuttuu eettinen vakaumus tai hän ei usko voivansa vaikuttaa normeihin, hän vain noudattaa niitä. (Pulkkinen 1987, 65; 1989, 62 ja 129.) Millaisesta toiminnasta kulloinkin on kysymys ei kuitenkaan johdu paikasta eli *missä* toiminta tapahtuu, kuten "perhe" tai "julkinen sfääri", vaan toimijan suhteesta yhteisön normeihin: jos henkilö liittyy taloudelliseen yhdistykseen ajaakseen omia etujaan, hän toimii kansalaisyhteiskunnassa, mutta jos hän toimii siinä tarkoituksenaan lisätä yhteiskunnan hyvinvointia, hän toimii valtiossa eli poliittisesti. (Pulkkinen 1987, 66; 1989, 63; ks. myös *KT XI* 1931, 129.)

Poliittinen toimintaa liittyy siis valtioon, jossa yksilön suhde vallitseviin normeihin on uudistava; hän tahtoo omantuntonsa ääntä noudattaen, eikä vain puolustaakseen omia etujaan, uudistaa normeja tavalla, jonka ymmärtää koituvan yhteisön parhaaksi (Pulkkinen 1987, 66; 1989, 62-66). Toisin sanottuna, valtiota ei ymmärretä instituutiona vaan uudistavana moraalisenä toimintana, johon

naiset eivät kuitenkaan, Snellmanin mukaan, kykene. Jos nainen voi toimia vain perheessä, siitä seuraa, etteivät naiset kykene uudistamaan kulttuuria. Itse asiassa päinvastoin "(n)ainen on kulttuurin konservatiivinen voima. Hänen sivistyksensä on tarpeen vain olemassa olevan kulttuurin välittämiseksi lapsille" (Pulkkinen 1989, 14). Tämä vastaa Hegelin käsitystä naisista, jotka eivät kykene irrottautumaan 'traditionaalisesta'. Nainen, joka toimii perheessä "ei-tietoisella tavalla", ei sen enempää noudata eikä kyseenalaista vallitsevia normeja. Sen sijaan mies kykenee tulemaan tietoiseksi olemassa olevista normeista, kyseenalaistamaan ja muuttamaan niitä. Kuten Snellman sanoo, noudattaessaan lakeja hän toimii kansalaisyhteiskunnassa, mutta uudistaessaan niitä hän toimii valtiossa, mikä Snellmanille edusti "korkeimman vapauden aluetta" (emt. 12 ja 35).

Snellmanin ajattelussa valtiollista (eli poliittista) toimintaa luonnehtii termi *siveellinen*: se on "menettelytapa, joka ei ainoastaan ole sopuoinnussa tavan ja lain kanssa (toiminnan *legaliteetti*), vaan on myöskin vapaaehtoista, vakaumukseen perustuvaa (toiminnan *moraliteetti*)..." (KT II 1928, 15). Toisin sanottuna poliittinen toiminta perustuu vapaaseen tahtoon valita oikean ja väärän välillä eli on moraalista toimintaa. Vapaus tarkoittaa tulemistä tietoiseksi kulttuurin määräävästä luonteesta ja pyrkimyksistä määrittää niitä itse (Pulkkinen 1989, 17, 35 ja 65). Tämä poliittisen toiminnan määritelmä sopii myös feministiseen politiikkaan, joka kyseenalaistaa sukupuolen kulttuurisia representaatiota ja/tai niiden diskursiivista tuottamista ja pyrkii näin uudistamaan kulttuuria. Mutta tätä ajatusta Snellman ei olisi hyväksynyt. Vaikka hän kannatti eräitä naisten asemaa parantavia uudistuksia, kuten naisten yhtäläistä perimisoikeutta miesten kanssa (Pulkkinen 1989, 13; KT XI 1931, 278 ja 478), Snellman vastusti naisten vapautusliikettä juuri siitä syystä, että se pyrki ulottamaan naisten toiminnan perheen ulkopuolelle **30**.

Artikkelissaan *Naiskasvatuksesta* (1844) Snellman kirjoittaa: "Tarkoituksenamme ei ole vaatia naisille niitä oikeuksia, joita on nykyisempänä aikana yhteisesti mainittu naisvapautuksen nimellä. Tämä kumooa perheen ja siten sen yhteisön, jossa nainen voi päästä nauttimaan yleisinhimillisistä oikeuksista." (KT IV 1928, 392). Toisin sanottuna, naiset voivat olla vapaita vain perheessä. Tätä hän perustelee seuraavasti. Vaikka "äidinhoito" on luonnon lahja ihmiskunnalle, "äidin kutsumus" ei sitä ole, vaan se on "naisten vanhin, varmin ja alaltaan avarin oikeus" (KT XI, 1931, 130). Tehdäkseen tämän selväksi hän vertaa naisten asemaa "sivistysmaissa" naisten epävapaaseen asemaan "itämaissa" ja päätelee, että "naisen halpa asema perheessä on kaikkina aikoina johtunut orjuudesta". Ei kuitenkaan naisten orjuudesta, vaan siitä, että orja täyttää "perheen hyväksi toimiessaan sen sijan, joka korkeammalla sivistystasolla oltaessa kuuluu äidille ja emännälle". (Emt. 158.)

Tämän ideansa pohjalta Snellman ehdotti uutta mallia sukupuolten välisten suhteiden järjestämiseksi, jota hän itse kutsui *naisvapautukseksi*, vaikka toteaakin, että se on "suunnilleen nykyajan emansipaatio-vaatimusten selvä vastakohta, koska niiden mukaan toimintaa perheessä pidetään naiselle liian alhaisena ja rajoitettuna" (*KT XI 1931*, 159). Sen sijaan, että nainen emansipoitaisiin perheestä, Snellman tahtoi emansipoida naisen perheessä. Tätä hän perustelee kolmella argumentilla. Perheenäidin tärkein tehtävä eli lasten kasvatusta ja sen kautta kullekin kulttuurille ominaisen elämäntavan säilyttäminen ja välittäminen sekä perheen siveellisen järjestyksen vaaliminen ovat kansakunnan säilymisen kannalta välttämättömiä: "...*(P)erhe-elämän puhtaudesta tai rappeutumisesta johtuu kansakuntien säilyminen tai häviö, että ne tunteet ja käsitykset, jotka tehdään perheessä vallitseviksi, määräävät totuuden ja oikeuden edistymistä maan päällä*" (*KT IV 1928*, 392). Toiseksi, naisen luonnolliset ominaisuudet tekevät hänet sopivaksi juuri tähän tehtävään, ja kolmanneksi, nainen ei ole vapaa ellei hän täytä äidinkutsumustaan.

...(L)ähinnä nainen on perinnäisen tavan säilyttäjä. Se on oikein, koska hänen tulee vallita perheen siveellistä elämää. Se on luonnonmääräys, mutta ennen kaikkea myös siveellinen säännös. Lasten hoitaminen ja kasvattaminen, suvun säilyttäminen ja siveellisen järjestyksen voimassa pitäminen ovat perhe-elämän tärkeimmät momentit. (*KT XI 1931*, 145.)

Se, että juuri äiti-vaimo hoitaa nämä tehtävät on historian kuluessa paitsi lisännyt naisten arvostusta myös taannut "sivistyneiden" yhteiskuntien menestymisen, sillä "(v)aikka näet perhetapa on kansallisen tavan juuri, täytyy sen seurata viimeksimainitun historiallista kehitystä" (*KT XI 1931*, 158). Tällä perusteella Snellman pitää "ihmiskunnalle todella tärkeänä naisvapautuksena sitä, että naisen vaikutus perheessä on yhä enemmän tunnustettu - mutta tietysti, että hän on myös tullut yhä kykenevämmäksi tähän vaikutukseen". Tämän voi tulkita niin, että teollistuvan yhteiskunnan ja etenkin kansallisvaltion menestyksen edellytys on ydinperhe, jossa perheenäiti itse kasvattaa lapset kotona. Tärkein seikka naisten itsensä kannalta on perheenäidin tehtävien kautta avautuva siveellinen toiminta, joka mahdollistaa naisillekin oman (vaikkakin rajatun) "vapauden valtakunnan", ja jossa hänen täytyykin käyttää omaa arvostelukykyään. Koska "kaiken inhimillisen vapautuksen täytyy ilmetä teoissa", tahdon vapaus, jota siveellinen toiminta edellyttää, on "todellinen ainoastaan toimissaan". (Emt. 159.)

Mutta ollakseen siveellistä "toiminnassa tulee olla vapaata päätösvaltaa oikeaan ja väärään katsoen, syyntakeisuutta ja siveellistä vapautta, siveellinen omatunto. Perhe-elämässä nainen saavuttaa tä-

män vapauden etupäässä lastenhoidon ja lastenkasvatuksen nojalla". Sen sijaan toimettomuus eli "vapaus perhesiteestä ja perheeseen kohdistuvasta huolenpidosta on johtanut naisen epäsiiveellisuuden ja alennukseen". (KT XI 1931, 159.) Snellman ei siis anna naiselle paljon vaihtoehtoja siiveelliseen elämään. Naista ei voi pakottaa äitiyteen, mutta hän ei myöskään ole "vapaa" ellei hän täytä äidinkutsumustaan. Siiveellisenä toimintana se on oikeiden valintojen tekemistä lastenkasvatuksessa ydinperheessä, joka oli Snellmanille kehittynein perhemuoto. Mutta mikä tärkeää, Snellman oli hyvin varauksellisesti valmis hyväksymään naisen toiminnan myös kodin ulkopuolella, jos tämä toiminta oli sopuoinnussa hänen äidinkutsumuksena kanssa (KT V 1929, 480-481; ks. s. 22).

Tästä voisi päätellä, että Snellman antaa naisille mahdollisuuden myös perheen ulkopuoliselle poliittiselle toiminnalle, joka, kuten todettiin, ei Snellmanin mukaan ole riippuvainen toiminta-alueesta tai instituutiosta vaan toimijan suhteesta vallitsevaan normistoon. Niinpä "sellaisen henkilön toiminta, joka kasvattaa perhe-elämässään lapsiaan uudella tavalla pyrkien näin uudistamaan yleisiä kasvatustapoja kulttuurissaan ei Snellmanin luokituksen mukaan kuulu Perheen vaan Valtion piiriin" (Pulkkinen 1989, 63). Pulkkinen antaa toisenkin vihjeen perheessä toimimisen ja valtiossa toimimisen suhteesta kirjoittaessaan: "Perheeseen kuuluvan asenteen eli huolenpidon, yksityisen edun syrjäytymisen jne. kohdistaminen suurempaan kokonaisuuteen, Snellmanin tapauksessa kansakuntaan, on tyypillistä sellaisille patriotismin ja valtion käsitteille, joista hegeliläis-snellmanilaisessa näkemyksessä on kysymys" (emt. 39). Pulkkinen myös tulkitsee Snellmanin "piirtävän muotokuvan 'poliittisesta henkilöstä', aktivistista, joka identifioi itsensä kansakunta-subjektiin, ja ottaa vastuun kaikkien hyvinvoinnista omille harteilleen" (emt. 104).

Eivätkö naisetkin voineet tehdä näin - samastua kansan tahtoon ja ottaa vastuun kansakunnan hyvinvoinnista - tahtoessaan kehittää vaikkapa äitiyshuoltoa tai lastenhoitoa, joiden he ajattelevat koituvan koko yhteisön parhaaksi? Tällaisia uudistuksiaahan naiset lähtivät toteuttamaan eduskuntaan päästessään. Toimivatko he silloin kulttuurin normeja uudistaen eli valtiossa vai perheessä, johon uudistuksen substanssi viittaa? Oliko naisten maternalistinen toiminta eduskunnassa "varsinaista" poliittista toimintaa hegeliläis-snellmanilaisessa mielessä vai oliko se äidillistä, perhe-rakkauden saanelemaa toimintaa *kansankodissa*? Näihin mielenkiintoisiin kysymyksiin palaan vielä tämän luvun lopussa. Tämän kappaleen pohjalta voimme kuitenkin päätellä, että hegeliläis-snellmanilaisen ajattelun mukaan naisten on mahdotonta "toimia valtiossa" eli poliittisesti. Ensinnäkin heiltä puuttuu yleistähtoon samaistumisen edellyttämä älyllinen kapasiteetti ja toiseksi, he eivät voi tätä kykyä hankkia ilman, että tuhoaisivat kansakunnan ja valtion sen mukana (koska jättävät silloin toiminnan

perheessä). Sitä paitsi "perheessä toimiminen" ja "valtiossa toimiminen" olivat toisensa poissulkevia (KT XI 1931, 132). Kaikesta tästä seuraa, että naiset eivät voi *edustaa* kansakunnan/valtion tahtoa.

Yhteenvedona voi todeta, että sekä yhteiskuntasopimusteoriat että hegeliläis-snellmanilainen valtioteoria sulkivat 'naisen' pois politiikasta siinä aktissa, jolla ne rakensivat modernin poliittisen tilan. Sopimusteoreetikoille se oli kansalaisyhteiskunta, jonne naiset eivät pääse, koska heiltä puuttuivat ne ominaisuudet (vapaus ja tasa-arvo), joita yhteiskuntasopimuksen solmivilta yksilöiltä vaaditaan. Tämä johtui siitä, että yhteiskuntasopimusteoria jätti teoretisoimatta (patriarkaalisen perheen Isän) seksuaalisen vallan ja samalla sukupuolten välisen valtasuhteen, mikä jätti naiset (näin luonnollistettuun) yksityiseen sfääriin, joka rakentui miesten julkisen sfäärin vastakohtaksi. Hegel ja Snellman konstituivat poliittisen tilan, valtion, yhteisöllisenä tahtona (yleistahtona), johon naiset eivät voi samastua, koska heiltä puuttuu kyky abstraktiin ja kriittiseen ajatteluun. Yhteistä molemmille teorioille on, että naiset *eivät voi* täyttää poliittisen toiminnan ja toimijan kriteereitä, koska naisen kategoria on kummankin poliittisen teorian subjektin vakauden uhka: 'nainen' edustaa sekä yksilösubjektin että yleistahdon vastakohtaa.

Naisten integroitumisen politiikkaan tekee näin mahdottomaksi myös se, että 'nainen' oli poliittisen subjektin tuottamisen edellytys, sen ulkopuolelle konstituoitu kategoria. Molemmat poliittisen ajattelun traditiot liittävät naisen perheeseen, joka depolitisoitiin joko konstruoidulla sopimukseen perustuvalla kansalaisyhteiskunnalle vastakkaiseksi "luonnolliseksi perustaksi", kuten yhteiskuntasopimusteorioissa tai esittämällä (traditioita säilyttävä ja välittävä) 'perheessä toimiminen' uutta luovan poliittisen toiminnan vastakohtana, kuten hegeliläis-snellmanilaisessa ajattelussa. Toisin sanottuna, nainen sijoitettiin joko "luonnolliseen" tai "traditionaaliseen". Hegeliläis-snellmanilaisessa ajattelussa poliittinen tila maskulinisoitiin tietoisuuden ontologialla, joka liitti miehisen identiteetin moderniin, edistykseen, toimintaan, aktiivisuuteen ja tulevaisuuteen, kun taas naisidentiteettiä määrittivät traditio, säilyttäminen, pysyvyys ja menneisyys.

7. Sukupuolittunut poliittinen edustus

7.1. Edustuksen subjektia jäljittämässä

Tässä kappaleessa tarkastelen poliittisen edustuksen subjektin sukupuolittumista 1900-luvun alun Suomessa. Analyysiani ohjaa jälkistrukturalistinen teoria 'poliittisen edustuksen' ja sen subjektin

(edustettavan) rakentuneisuudesta. Suomen vuoden 1906 eduskuntauudistuksessa luotu 'kansan edustus' ei välttämättä tarkoittanut, että 'naisen' olisi sallittu tuota poliittista subjektia edustaa, olivathan aikakauden poliittiset teoriat sulkeneet 'naisen' pois poliittisesta toiminnasta, kuten edellisessä kappaleessa (6) esitin. Mutta koska naiset kuitenkin saivat poliittiset oikeudet ja pääsivät kansanedustajiksi, voi kysyä, mitä naisten sitten ajateltiin politiikassa edustavan. Seuraavassa tutkitaan, miten tämä naisten poliittisen edustuksen subjekti Suomessa mahdollisesti rakentui. Tämä edellyttää sekä poliittisen edustuksen subjektin (kansan tahdon) että feminismin oman poliittisen subjektin ('naisen') rakentuneisuuden osoittamista eli dekonstruktiota, jossa olen pyrkinyt noudattamaan Butlerin ehdottamaa genealogista tutkimusotetta.

Feministisessä teoriassa on enimmäkseen oletettu, että on olemassa jokin naisen kategorian kautta ymmärrettävissä oleva identiteetti, joka ei ainoastaan tuo feministisiä intressejä ja tavoitteita keskusteluun vaan myös muodostaa sen subjektin, jolle tavoitellaan poliittista edustusta. Mutta politiikka ja representaatio ovat kiistanalaisia termejä. (Butler 2006, 48.)

Lainauksessa Butler kuvaa feminismin poliittista subjektia ('naista'), jonka nimissä feministinen liike on vaatimuksiaan esittänyt ja jolle edustusta vaaditaan. Tämän luvun lopussa esitän oletuksen siitä, miten tuo feminismin subjekti rakentui Suomessa ja miten se haastoi vallitsevan poliittisen diskurssin tuottaman poliittisen edustuksen subjektin (yleistahto, kansan tahto). Tarkasteluni ohjaa Brian Seitzin (1995) argumentti, jonka mukaan poliittisen edustuksen diskursiiviset ja käytännön mekanismit tuottavat poliittisen subjektin samaan aikaan kun ne tuottavat sen edustajan. Seitzin (1995, 4) mukaan poliittinen subjekti, eli se "kenestä tai mistä poliittisessä diskurssissa on kysymys", on seurausta tietystä poliittisen edustuksen muodosta, eikä sillä ole tästä muodosta riippumattonta olemassaoloa. Sama koskee feminismin subjektia.

... (P)oliittinen subjekti ei ole riippumaton olio, eikä myöskään alkuperäinen tietoisuus, joka yksinkertaisesti käyttää edustusta instrumenttinaan - käyttää sitä hyvin tai huonosti - saavuttaakseen tiettyjä pohjimmiltaan rationaalisia tavoitteita. Päinvastoin ... tutkimus tunnustelee sellaista mahdollisuutta, että poliittisen edustuksen diskursiiviset ja käytännön mekanismit tuottavat tämän poliittisen subjektin samalla kun ne tuottavat sen edustajan. **31** (Seitz 1995, 5; käännös J.K.)

Tästä seuraa, että sekä poliittisen edustuksen subjekti että sen edustaja ovat kontingentteja ja avoimia poliittiselle kamppailulle. Historian kuluessa on kuitenkin ollut monenlaisia poliittisen edustuksen subjekteja samoin kuin niiden edustajia. Ranskan ja Amerikan vallankumoukset tekivät selväksi, että modernit keskitetyt kansallisvaltiot tarvitsivat toisenlaisen poliittisen subjektin kuin feodaaliajan valtiot legitimoidakseen valtansa. Kjellén on kuvannut tätä liikettä muinaisten valtioiden "territoriaalisesta edustuksesta" ja feodaaliajan yhteiskuntien "sosiaalisesta edustuksesta" modernien kansallisvaltioiden "kansalliseen edustukseen" (Kjellén 1915, 6; sit. Kurunmäki 2000, 135). Myös Seitzin mukaan modernien kansallisvaltioiden "kansalliset intressit" korvasivat feodaaliajan säädyt ja/tai "alueellisesti organisoituneen yhteisön" poliittisen edustuksen subjektina (Seitz 1995, 32-33; 52; alaviite 17, 183-184). Toisin kuin muinaisten ja feodaaliajan valtioiden poliittisen edustuksen paikallinen ja partikulaarinen subjekti, modernin poliittisen edustuksen subjekti on universaali abstraktio, kuten "kansakunta", "kansa" tai "yksilö" (Pitkin 1967, 190).

Mutta mihin nämä subjektit viittaavat, eli mitä edustetaan ja kenen toimesta? Jälkistrukturalistinen teoria- ja käsitteekritiikki edellyttää, että näihin kysymyksiin vastataan jäljittämällä ja purkamalla poliittisen diskurssin tuottama poliittisen edustuksen subjekti. Poliittisen teorian ontologian, käsitteiden ja subjektin rakentuneisuuden osoittaminen avaa ne kriittisen tarkastelun kohteeksi, jolloin on mahdollista selvittää, millaisten valtasuhteiden ja diskursiivisten kamppailujen seurausta ne ovat. Koska tutkin poliittisen edustuksen subjektin sukupuolittumista Suomessa, asetan tällaisen dekonstruktion kohteeksi myös suomalaisen feminismin subjektin.

Ei riitä, että pohditaan, miten naiset tulisivat paremmin edustetuiksi ja pääsisivät paremmin esiin kielessä ja politiikassa. Feministisessä kritiikissä tulisi myös ymmärtää kuinka "naisen" kategoria, feminismin subjekti, on tuotettu ja kuinka sitä rajoittavat samat vallan rakenteet, joiden välityksellä vapautusta haetaan. (Butler 2006, 49.)

Jälkistrukturalistisen feminismin mukaan *naiset* - poliittisena subjektina - on feministisen toiminnan/diskurssin tulos (Butler 1990; 1992; 2006; Scott 1996; Hekman 1991; Riley 1988, 17). Tässä katsannossa toiminta ei edellytä toimijan *a priori* olemassaoloa, vaan juuri subjektin *rakentuneisuus* on toiminnan näyttämö, joka asettaa ne ehdot, joiden puitteissa toimintaa artikuloidaan **32** (Butler 1990, 147; Hekman 1991, 60). Foucault'n (1990/1978, 95-96) mukaan hegemoniset subjektit synnyttävät aina vastarintaa ja Hekman (1991, 54, 59) pääättelee, että diskurssit tuottavat sitä vastustavia subjekteja. Myös feminismin subjekti oli tällainen hegemonista subjektia haastanut konstruktio. Feministinen toiminta riitautti hallitsevan poliittisen diskurssin maskuliinisen subjektin (kuten yk-

silö-kansalaisen) rakentamalla oman poliittisen subjektin, 'naisen'. Toisaalta feminismi itsessään on paradoksi, sillä sen oma poliittinen subjekti, jonka nimissä naisten poliittisia oikeuksia ja edustusta vaaditaan, on saman diskurssin tuote, joka sulkee naiset pois politiikasta. (Scott 1996, x ja 3; 1999, 207.) Tämä on jatkuva prosessi, mikä selittää myös feministisen toiminnan historiallista jatkuvuutta. Aina valistusajattelusta lähtien vallitsevan poliittisen diskurssin subjekti on saanut haastajakseen feministisen diskurssin, joka tuottaa oman (nais)subjektin. Toisaalta, koska subjekteja tuotetaan diskursseissa, joita jatkuvasti riitautetaan, ne eivät pysy samoina. Feminismin historiaa voi kuvata sarjana protesteja, jotka kohdistuivat toistuviiin poissulkemisiin (Östman 2000, 289). Mutta, kuten todettiin, feminismien subjekti on itse sen saman poliittisen diskurssin tuote, jonka subjektin se riitauttaa (Hekman 1991, 59). "Voidakseen protestoida naisten pois sulkemista vastaan, heidän täytyi toimia naisten puolesta ja näin vedota juuri siihen (sukupuoli)eroon, jonka he pyrkivät kieltämään" 33 (Scott 1996, x). Toisin sanottuna, feminismien subjekti, jolle poliittista edustusta vaaditaan, viittaa siihen, mikä on poissuljettu modernin maskuliinisen subjektin 'toisena' ja vastakohtana.

Sekä Brian Seitz (1995) että Judith Butler (1990) kehottavat kysymään, millaisten diskurssien ja käytäntöjen tulos poliittisen edustuksen subjekti on. Foucault'n mukaan "juridiset valtajärjestelmät tuottavat samat subjektit, joita ne sitten myöhemmin edustavat" (Butler 2006, 48) tai "(j)uridinen valta 'tuottaa' väistämättä sen, mitä se väittää ainoastaan edustavansa ja esittävänsä" (Butler 2006, 49). Seuraavassa sovellan tätä ajatusta feminismien subjektin rakentumiseen Suomessa. Miten Suomessa rakentui tämä vallitsevan poliittisen diskurssin (maskuliinisen) subjektin pois sulkema ('naisen') kategoria. Tämä dekonstruktio edellyttää myös sukupuolitetun kansalaisuuden ja kansakunnan käsitteiden avaamista (ks. 7.3). *Kansalaisuus* liittyy valtion ja *kansallisuus* kansakunnan (*nation*) syntyyn. Suomessa kansakunta ja kansallisvaltio alkoivat muodostua 1800-luvun loppupuolella, minkä seurauksena, ja yllättävänkin nopeasti, Venäjän autonomisesta ruhtinaskunnasta alettiin puhua kansakuntana, Suomena. "Valtion tekemistä" (*state making*) joudutti "kansakuntaa rakentaneen" (*nation building*) suomalaisuusliikkeen (fennomania) lisäksi alueen oma keskushallinto ja modernin poliittisen järjestelmän luominen Venäjän imperiumin sisällä vuoden 1906 eduskuntauudistuksen myötä.

Tässä prosessissa sukupuolittui niin kansalaisuus kuin kansakuntakin: feministisen nationalismiteorian mukaan kansakunta on aina sukupuolittunut tai kansakunta ja sukupuoli konstituoituvat yhdessä (McClintock 1995; Yuval-Davis 1997; Urponen 2002, 12). Näin ollen Suomessa modernin (teollistuvan) yhteiskunnan sukupuolitettu kansalaisuus rakentui sukupuolittuneen kansakunnan ke-

hyksessä. Nais- tai äitikansalaisuuden myötä 'naisesta' tuli universaali (säätö - ja luokkarajat ylittävä) sosiaalinen ja poliittinen kategoria, joka mahdollisti puheen (kaikkien) naisten nimissä. Tässä mielessä juuri äitikansalaisuus mahdollisti feminismiin subjektin rakentamisen. Toisaalta feminismiin subjekti on sen saman poliittisen ja juridisen diskurssin tuote, joka sulkee naiset ulos politiikasta ja rakentuu siksi politiikasta pois suljetun 'naisen' kategorian kautta.

Suomessa naimattomat ja eronneet naiset sekä naispuoliset lesket saivat oikeuden äänestää kunnallisvaaleissa samoilla ehdoilla kuin miehet vuonna 1865 (maaseudulla) ja vuonna 1873 (kaupungeissa) (Krusius-Ahrenberg 1981a, 163; Tuominen 1981, 477-479). Käytännössä tämä oikeus koski vain varakkaita leskiä, jotka joissakin kaupungeissa olivat ajoittain voineet osallistua vaaleihin jo 1700-luvulla (Mustakallio 1988, 32). Säätövaltiopäiville naiset eivät päässeet: aatelis- ja pappissäädyin edustajat olivat miehiä ja porvaris- ja talonpoikaissäätöjen vaaleihin saivat osallistua vain miehet (Krusius-Ahrenberg 1981b, 271-275; Innala 1967, 42-44; Koskinen 1997, 28-29). Samoihin aikoihin kun naisten poliittisia oikeuksia laajennettiin 'kuntakansalaisina', naishenkilöiden osallistuminen porvarissäädyin vaaleihin haluttiin nimenomaan kieltää uutta valtiopäiväjärjestystä (1869) laadittaessa (Krusius-Ahrenberg 1981b, 276). Koska (naisen) identiteetti määrittyi säätö-yhteiskunnassa syntyperän tai säädyin ja aviosäädyin eikä sukupuolen perusteella (vrt. Sulkunen 1990, 45), tämä "juridinen kieltäminen" antoi todennäköisesti ensimmäistä kertaa nimen 'valtiokansalaisuudesta' poissuljetulle, säätö- ja luokkarajat läpäisevälle 'naisen' kategorialle. Tätä havaintoa tukee myös Eira Juntin tutkimus, jonka mukaan suomenkielen sana 'nainen' alkoi viitata muuhunkin kuin 'vaimoon' vasta 1800-luvun loppupuolella, jolloin lainsäädäntö alkoi laajentaa erityisesti naimattomien naisten oikeuksia (Juntti 2010, 100-101).

Näin alkoi muodostua se poissuljetun 'naisen' kategoria, jonka varaan suomalainen feminismi poliittisen subjektinsa rakensi, vaikka kesti vielä toistakymmentä vuotta ennen kuin ensimmäinen naisasiajärjestö Suomeen perustettiin (*Suomen Naisyhdistys* 1884). Mutta samaan aikaan kun naiset suljettiin eksplisiittisesti pois säätöedustuksesta, kansanedustusjärjestelmän perustaa oli jo ryhdytty valamaan. Fennomaanien vuonna 1869 lanseeraama poliittisen edustuksen subjekti, 'kansan tahto' (Liikanen 1998, 67-68) livahti ideana sisään jo em. valtiopäiväjärjestykseen (1869), jonka mukaan valtiopäiville kokoontuvat säädöt "edustavat Suomen kansaa". Lisäystä esittäneen perustuslakikomitean mukaan valtiopäivämiesten tuli "paikallisten ja säätöihin sidottujen etujen" sijasta edustaa "koko maan ja kansan etuja" (Krusius-Ahrenberg 1981b, 263). Tässä otettiin mallia Ruotsista, jonka valtiopäiväjärjestykseen oli vuonna 1810 ensimmäistä kertaa kirjattu, että valtiopäivämiehet ovat koko "Ruotsin kansan edustajia" (Kjellén 1915, 6-8; sit. Kurunmäki 2000, 135). Myös 1880-luvulla

perustetut kansanliikkeet, kuten raittius- ja työväenliike, alkoivat rakentaa demokraattista kansalaisuutta - ja modernin poliittisen edustuksen subjektia - vaatimuksellaan yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta (Sulkunen 1986, 206; Alapuro 1988, 103-105).

Demokratisoitumiskehitys oli modernin kansallisvaltion perustamisen edellytys, sillä sen legitimeetti perustuu kansansuvereniteettiin ja kansalaisten yhtäläisiin oikeuksiin. Kansalaisten yhtäläisten oikeuksien idea alkoi radikalisoitua myös säätyjen ja säätyedustuksen ulkopuolella olevaa rahvasta. Kamppailua käytiin kuitenkin siitä, ketkä ovat poliittisia kansalaisia eli kansalaisia, joille poliittiset oikeudet voidaan myöntää. Euroopassa näitä periaatteita testattiin Ranskan vallankumouksessa, jossa tulikokeeseen joutui myös kansanedustuksen idea. Scott toteaa, että kun Ranskan Kansalliskokous, joka "edusti kansaa", otti itselleen ylimmän vallan, se merkitsi perustavanlaatuisia muutoksia itse edustuksen käsitteeseen. "Enää ei edustus merkinnyt 'kansakunnan tekemistä läsnä olevaksi' kuninkaan hahmossa ... vaan nyt edustajat yksinkertaisesti puhuivat sen abstraktin kokonaisuuden puolesta, jonka kansakunta muodosti" 34 (Scott 2005, 13). Scottin mukaan Ranskan vallankumouksellinen poliittinen diskurssi ymmärsi poliittisen edustuksen kahden abstraktion - kansakunnan ja yksilön - kautta. Suvereeni valta oli kansalla, jolla viitattiin kansalaisiin, jotka yhdessä muodostavat *kansakunnan*. Kansakunta edusti itseään parlamentissa. Liberaalin poliittisen ajattelun subjekti, *yksilö* (ks. Pulkkinen 1998, 119), legitimoitua puolestaan kansalaisten yhtäläiset oikeudet, jotka ilmaistiin vallankumouksellisilla periaatteilla: tasa-arvo, vapaus ja veljeys. Poliittiset yksilöt irrotettiin sosiaalisista sidoksistaan, mikä teki mahdolliseksi vaatia yhtäläisiä oikeuksia sosiaalisesta statuksesta riippumatta. Mutta, kuten Scott väittää, tämä oli myös keino perustella kansakuntaa kuvitteellisena kokonaisuutena eli 'kansana'. Tällä tavoin määriteltynä poliittiset oikeudet alkoivat vähitellen tarkoittaa kenen tahansa kansalaisen kykyä edustaa kansakuntaa parlamentissa. (Scott 2005, 13-14.)

Mutta tämä ei vielä tarkoittanut, että kuka tahansa saattoi äänestää tai tulla edustajaksi. Jo se tapa, jolla näennäisesti universaali yksilö-kansalaisen kategoria konstruointiin, sulki naiset pois poliittisesta toiminnasta (Pateman 1988), minkä seurauksena naisista ei voinut tulla myöskään kansakunnan tahdon edustajia. Naisten poissulkeminen ei edes ollut vastoin modernin poliittisen ajattelun omaa logiikkaa. Jos abstraktit yksilöt olivat vaihdettavissa, miksi ei valittaisi niitä, jotka parhaiten kykenevät ilmaisemaan kansakunnan tahtoa (Scott 2005, 14). Ne, jotka parhaiten tähän kykenivät olivat poliittisia yksilöitä, joilta edellytettiin itsenäistä ja riippumatonta järjenkäyttöä (rationaalista ajattelua), jota politiikassa katsottiin tarvittavan. Nämä ominaisuudet - riippumattomuus ja rationaalisuus - erottivat poliittiset kansalaiset muista kansalaisista ja perustelivat kansalaisten jakamisen

kahteen ryhmään: (aktiivisiin) toimijoihin ja (passiiviseen) yleisöön (Scott 2005, 14). Vain edelliset saivat poliittiset oikeudet, jälkimmäisiin kuuluivat muun muassa naiset ja työläiset. Myös Suomessa ns. laillisen suojelun järjestelmä luokitteli ihmiset itsenäiseen tai epäitsenäiseen väestöön. Markkolan (1994, 16) mukaan, "(k)aikkien piti työllään edistää valtion parasta, epäitsenäisten itsenäisten palveluksessa." Epäitsenäisyys tarkoitti siis kyvyttömyyttä elättää itsensä muulla tavoin kuin toisen palveluksessa.

Koska naiset olivat riippuvaisia isästään tai aviomiehestään ja työväki isännästä, mestaristaan tai patruunastaan, kumpikaan näistä ryhmistä ei olisi kelvannut edustamaan kansakuntaa. Sitä paitsi Suomessa oli vuoteen 1906 saakka Ruotsin vallan ajoilta periytyvä säätyedustusjärjestelmä. Säätyvaltiopäivillä omia säätyjään edustivat aatelis-, pappis-, porvaris- ja talonpoikaissäädtyt, jotka lukumäärältään vastasivat vain murto-osaa maan väestöstä. Ei vain naiset, vaan suurin osa miesväestöstä oli vailla poliittisia oikeuksia. Naisten tilanne oli kuitenkin huonompi siinä mielessä, että aina 1800-luvun lopulle saakka naisilta evättiin poliittiset oikeudet kaikkialla maailmassa. Tuolla samalla vuosisadalla syntyivät myös sosialismi ja feminismi. Työväenliike ja naisasialiike vaativat yhtäläisiin oikeuksiin vedoten - poliittisten oikeuksien laajentamista edustamiinsa ryhmiin eli "työväenluokkaan" ja "naisiin". Toisin sanottuna, oikeuksia vaadittiin niille uusille poliittisille subjekteille, joita nämä 1800-luvun "identiteetti-liikkeet" rakensivat. Feminismin subjektia rakennettiin sen 'naisen' kategorian varaan, joka oli suljettu pois poliittisesta kansalaisuudesta. Voi ajatella, että myös työväenliikkeen poliittisen subjektin muodostuminen mahdollistui vasta kun politiikasta poissuljetut kategoriat nimettiin. Tässä mielessä nämä molemmat poliittiset subjektit, 'naiset' ja 'työväenluokka', ovat juridisen ja poliittisen vallan tuottaman poliittisen edustuksen subjektin *negatiivisia* eli muodostuivat niiden kategorioiden pohjalta, joilta poliittiset oikeudet evättiin.

Suomessa modernin poliittisen edustuksen subjekti avautui diskursiiviselle kamppailulle viimeistään 1800-luvun jälkipuoliskolla, jolloin syntyivät ne yhteiskunnalliset liikkeet, mukaan lukien feministinen liike ja sosialistinen työväenliike, jotka olivat äänioikeustaistelun eturintamassa. Nämä liikkeet riitauttivat liberaalin ja hegeliläis-snellmanilaisen poliittisen ajattelun tuottamat poliittisen edustuksen subjektit - yksilön ja yleistahdon: työväenliike kritisoi poliittisen edustuksen luokkasi-donnaisuutta ("porvarillisuutta") ja naisliike kyseenalaisti poliittisen subjektin sukupuolen eli "miehisyyden". Kuitenkin juuri *yhteisöllinen poliittinen subjekti* yhdisti niin hegeliläis-snellmanilaista nationalismia, sosialistista työväenliikettä kuin (nationalistista) feminististä liikettä ja erotti ne liberaalista poliittisesta ajattelusta ja sen yksilö-subjektista. Seuraavassa kappaleessa analysoin, miten

suomalaisuusliikkeen sisällä syntynyt *fennomaaninen feminismi* alkoi riitauttaa nationalistisen diskurssin tuottamaa (maskuliinista) subjektia.

7.2. Porvarillinen naisasialiike feminismin subjektia rakentamassa

Suomen ensimmäisen aallon feministisen liike (*Suomen Naisyhdistys*, *Naisasialiitto Unioni* ja *Työläisnaisliitto*) rakensi äänioikeuskamppailussa feminismin poliittista subjektia, jolla naisten äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta perusteltiin. Mutta samalla se asetti naisten poliittiselle toiminnalle tiukat rajat, jotka sukupuolittivat suomalaista politiikkaa pitkälle tulevaisuuteen. Tämä johtuu siitä, että riitauttaessaan vallitsevan poliittisen diskurssin tuottaman maskuliinisen subjektin myös feminismin oma subjekti rakentui tuon saman diskurssin puitteissa (Scott 1996, 3-4; ks. 7.1). Äänioikeustaistelussa oli kysymys modernin edustuksellisen poliittisen järjestelmän luomisesta, joka liberaalin poliittisen teorian mukaan rakentuu ennemminkin yksilön poliittisten oikeuksien ja intressien kuin 'kansan tahdon' varaan. Suomessakin nämä kaksi käsitystä elivät rinnakkain, mutta yhteisöllinen poliittinen subjekti (kansan tahto) oli lähempänä sekä fennomaanien nationalistista (Liikanen 1998, 68) että työväenliikkeen sosialistista ajattelua (Pulkkinen 1999, 133). Tämän poliittisen diskurssin puitteissa rakennettiin myös suomalaisen feminismin subjekti, johon vedoten niin porvarillinen naisasialiike kuin sosialidemokraattinen työläisnaisliike vaativat naisille poliittisia oikeuksia, joiden läpimenossa niillä oli ratkaiseva rooli.

Kuten edellisessä kappaleessa (6) selvitettiin, naista ei kelpuutettu liberaalin poliittisen ajattelun yksilö-kansalaisen kategoriaan, eikä pidetty kykenevänä tulkitsemaan Hegelin 'yleistahtoa' tai Snellmanin 'kansallishenkeä'. Työläisnaisetkin tekivät harvoin sellaista "tuottavaa" työtä, joka olisi oikeuttanut heidät (luokkansa historiallisesta tehtävästä tietoisena) tulkitsemaan (koko) "työväenluokan tahtoa". Suomessa naisten äänioikeuden nosti julkiseen keskusteluun Adelaide Ehrnrooth, joka esitteli John Stuart Millin teoksen *The Subjection of Women* *Helsingfors Dagbladet* -lehdessä vuonna 1869. Liberaalin poliittisen teorian keskeisiin ajattelijoihin kuuluvan J.S. Millin teosta lukivat myös Suomen ensimmäiset naisasianaiset, joista valtaosa oli fennomaanisen liikkeen aktivisteja tai sellaisten vaimoja (Jallinoja 1983, 38-39). Siten he olivat enemmänkin hegeliläis-snellmanilaisen nationalismin kuin liberaalin ajattelun vaikutuspiirissä. Seuraavassa tarkastelen, millaisia argumentteja naisasialiike kehitteli äänioikeusvaatimustensa tueksi. Vaikka äänioikeuskamppailun lopputulos oli pitkälle sosialistisen työväenliikkeen ansiota (esim. Sulkunen 1997, 17-19), erityisesti naiskansalaisuuteen liittyviä porvarillisen naisasialiikkeen argumentteja käytettiin myös työläisnais-

liikkeen retoriikassa, jolla puolestaan oli keskeinen rooli Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen naispolitiikan artikuloijana.

Suomen ensimmäisen feministisen yhdistyksen, Suomen Naisyhdistyksen (1884), ohjelma oli lähes identtinen samana vuonna perustettujen Ruotsin ja Norjan naisasiayhdistysten ohjelmien kanssa. Niiden mallina oli kansainvälisen feministisen liikkeen lähtölaukauksena pidetty *Seneca Falls*'in julistus (1848). Naisten äänioikeus kuului ensimmäisen aallon feminismiin tavoitteisiin, mutta ei niihin kaikkein kiireellisimpiin. Näin oli myös Suomessa, jossa "valtiollinen äänioikeus samoin perustein kuin miehille" (Jallinoja 1983, 321) oli Suomen Naisyhdistyksen kymmenkohtaisen ohjelman tavoitteista viimeisenä ja tavoite itsessäänkin melko vaatimaton: "Valtiollinen äänioikeus naiselle samoin perustein kuin miehelle". Heti perustamisvuotenaan Suomen Naisyhdistys tuki säätyvaltiopäiville annettua esitystä naisten rajoitetusta äänioikeudesta, joka yhdistyksen mukaan tulisi myöntää veroa maksaville täysivaltaisille naisille (*Hufvudstadsbladet* 12.11.1884; sit. Laine 1995, 29). Uudistus olisi merkinnyt vain (suhteellisen varakkaiden) naimattomien naisten oikeutta äänestää porvarissäädyn vaaleissa. Naimisissa olevien naisten poliittisia oikeuksia naisasianaiset eivät edes ajaneet, mitä he eivät katsoneet voivansa tehdä ennen kuin aviomiehen edusmiehisyyden vaimoonsa nähden kumottaisiin. Naisasianaiset siis olettivat, että henkilökohtaiset vapausoikeudet ovat edellytyksenä poliittisille oikeuksille, kuten yleensä olivat olleetkin.

Tämän jälkeen asiasta ei keskusteltu ennen vuotta 1902 - lukuun ottamatta Naisyhdistyksen kokouksia vuosina 1887 ja 1889. Alli Tryggin vuonna 1887 asiasta tekemä aloite jätettiin kuitenkin pöydälle (Laine 1995, 32). Varovaisella linjalla oli etenkin Alexandra Gripenberg, josta tuli Naisyhdistyksen puheenjohtaja vuonna 1889. Hän piti äänioikeuskysymyksen tuomista julkiseen keskusteluun "vaarallisena" johtuen Suomen ja sen emämaan välisistä jännittyneistä suhteista. Toini Topelius ja Lucina Hagman korostivat kommentteissaan naisten ja miesten välistä eturistiriitaa. Hagman oli sitä mieltä, että "naissukupuolta" hallittiin miesten säätämällä laeilla, eikä tilanne muutu ennen kuin naiset saavat oikeuden osallistua lainsäädäntötyöhön (Laine 1995, 31). Myös Topeliuksen mukaan lainsäädäntö heijasti vain toisen sukupuolen näkemyksiä. Äänioikeuden kautta naiset saisivat mahdollisuuden puolustaa etujaan, laajentaa oikeuksiaan ja ajaa heille tärkeitä asioita, kuten avioliittolain muutosta, samapalkkaisuuden toteuttamista ja laillisen prostituution lakkauttamista. Lisäksi arveltiin, että äänioikeuden myötä naisten edustamat moraalikäsitteet leviäisivät koko yhteiskuntaan. (*Suomen Naisyhdistyksen pöytäkirja*, tästä lähtien SNP, 16.4.1889; sit. Laine 1995, 33-35.)

Så länge qvinnan står stum och utan influtande vid de förhandlingar, der hennes närmaste intressen avgöras, skola aldrig de reformer kunna helt genomdrivas af vilka hennes väl og sjelfständiga escistens bero. (Toini Topelius, *SNP 16.4.1889*; sit. Laine 1995, 35.)

Alexandra Gripenberg puolestaan totesi, etteivät miehet pysty säätämään lakeja, joissa naisten ja *koko* yhteiskunnan etu huomioidaan. Naiset toisivat hänen mielestään kodin vaikutuksen yhteiskuntaelämän kaikille aloille. (*SNP 16.4.1889*; sit. Laine 1995, 36.) Gripenbergin argumentti erosi edellisistä siinä, että hän puhui "koko yhteiskunnan edusta", jota miehet yksin eivät voi edustaa. Myöhemmin Gripenberg totesi, että naisenkin asema "äitinä ja kasvattajana" kärsii, jos hänellä ei ole mahdollisuutta vaikuttaa valtion ja kansan yhteisiin asioihin (*SNP 1892*; sit. Laine 1995, 48). Toisin sanottuna, naisten otetta valtion asioihin tarvitsevat sekä yhteiskunta että naiset itse.

Naisten äänioikeutta perusteltiin, ja usein vielä samaan hengenvetoon, kahdella erilaisella tavalla. Yhtäältä tukeuduttiin sukupuolten samanlaisuuteen ja tasa-arvoon ja toisaalta vedottiin sukupuolten erilaisuuteen, mutta samanarvoisuuteen. Vaikka tämä vaikuttaa epäloogiselta, ristiriidalle löytyy selitys tuonaikaisesta poliittisesta ajattelusta, jossa käytiin kamppailua kahden erilaisen poliittisen teorian välillä. Suomalaisen feminismin piti kumota tai ainakin riitauttaa kummankin teorian oletus naisten kyvyttömyydestä poliittiseen ajatteluun ja toimintaan. Kun liberaali poliittinen teoria rakensi (miehisestä) yksilö-kansalaisesta politiikan toimijaa, hegeliläis-snellmanilaisen nationalismin subjekti oli yleistähto tai kansan tahto, jota vain miehet voivat tulkita. Feministinen käsitys sukupuolten samanlaisuudesta suhteessa yhteiseen normiin (kansalainen) syntyi liberalismien kritiikistä. Idea äidillisestä kansalaisuudesta omaksuttiin puolestaan hegeliläis-snellmanilaisesta nationalismista.

Jälkimmäisessä ajattelussa sukupuolten samanarvoisuus perustui sekä mies- että naiskansalaisen velvollisuuteen edistää yhteistä etua ja toimia isänmaan parhaaksi. Toisin sanoen, sekä miesten että naisten panosta ajateltiin tarvittavan kansakunnan kehitykseen, samalla kun tämä yhteistyö nähtiin kansakunnan olemassaolon edellytyksenä. Tämä oli täysin Snellmanin ajattelun mukaista paitsi naisten äänioikeusvaatimuksen suhteen; Snellmanhan oli sitä mieltä, ettei naisten pidä puuttua politiikkaan, eivätkä he siihen kykenisikään. Liberaalin feminismien argumentteihin puolestaan kuului väite, että naisten tulee saada samat oikeudet kuin miestenkin, koska molemmilla on samat velvollisuudet kansalaisina, kuten velvollisuus maksaa veroa ja noudattaa lakeja. Tämä kanta perustui liberaalin poliittisen teorian käsitykseen 'kansalaisuudesta' statuksena, jonka kansalaisoikeudet luovat (Lister 1997, 13; Squires 1999, 168). Tähän ideaan nojasi myös Hämeen läänin kuvernööri E.R.

Almondin vuonna 1884 tekemä aloite naisten rajoitetusta äänioikeudesta sillä perusteella, että naisten on miesten tavoin noudatettava lakeja. Naisasianaiset käyttivät aluksi paljon juuri tätä argumenttia, joskaan lähteeni eivät kerro, olisiko Almond saanut tuon ajatuksen juuri heiltä. Myös naisten rajoitettu äänioikeus kunnallisvaaleissa oli seikka, jolla puolustettiin naisten vastaavaa oikeutta kansallisella tasolla. Tätä vaatimusta tuki lainsäädännön johdonmukaisuus. Äänioikeuden vastustajat puolestaan viittasivat naisten passiivisuuteen kunnallisvaaleissa ja ihmettelivät, miksi myöntää uusia oikeuksia, jos entisiä ei käytetä. Myös naisasianaiset koettivat saada naiset äänestämään kunnallisvaaleissa. (Laine 1995, 29, 33). Tämä argumentointi viittaa (ehkäpä juuri hegeliläis-snellmanilaiseen) velvollisuusetiikkaan; äänestämisenkin nähtiin kansalaisvelvollisuutena. Sen sijaan liberaalissa poliittisessa ajattelussa äänestämisen tai äänestämättä jättämisen nähdään yksilön omalla valintana, jota pitää kunnioittaa.

Pian kuitenkin huomattiin, ettei tasa-arvoargumentilla, joka vetosi naisten ja miesten samanlaisuuteen kansalaisina, ollut toivottua tehoa. Eihän naisilla ja miehillä "kansalaisina" ollut juuri muuta yhteistä kuin velvollisuus maksaa veroa ja totella lakia. Tätä seikkaa saattoivat käyttää hyväkseen myös naisten äänioikeuden vastustajat vedotessaan poliittisen kansalaisuuden edellytyksiin, joita useimmat naiset eivät täyttäneet. Riippumattomuus poliittisen arviointikyvyn edellytyksenä sulki naiset pois poliittisesta kansalaisuudesta liberaalissa poliittisessä ajattelussa: vaimot eivät olleet täysivaltaisia eivätkä riippumattomia myöskään taloudellisesti. Naisten koulutus ei myöskään vielä tuolloin ollut miesten tasolla. Tämä oli myös vaikea asia korjata, koska naisilta oli evätty pääsy yliopistoon vuoteen 1901 saakka. Tosin naisilla oli ollut mahdollisuus päästä yliopistoon jo tätä ennen, mutta vain anomalla "vapautusta sukupuolestaan".

Myös naisasianaiset itse näyttivät hyväksyneen nämä poliittisen kansalaisuuden ehdot, sillä he pitivät naisten holhouksenalaista asemaa avioliitossa samoin kuin koulutuksen, poliittisen kokemuksen ja kiinnostuksen puutetta suurimpana esteenä naisten äänioikeudelle (Laine 1995, 29, 31, 33 ja 38). Hagman oli tästä eri mieltä, sillä hänen mielestään naiset olivat kiinnostuneita yleisistä asioista, eikä naisten koulutustasoa voinut pitää äänioikeuden ehtona, koska miestenkään äänioikeus ei riippunut koulutuksesta vaan lainsäädännöstä (Laine 1995, 31). Hagman saikin Suomen Naisyhdistykseltä tehtäväksi puolustaa naisten äänioikeutta artikkelilla, joka ilmestyi vuonna 1889 (Laine 1995, 39). Tässä tekstissään Hagman käyttää "käänteisstrategiaa", josta myöhempien aikojen naiskeskeinen feminismi tunnetaan (s. 51). Hagman nimittäin perusteli naisten äänioikeutta samoilla "naisellisilla ominaisuuksilla", joiden perusteella (tai jotka rakentamalla) poliittinen teoria oli alun perin sulkenut naiset ulos politiikasta.

Näitä naisten pyrintöjä vastustetaan sillä väitteellä, etteivät ne sovi naisen luontoon. Se on niin toisellainen kuin miehen, sanotaan. Mutta senpä tähden juuri että nainen on toisellainen kuin mies, että hänellä on miehestä eroavia katsantotapoja, mielipiteitä, tarpeita, taipumuksia, senpätähden on sitäkin tärkeämpi että hänen mielipiteensä saavat laillisella tavalla vaikuttaa yhteisten asiain järjestämiseen ja niiden lakien laatimiseen, joiden mukaan hänen tuolla miehestä eroavalla luonnollaan täytyy asettaa elämänsä ja käytöksensä... Mutta kun ne ominaisuudet ... joita on tapana kutsua naiselliseksi ominaisuuksiksi, tulisivat naisen osanoton kautta edustetuiksi, niinkuin miehelliset ominaisuudet nyt edustetaan miehen kautta, vasta silloin astuisi yhteiskunta tasa-puolisen kehityksen suuntaan..." (Hagman: *Naisten äänestys-oikeudesta. Keskustelun perusteeksi* 1995/1889.)

Tällainen feministinen argumentointi rakensi poliittista naissubjektia, jota vain naisten voitiin ajatella edustavan, sillä Hagmanin mukaan naiseus sinänsä riittää naisten poliittisen toiminnan ja oikeuksien perusteeksi. Naisten yhteiseen identiteettiin perustuva identiteettipolitiikka johdettiin intressiargumentista. Vallitseva poliittinen toiminta oli luonut "miehisen poliittisen yhteisön", jonka intressejä lainsäädäntö puolusti ja jonka tahtoa se noudatti. Väittäessään, että naisten poissaolo lainsäädäntöelimistä oli johtanut koko yhteiskuntaelämän vinoutuneisuuteen (mieskeskeisyyteen) (Laine 1995, 34-35), naisasianaiset kyseenalaistivat politiikan sukupuolineutraalisuuden ja rakensivat naisista poliittista yhteisöä, jolla on yhteisiä intressejä ja yhteinen poliittinen tahto. Mutta, kuten edellä olen todennut, myös suomalaisen feminismin subjekti rakentui sen saman nationalistisen poliittisen diskurssin ehdoilla, jonka se riitautti. Snellman kritisoi oman aikansa "naisvapautusta", jonka tarkoituksena oli hänen mukaansa vieroittaa naiset pois todellisesta tehtävästään.

Jos tahtoo tämän seikan perusteella tehdä käytännöllisen johtopäätöksen nykyaikaisiin naisvapautusteorioihin katsoen, täytyy pitää ihmiskunnalle todella tärkeänä naisvapautuksena sitä, että naisen vaikutus perheessä on yhä enemmän tunnustettu - mutta tietysti, että hän on myös tullut yhä kykenevämmäksi tähän vaikutukseen. Tämä on suunnilleen nykyajan emansipaatio-vaatimusten selvä vastakohta, koska niiden mukaan toimintaa perheessä pidetään naiselle liian alhaisena ja rajoitettuna. (*KT XI* 1931, 159.)

Toisin sanottuna, Snellmanin mukaan naisvapautus on toteutettava äitikansalaisuuden asettamissa puitteissa eli "toimimalla perheessä". Näin Snellman asetti feminismille rajat, jonka yli sen koom-

min fennomaanifeministit kuin työläisnaisliikekään eivät itse asiassa astuneet. Kun Gripenberg joutui vastaamaan hyökkäyksiin, joiden mukaan naisasia vieroittaa naiset perheestä, hän kirjoitti Naisyhdistyksen *Koti ja yhteiskunta* -lehdessä (1897): "Me naisasian ystävät emme tahdo emansipeerautua kodeistamme vaan kodeissamme" (Laine 1995, 56). Vielä voimakkaammin äitikansalaisuutta ja siihen yhdistettyä *siveellistä vastuuta* painotti Hilda Käkikoski, josta Suomen Naisyhdistyksen ha-jottua (1892) tuli Naisyhdistyksen pääpuhujana äänioikeusasiassa.

Jos meidän onnistuisi vakuuttaa heille, että naisasia ei tuhoa kotia, ei hävitä naisellisuutta, ei ole ristiriidassa kristinuskon kanssa, niin he rauhoittuisivat. Jos me vielä sen lisäksi saisimme heidät uskomaan, että naisasiatyö tarkoittaa kodin onnellisuutta, että se tahtoo saattaa oikeaan arvoonsa tosi naisellisuuden, että sen tarkoituksena on siveellisesti voimakkaan ja puhtaan naisluonteen kehittäminen, niin minä olen varma siitä, että moni heistä innolla yhtyisi meidän lippumme ympärille. (Käkikoski 1995/1898.)

Vähitellen naisasianaiset alkoivat yhä enenevässä määrin vedota juuri sukupuolieroon, jota miesten ja naisten erilaisten kansalaisvelvollisuuksien nähtiin heijastavan ja joka perusteli myös naisten ja miesten erilaista eettistä toimintaa. Kun Gripenberg, Käkikoski ja muut fennomaanifeministit puhuivat naisista "äiteinä ja kasvattajina" he saattoivat tukeutua Snellmaniin, jonka mukaan lastenkasvatus oli naisen tärkein kansalaisvelvollisuus. Snellmanin poliittiseen ajatteluun sisältyvä yhteisöllinen kansalaisuuskäsitys tarkoitti kansakunnan jäsenyyttä ja korosti jokaisen kansalaisen velvollisuutta toimia kansakunnan parhaaksi. Naisten ei kuitenkaan ajateltu kykenevän varsinaiseen poliittiseen toimintaan. Suomen Naisyhdistys sitä vastoin piti äänestämistä sekä (täysivaltaisten) naisten oikeutena että velvollisuutena:

Kun niillä perusteilla, joita tässä kirjoituksessa olemme tuoneet esille, tahdomme valtiollista äänestysoikeutta täysvaltaisille naisille, teemme sitä siis sen vuoksi, että katsoimme asian 1) hänen luonnollisimmaksi ja järkähtämättömäksi oikeudeksensa, jota vaatimasta hän ei saata luopua, ja 2) hänen *kalliiksi velvollisuudeksensa*, josta hän on siveellisesti vastuunalainen ja joka hänen tulee täyttää..." (Hagman 1995/1889).

Edellä olevassa lainauksessa Hagman vetoaa sekä samanlaisuusargumenttiin - perustelemalla naisten äänioikeutta ("luonnollisilla") oikeuksilla - että erilaisuusargumenttiin puhumalla äänestämisestä naisten "siveellisenä velvollisuutena". Jälkimmäinen argumentti voisi viitata hegeliläis-snellmani-

laisen valtioteorian näkemykseen naisille ominaisesta ja sopivasta siveellisestä toiminnasta. Tähän naisten äidilliseen toimintaorientaatioon alkoi vedota myös Suomen Naisyhdistyksen hajaannuksen jälkeen perustettu *Naisasialiitto Unioni* (1892), jonka ensimmäisenä puheenjohtajana Lucina Hageman toimi. Myös Naisasialiitto Unioni rajoitti aluksi äänioikeusvaatimuksensa "kaikkiin veroa maksaviin naisiin". Ratkaisevaa oli kun Tekla Hultin pyyhki yhdistyksen vuoden 1904 valtiopäiville laatimasta aloitteesta sanat "veroa maksavat". Sen jälkeen poliittisia oikeuksia vaadittiin naisille "samojen perusteiden mukaan kuin mitkä ovat voimassa miehille" (Hagner - Försti 2006, 71). Liberaalin naisasialiikkeen, jota Unioni edusti, ongelma Suomessa oli ei-liberaali poliittinen diskurssi, joka yksilösubjektin sijaan rakensi yhteisöllistä subjektia. Samaan asiaan kiinnitti huomiota suomalaisen feminismin historiaa tutkinut Riitta Jallinoja, jonka mukaan "... on tavallaan paradoksaalista, että kansallisuusliike sai Suomessa naisasialiikkeen syntytahtumissa niin keskeisen aseman. Individualismia korostava liberalismi oli sittenkin vierasta kansallisuusliikkeen vaatimuksille yksityisen vapauden uhraamisesta kollektiivisesti käsitetyn kansankokonaisuuden hyväksi" (Jallinoja 1983, 42).

Mutta toisaalta juuri tämä seikka tukee väitettäni, että naisasialiikkeen erilaisuusargumentti pyrki integroimaan naiset yhteisölliseen poliittiseen subjektin. Taustalla oli ajatus, että jos poliittinen edustus perustuu yhteisöllisen subjektin, kansan tahdon, tulkinnalle, on väärin, että sen tulkitsoiksi (edustajiksi) hyväksytään vain kansakunnan "miehinen puoli". Feministinen diskurssi haastoi vallitsevan poliittisen diskurssin tuottaman yhteisöllisen subjektin, jota voi edustaa vain mies, rakentamalla komplementaarisen sukupuolikäsityksen mukaisesti kansakuntasubjektia täydentävän yhteisöllisen poliittisen subjektin, *naiskansan tahdon*. Vaikka termiä "ihmisrodun toinen puoli" oli käytetty feministisessä retoriikassa aikaisemminkin (esim. Thompson 1825), seuraavista lainauksista tulee mieleen suomenkielen sana 'sukupuoli', joka viittaa suvun/perheen kahteen erilaiseen, mutta samanarvoiseen puoleen. Näiden metaforien varaan rakensivat argumenttinsa Naisasialiitto Unionin asialle laittamat valtiopäivämiehet K.J. Karlsson ja G.L. Topelius, jotka vaativat valtiopäiväaloitteessaan sekä naisten äänioikeutta että vaalikelpoisuutta talonpoikais- ja porvarissäädyn vaaleissa 35 (Hagner - Försti 2006, 71 ja 305).

...(S)iveellisen oikeuden loukkaus on epäamättä tapahtunut meidän yhteiskuntamme asettaessa *kansan toisen puolen* - naiset - heitä alentavaan poikkeusasemaan kansalaisoikeuksiin nähden. Syyllä ei suinkaan voida väittää, että tämä mielivaltainen, ehdoton poissulkemissysteemi *kansan toista puolta* kohtaan on aiheutunut siitä, että tämän olemassaolo tahi sen työ olisi kansan elämälle ja kehittymiselle vähemmän arvoista kuin toisen puolen. (K.J. Karlssonin ja G.L. Topeliuksen aloite valtiopäiville 1904; sit. Mustakallio 1988, 54; kurs. J.K.)

Tässä lainauksessa yhteisöllinen poliittinen subjekti (kansa) sukupuolitetaan ja syy tähän samoin kuin äitikansalaisten moninaiset, mutta miesten toimista eroavat, velvollisuudet kansakunnan ja isänmaan hyväksi selvitetään argumentin loppuosassa:

Päinvastoin on katsottava, että naisten päivätö suvun pysyvyyden ja edistymisen hyväksi on yhtä raskas ja täysin saman arvoinen kuin miesten, olipa sitten puhe naimisissa olevista tahi naimattomista naisista, ja käännettäköön pä katse syvien rivien naisiin, jotka otsansa hiessä tekevät raskainta ja huonoimmin palkattua työtä leipänsä itselleen ja lapsilleen ansaitaksensa tai sivistyneitten piirien naisia, joista suuri ja yhä kasvava määrä valistuneita, lämminsydämisiiä naisia harjoittaa hedelmiäkantavaa toimintaa kansan ja isänmaan hyväksi... (emt.)

Toisin sanottuna, olipa nainen naimaton, naimisissa, äiti tai lapseton ja olipa hän työläis- tai virkainainen taikka hyväntekeväisyyden tai muunlaisen vapaan kansalaistoiminnan kautta velvollisuuttaan täyttämässä, naisten toimia ohjaavat äitikansalaisen velvollisuudet ja etiikka. Kuten edellä (ks. 5.1.) selostettiin, myös naimattomien naisten työssäkäynti ja muu julkinen aktiivisuus nähtiin äitikansalaisuuteen kuuluvana henkisenä äitiytenä. Mielenkiintoista edellisessä lainauksessa on kansan "syvien rivien" naisten "yksinhuoltajuus", sillä isää ei perheenelättäjänä mainita. Tämä voi viitata siihen, että Suomen agraarikulttuurissa naisten työpanosta on arvostettu miesten lailla (Rantalaiho 1994, 17; Sulkunen 1997, 16) jo senkin vuoksi, että molempien sukupuolten työ oli perheenelätyksen kannalta välttämätöntä. Karlsson ja Topelius (ja Naisasialiitto Unioni) olivat sitä mieltä, että yhteiskunta tarvitsee naisten äänioikeutta, koska yhteiskunnallisen kehityksen "todellinen tasapaino" sitä vaatii. Toisin sanottuna, samoin kuin naisten työtä pidettiin välttämättömänä, myös "yhteisten asioiden hoito" edellyttää molempien sukupuolten panosta.

Joukko muitakin seikkoja on sisällykseltään ontuvia sen kautta että ainoastaan miehet ovat olleet osallisena niiden järjestämisessä. Unohtaa ei myöskään saa, että vaikka nämä puolet yhdyskuntajärjestystä lähemmin koskevat naista, niillä kumminkin on vastavaikutus miehiin ja siis *sukuun* kokonaisuudessaan. (K.J. Karlssonin ja G.L. Topeliuksen aloite valtiopäiville 1904; sit. Mustakallio 1988, 54; kurs. J.K.)

Kuten tämäkin lainaus vihjaa, suomalainen feminismi kehitteli ajatusta kansakunnasta/valtiosta "suurena perheenä", joka muuallakin kuului nationalistiseen retoriikkaan (Komulainen 2002, 142). Kansalla ajateltiin olevan *yhteinen* tahto, jonka tulkintaa poliittinen edustaminen on. Koska tähän kansakunnan muodostamaan "sukuun" kuuluu myös "äiti", on vain johdonmukaista, että myös hänen tulisi saada omalta osaltaan päättää "suvun" asioista. *Koko* kansan tahtoa eivät vain miehet voi tulkita, vaan siihen vaaditaan molempia sukupuolia, kuten emäntä talossa huolehtii omista tehtävistään. Unohtaa ei myöskään sovi, että lainauksessa viitataan niihin puoliin yhteiskuntajärjestystä, jotka "koskevat naista", eli naisten ajateltiin politiikassa huolehtivan nimenomaan "omista asioistaan". Jos feministinen diskurssi rakentaa *naiskansakuntaa* (vrt. Pulkkinen 1998, 136), niin ei liene kaukaa haettu, että näin oli juuri Suomessa. Suomalainen feminismi rakensi *naiskansan* kansakunnan puolikkaaksi. Tällä naiskansalla oli kuitenkin oma *tahto*, naiskansan tahto, jota vain naiset saattoivat tulkita.

Snellmanin mukaan naisilta puuttuu kyky poliittiseen toimintaan, koska he ovat kykenemättömiä abstraktiin ja kriittiseen ajatteluun, jota tarvitaan, jotta yksilö kykenee tulkitsemaan yleistähtoa eli voidakseen hahmottaa, mikä ratkaisu kulloinkin on kansakunnan kannalta paras. Sen sijaan "nainen on perinnäisen tavan säilyttäjä" (KT XI 1931, 145). Hän ylläpitää kansakunnan "moraalista selkärangaa" ja kulttuurista jatkuvuutta, joka ilmenee kansan tavoissa, perinteissä ja tyypillisissä ajattelutavoissa. Mutta nainen ei tee tätä kysellen, vaan olemassa olevan hyväksyen (ks. 6.3). Feministit eivät itse asiassa pyrkinetkään, ainakaan suoraan, kumoamaan Snellmanin naisille antamaa tehtävää, vaan hyväksyivät äidillisen kansalaisuuden naisten julkisen toiminnan lähtökohdaksi. Mutta sen lisäksi he ottivat Snellmanin moraalisen/siveellisen toiminnan käsitteen (jonka Snellman liitti poliittiseen toimintaan) ja yhdistivät sen länsimaissa 1800-luvulla yleistyneeseen käsitykseen (säätyläis)naisten "moraalisesta ylemmydestä". Nämä elementit yhdistettiin siten, että nainen voi täyttää äitkansalaisen velvollisuudet myös palamentarisessa politiikassa.

Suomalaiset naisasianaiset eivät kuitenkaan edes pyrkinet miesten apajille siinä mielessä, että olisivat väittäneet pystyvänsä tulkitsemaan yleistähtoa siinä missä miehetkin, vaan perustelivat osallistu-

mistaan "yhteisten asioiden hoitoon" naistapaisella ajattelu- ja toimintatavalla, jota kutsun *äidillis-sosiaaliseksi* (eettiseksi) toiminnaksi ja johon miehet vastaavasti eivät kykene. Kun tämä "kyky" yhdistettiin naiskansan tahtoon tai kansakunnan "sukupuolitettuun tahtoon", pystyivät feministit perustelemaan senkin, että naisten on edustettava 'naisia' so. tulkittava naiskansan tahtoa eduskunnassa. Eikä vain siksi, että tähän *kykenevät* vain naiset, vaan koska ilman sitä 'kansan tahto' ei ole *koko* kansan tahto. Siitä mitä feministit arvelivat naiskansan tahdon sisältävän, antaa vihjeen Adelaide Ehrnroothin kirjoittama artikkeli.

Terve järki... ei vastusta sitä, että nainen, täysikäiseksi tultuaan, hyvän kasvatuksen kautta kypsytettyään arvostelukykyänsä, kokemusta saavutettuaan äitinä ja emäntänä, voisi kaikkien hyödyksi täyttää sen paikan, joka hänelle kuuluisi kansalaisena ja niiden lakien säätäjänä, joita hänen ja hänen lastensa täytyy totella ja noudattaa... Meillä ei ole osaa politiikan neuvotteluihin, mutta suuri tehtävä meillä on, joka oikein oivallettuna ja kärsivällisyydellä toteutettuna, ennemmin tai myöhemmin on tekevä sodan mahdottomaksi. Se on äitien tehtävä ... Pilkallisten epäilijäin suu vetäytyy hymyyn, kun toivotaan, että rauhan kausi alkaa, jos naiset saavat samat kansalaisoikeudet kuin miehet ... Naiset eivät ole luonnostaan enkeleitä ... Mutta se ei kumoo väitettä, että lempeys ja uhraavaisuus ovat enemmän nais- kuin miesominaisuuksia .... (N)iiissä harvoissa yhteiskunnissa, joissa naiset ottavat osaa tuon suuren kodin, yhteiskunnan, järjestämiseen, on heidän vaikutuksensa ollut hyödyllinen; se on tuottanut sinne sellaista järjestystä, joka puuttuu poikamiehen kodeista ja siirtoloista, joissa on ainoastaan miehiä. Esimerkkinä noista yllämainituista Yhdysvaltain länsivaltioista mainitaan vielä, että kerjääminen siellä on outo ilmiö ja että vankilat, joissa ennen oli väkeä, nyt ovat miltei tyhjät. (Ehrnrooth 1963/1899.)

7.3. Sukupuolittunut kansalaisuus, kansakunta ja edustus

Väitöskirjani tarkastelee eri näkökulmista, miten sukupuolittunutta kansalaisuutta, kansakuntaa ja poliittista edustusta on Suomessa rakennettu, ylläpidetty, mutta myös horjutettu. Sukupuolittunut *kansalaisuus* rakentui modernisaation myötä. Teollisuusyhteiskunta, markkinatalous samoin kuin kansallisvaltio ja sen edustuksellinen demokratia synnyttivät uusia toimijoita ja edellyttivät uudenlaista sosiaalista järjestystä, jonka perustaksi muodostui palkkatyö ja ydinperhe eli miesperheenelättäjä -malli. Tässä yhden elättäjän perheessä elannon hankkii mies, samalla kun perheenäiti hoitaa

lapsia kotona. Tämä oli sivistysporvariston perheideaali, jota se 1800-luvulla pyrki juurruttamaan myös työväestön keskuuteen. Termi 'perheen tekeminen' (*family making*) viittaa niihin prosesseihin, joilla ydinperheestä tehtiin koko väestöä koskeva normi. Se oli prosessi, jossa miehistä tehtiin palkkatyöläisiä, perheenelättäjiä ja aktiivisia poliittisia kansalaisia (mieskansalaisuus) ja naisista inhimillisestä ja sosiaalisesta uusintamisesta huolehtivia äitkansalaisia (naiskansalaisuus).

Perheen tekemisen välineinä olivat hyväntekeväisyys, sosiaalityö, kansanvalistus ja sosiaalilainsäädäntö. Näin myös perheen tekeminen oli olennainen osa "(sosiaali)valtion tekemistä", jolla tarkoitetaan modernin valtion perustavanlaatuisen instituutioiden ja instrumenttien luomista. Suomessa ydinperheestä tuli *koko* väestön perhemalli vasta 1920- ja 1930-luvuilla (Nätkin 2003, 18), mutta ideologisenä ja sosiaalisena projektina perheen tekeminen alkoi paljon aikaisemmin (Markkola 1994; Häggman 1994, 23-24; Satka 1995; Vuori 2003, 42). Samoin kuin muualla Euroopassa, myös Suomessa se oli alun perin "nousevan sivistyneistön" (Häggman 1994, 23-24) tai "koulutetun luokan" (Satka 1995) projekti, joka jatkui myös 1800-luvun lopun kansanliikkeissä. Sivistyneistön naisten opastuksella rahvaan ja työväenluokan naiset opetettiin tuntemaan raittiuden, hygienian ja huolellisen kodinhoidon merkitys perheenjäsenten ruumiilliselle ja henkiselle hyvinvoinnille (Sulkunen 1987; Ollila 1993, 19-33; Markkola 1994, 173-183). Toisin sanottuna, suomalaisista naisista kasvatettiin taitavia perheenäitejä. Miesperheenelättäjä - perheen varaan rakentui myös hyvinvointivaltio ja sen sukupuolittunut sosiaalinen kansalaisuus (ks. s. 61).

Mutta vaikka yhden elättäjän perhemallilla oli Suomessakin ideologisesti vahva asema, käytännössä se ei koskaan toteutunut siinä laajuudessa kuin varhain teollistuneissa maissa (Rantalaiho 1994, 21; Markkola 1994, 152-162). Julkunen (2010, 85) onkin kuvannut Suomen mallia "säröileväksi kotiäitisopimukseksi". Toisin kuin monissa muissa (Suomea pidemmälle teollistuneissa) maissa, joissa sosiaalilainsäädäntö ohjasi naisia pysymään kotona ja miehiä käymään töissä (Wilson 1977; Julkunen 1990, 143-144; Skocpol 1992; Anttonen 1997, 155-159), Suomen sosiaalilainsäädäntö edellytti niin miesten kuin naistenkin viime kädessä elättävän itsensä (Markkola 1994; Satka 1995; Anttonen ja Sipilä 2000, 49). Tämä kertoo paitsi Suomen köyhyydestä myös agraarisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista, johon mieselättäjyydelle perustuva perhemalli ei istunut. Vuoden 1879 vaimohoitoasetuksesta käytiin valtiopäivillä kiivas keskustelu, joka koski aviomiehen velvollisuutta elättää vaimonsa. Sen sijaan että miehen pitäisi elättää vaimonsa, talonpoikaissäädystä oltiin sitä mieltä, että molempien puolisoitten tulee elättää toinen toisensa.

Tämän asian pitäisi olla selvän selvä, kuin kerta kahdesta on tehty kokonainen ja yksi ei voi olla muuta kuin puoli molemmista sukupuolista; ... kuinka kohtuutonta olisi antaa yhdelle puolelle oikeus, toiselle ei, pitämättä lukua tasa-arvoisuuden toimeenpanemisesta... (*Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat* 1.10.1877, 888-890; sit. Markkola 1994, 153.)

Tasa-arvoa tulkittiin siis yhteisen taakan jakamisena, velvollisuuksien tasaamisena. Tästä huolimatta perheen pää oli mies ja vaimo sen sydän ihan kirjaimellisestikin, sillä sana 'vaimo' tarkoitti alun perin sydäntä (Yrjö-Koskinen - Voionmaa 1915; sit. Mustakallio 1988, 11). Nationalismin myötä äitkansalaisen uusista tehtävistä tuli myös *poliittisesti* tärkeitä, koska perhe nähtiin olennaisena osana kansakunnan ja siis myös valtion jatkuvaa rakentamista. Ehkä juuri tästä syystä äitiyttä ei Suomessa koskaan täysin yksityistetty (Pylkkänen 1999, 32). Sukupuolierolla ja sukupuolten toisiaan täydentävillä ominaisuuksilla perusteltiin äidin kutsumusta perheessä ja miehen velvollisuuksia julkisessa elämässä, samalla kun naisten ja miesten toimintapiirit täydensivät toisiaan (Sulkunen 1989; Häggman 1994, 192-193). Sukupuolta rakennettiin vastakkaisten ominaisuuksien ja kykyjen kautta toisiaan täydentävinä periaatteina. Minna Canth, Suomen ensimmäisen aallon feminismin pioneeri, totesi: "Sillä yhtä varmasti kuin voima ja järki ovat miehen suurimpia kykyjä, ovat taas sydämen ominaisuudet, rakkaus, alttiiksi antavaisuus, sympaattiset tunteet ylipäänsä, varsinkin heikkoja ja kärsiviä kohtaan, naisluonteen vahvimpia avuja." (*Sanoi Minna Canth* 2006, 22).

Myös Suomen nationalistinen diskurssi sukupuolitti kansalaisuutta, jossa keskeistä oli naisisen perheessä toimimisen ja miehisen valtiossa toimimisen erottaminen toisistaan eli kansalaisten toiminta-orientaation sukupuolittaminen. Juuri tämä määritteli miesten ja naisten erilaisia tehtäviä ja toimintaa. Poliittiset teoriat rakensivat nekin heteronormille perustuvaa kaksijakoista ja komplementaarista sukupuolikäsitystä, jonka pohjalta miesten ja naisten toimintapiirit erotettiin siten, että *naisinen toiminta* suljettiin pois poliittisen toiminnan kategoriasta. Tämä *uusi* sukupuolikäsitys vakiintui 1800-luvulle tultaessa, kun antiikin ajoista asti vallassa ollut yhden sukupuolen malli, jossa nainen nähtiin puutteellisena miehenä, korvattiin kahden sukupuolen mallilla. Siinä sukupuolet nähtiin erilaisina, toisiaan täydentävinä. Myös nainen tunnustettiin sukupuoleksi, jolla on oma elämänpiirinsä, mutta samalla tämä uusi sukupuolikäsitys legitimoiti naisten yksityisen ja miesten julkisen toiminnan erottamisen toisistaan. (Laqueur 1990; Werner 2007, 154.) Poliittiset filosofit näkivät paljon vaivaa osoittaakseen, miksi sukupuolten toimintakentät oli pidettävä erillään. Tärkeintä näytti olevan selittää, etteivät naiset kykene poliittiseen toimintaan. Sukupuoliero perusteli niin Rousseauin, Hegelin

kuin Snellmaninkin ajattelussa kummallekin sukupuolelle ominaista eettistä toimintaa; vaikka miehet ja naiset toimivat yhteisen päämäärän hyväksi, heidän ajateltiin tekevän sen eri tavoin.

Uusi sukupuolikäsitys ohjasi myös 1830- ja 1840-luvuilla käynnistynyttä modernia järjestötoimintaa, joka sukupuolittui säätyläisnaisten erillisjärjestäytymisen ja -toiminnan myötä. Mutta vaikka ydinperhediskurssi pyrki yksityistämään naisen työn ja kyvyt, projekti, jossa tämä perhemalli vakiinnutettiin, tuotti myös vastakkaisia seurauksia. Perheen tekeminen synnytti uudenlaista julkista keskustelua ja toimintaa, johon myös säätyläisnaiset osallistuivat hyväntekeväisyysyhdistysten ja vapaaehtoistoiminnan kautta, mutta myös työntekijöinä, ammattilaisina, asiantuntijoina ja viranhaltijoina. Naisten hyväntekeväisyys- ja kansalaistoiminta loi erillisen, naisisen julkisen toiminnan alueen, mikä teki mahdolliseksi perustaa naisille suunnattuja ammatteja koulutuksen, sosiaalityön ja terveydenhoidon aloilla. Naisille jopa perustettiin erityisiä naisvirkoja, kuten "ammattientarkastuksen naispuolinen apulaisylikarkastaja" tai "köyhäinhoiton naispuolinen apulaisylikarkastaja", vaikka heitä ei muutoin pidetty pätevinä valtion virkoihin (Kuusipalo 1993a, 91-92; Hänninen-Salmelin 1987). "Naisten virkakielto" purettiin vasta vuonna 1926, mutta ei silloinkaan kaikilta osin. Toisaalta juuri naisten lisääntyvä julkinen toiminta venytti "perheessä toimimisen" eli äidillis-sosiaalisen toimintapiirin rajoja ja avasi heille tien myös poliittiseen päätöksentekoon, joka kuitekin rajattiin juuri sosiaali- ja terveyssektoreille tai kasvatuksen ja kulttuurin alueille.

Naisten toimintapiiriä oli laajentanut erityisesti suomalaisuusliike, jonka johtajat huomasivat naisten potentiaalin jo sangen aikaisessa vaiheessa ja antoivat sille paljon julkista huomiota. J.V. Snellman kirjoitti vuonna 1849 että, on tehtäviä, jotka näyttävät sopivan erityisen hyvin naisille, etenkin kaupunkien säätyläisnaisille, jotka nyt ovat käytännössä työttömiä - kuten köyhäinhoito ja lasten opettaminen. Suomessa "waimot" ovat jo ottaneet paikkansa julkisessa elämässä juuri näillä aloilla perustamalla kouluja ja auttamalla hädänalaisia. (*Suometar* 30/27.7.1849, 1-2; sit. Juntti 2004, 272.) Sen kaltainen vapaaehtoistoiminta, johon Snellman viittaa, avasi naisille pääsyn myös kunnallispolitiikkaan. Tanskassa ja Norjassa naiset saivat äänestää vaaleissa, joissa valittiin jäsenet kunnallisiin köyhäinhoito- ja lastensuojelulautakuntiin jo kauan ennen kuin naiset saivat täydet poliittiset oikeudet kunnallispolitiikassa (Skard - Haavio-Mannila 1983a, 65-66; ks. Bergqvist et al. 1999, 297). Myös Suomessa säätyläisnaisten hyväntekeväisyystyössä ja vapaaehtoistoiminnassa lisääntynyt asiantuntemus köyhäinhoiton, sosiaalityön ja kansanopetuksen (alkeiskoulut) aloilla avasi naisille tien kunnalliseen päätöksentekoon.

Rouvasväenyhdistykset, jotka olivat suomenkielisen kansanopetuksen pioneereja, saivat tästä työstään virallisen tunnustuksen vuoden 1866 kansakouluasetuksessa, jonka mukaan koulujen johtokuntiin oli valittava myös rouvasväenyhdistysten edustajia (Saarinen 1992, 167). Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus naisen valitsemisesta jäseneksi vaivahoitohallitukseen (27/1889) mahdollisti täysivaltaisten (täysikäisten, ei-naimisissa olevien) naisten jäsenyyden kunnallisissa vaivahoitohallituksissa (köyhäinhuoltolautakunnissa) (Saarinen 1985, 61; Satka 1995, 23). Tätä naisten "(sosiaali)poliittista" *kansalaisuutta* rakennettiin samaan aikaan kun sukupuolittunutta *kansakuntaa*. Kuten Anttonen ja Sipilä (2000, 43) toteavat, myös "kansakuntaprojekti oli vahvasti sukupuoli-projekti" tai sukupuolittunut projekti, sillä "naiset rakensivat kansakuntaa omalla tavallaan ja osin omilla järjestöissään". Nationalismilla oli merkittävä rooli (säätyläis)naisten pääsyyllä julkiseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan, mutta samalla suomalaisuusliike konstruoi ei vain sukupuoleen, vaan hierakkiseen veljeyteen ja sisaruuteen perustuvaa kansalaisuutta.

Kansalaiskasvatusta rahvaalle antoivat eliitin jäsenet. Tässä ylhäältä alaspäin tapahtuvassa "demokratisoimisprosessissa" säätyläismiehet valistivat rahvaan miehiä (esim. eliitin kontrolloimassa wrightiläisessä työväenliikkeessä), ja säätyläisnaiset rahvaan naisia. Myös naisasianaiset auttoivat järjestäytymisaallon alkuvaiheissa työläisnaisia perustamaan omia yhdistyksiä. Eliitin johtama suomalaiskansallinen, fennomaaninen liike rakensi Suomea kansakuntana (suomalaisuutena), mikä jatkui 1800-luvun lopun kansanliikkeissä, joissa 'kansa' alkoi harjoitella ja vähitellen harjoittaa aktiivista *poliittista* kansalaisuutta. Seitzin (1995) mukaan poliittisen edustuksen diskursseissa ja käytännöissä tuotetaan paitsi edustuksen subjekti myös sen edustajat. Rahvaan joukkojärjestäytyminen avasi kamppailun 'kansan' ja sen 'tahdon' määrittelystä ja siitä, kuka sitä voi edustaa. Rahvaan naiset liittyivät miesten rinnalla kansanliikkeisiin, joiden aktivoima 'kansan tahto' mahdollisti eduskuntaudistuksen radikaalisuuden (Liikanen 1998, 76). Naiset pääsivät mukaan historian näyttämölle erityisesti radikaalissa raittiusliikkeessä, jonka työväenluokkaiset jäsenet siirtyivät 1900-luvun alussa (wrightiläisestä työväenliikkeestä irronneeseen) sosialistiseen työväenliikkeeseen (Sulkunen - Alapuro 1987, 150). Tätä ennen työväenliike ja porvarillinen naisasioliike olivat kuitenkin käyneet kiivaan kamppailun "työläisnaisten sielusta", kun molemmat yrittivät saada työläisnaiset omiin riveihinsä (Saarinen 1985, 68-69; Kuusipalo 1993a, 57-58; Asikainen 1994, 23-25).

Koska sosialistinen työväenliike tähdensi myös naisten velvollisuutta tulla tietoisiksi luokka-asteestaan, työläisnaiset olivat tervetulleita liikkeen toimintaan, mutta samalla heille puuhattiin sukupuolierityisiä toimintamuotoja eli omia naisjärjestöjä. Näitä yhdisti vuonna 1900 perustettu valtakunnallinen *Työläisnaisliitto* (vuodesta 1905 *Sosialidemokraattinen Työläisnaisliitto*), joka omaksui

sekä sosialistisia että feministisiä tavoitteita. Työläisnaisliike kyseenalaisti sekä sosialistisen diskurssin tuottaman yhteisöllisen (mutta miehisen) poliittisen subjektin (työväenluokan) että porvarillisen naisliikkeen tarjoaman "hierarkkisen sisaruuden". Porvarillinen naisasialiike ja erityisesti Aleksandra Gripenbergin johtama Suomen Naisyhdistys ei katsonut hyvällä työläisnaisten järjestäytymistä sosialistiseen työväenliikkeeseen. Gripenberg vastusti myös työläisnaisten poliittisia oikeuksia ja etenkin vaalioikeutta (Hentilä 1989). Toisaalta juuri naisten aktiivinen rooli työväenliikkeen politiikassa on yksi niitä tekijöitä, joilla naisten varhaista äänioikeutta on selitetty (Saarinen 1987; Kuusipalo 1993a; Sulkunen 1997). Porvarillinen naisasialiike vaati vain maltillisia uudistuksia säätyedustusjärjestelmän puitteissa ja (aluksi) ainoastaan naisten äänioikeutta, mutta ei vaalioikeutta (Jallinoja 1983; Laine 1995). Radikaalin latauksen äänioikeuskamppailulle antoi juuri työläisnaisliike, joka vaati naisille täysiä poliittisia oikeuksia. Myös sosialistinen feminismi rakensi yhteisöllistä poliittista (luokka- ja nais)subjektia. Mutta koska sekin rakentui vallitsevan poliittisen diskurssin puitteissa, "naiskansan edustus" alkoi myös työläisnaisliikkeen retoriikassa ja käytännön työssä suuntautua maternalistiseen, äidillis-sosiaaliseen toimintaan. Työläisnaisliiton puheenjohtajan, Hilja Pärssisen, teesit suurlakkovuodelta 1905 (*Naiset mukaan: vähän äänioikeusasiasta*) sukupuolittavat kansanedustuksen subjektia.

Äänioikeus ei siis ole vain päämäärämme, vaan se on keino päämäärään pyrittäessä. Ja äänioikeuden kanssa täytyy käydä käsikädessä vaalikelpoisuuden, sillä me uskomme, että ainoastaan nainen, joka luonnon rakentamien erilaisuuksien johdosta on monessa suhteessa miehen vastakohta, kykenee eduskunnassa tulkitsemaan naisten mielteitä ja kokemuksia. (Pärssinen 1995/1905.)

Argumentti, jonka mukaan vain nainen voi tulkita *naiskansan tahtoa*, edellyttää feminististä toimintaa ja diskurssia, joka rakentaa yhteisöllistä poliittista naissubjektia ja 'naisia' poliittisena kansakuntana. Hegeliläis-snellmanilaisessa diskurssissa naiset suljettiin pois varsinaisesta poliittisesta toiminnasta, yleistahdon tulkinnasta, sukupuolittamalla eettinen toiminta. Naisten äidillistä toimintaa ei kuitenkaan rajattu yksityiseen sfääriin eli perheeseen (toiminta-alueena), kuten liberaalissa poliittisessa ajattelussa, vaan "toiminta perheessä" eli äidillis-sosiaaliseen toimintaan suuntautua myös ulospäin eli yhteiskuntaan. Oletukseni onkin, että siinä samassa prosessissa, jossa muodostui Suomen modernin edustuksellisen poliittisen järjestelmän subjekti - kansa tahtona eli kansan tahto - rakentui myös sukupuolitettu *poliittinen* kansakunta, jonka molempien (suku)puolien ajateltiin yhdessä muodostavan. Nationalistisen diskurssin rakentama äitikansalaisuus ja suomalaisen feminismin omak-

suma henkisen tai yhteiskunnallisen äitiyden argumentti antoivat perusteet vaatia naisten mukaan-tuloa myös parlamentaariseen politiikkaan. Tähän lienee saatu mallia Ruotsista ja Saksasta, jossa iskulause "naisen paikka on kotona" ei rajoittanut naisten toimintaa vain omaan kotiin ja perheeseen, vaan koko yhteiskuntaan (Bock 1994a, 162; ks. 5.1).

Suomessa feministit esittivät, että naisia tarvitaan myös parlamentarisessa politiikassa, koska eduskunnassakin äidillistä toimintaa voivat harjoittaa vain naiset. Voisi olettaa, että tällainen vaatimus olisi voitu viedä läpi nationalistisen (ja miksei myös marxilaisen) diskurssin kehyksissä siten, että sukupuoliyhdistyisivät poliittisen edustuksen subjektissa niin, että niistä olisi tullut "yksi kansa ja yksi tahto". Naiskansan tahto poliittisen edustuksen subjektina viittaa kuitenkin siihen, että Suomesta tuli "kansaa, joka ei ole yksi", mikä legitimoiti poliittisen edustuksen sukupuolittumisen. Tämä väite tosin kaipaa vielä vahvistusta, etenkin kun naisten eettisen toiminnan "ominaislaatu", äidillis-sosiaalinen toiminta, viittaa myös siihen mahdollisuuteen, että naisia ei ainakaan vielä 1900-luvun alkupuoliskolla otettu mukaan ("varsinaiseen miehiseen") poliittisen toimintaan eli edustamaan (koko) kansan tahtoa. Joka tapauksessa voi sanoa, että suomalainen feminismi *riitautti* poliittisen diskurssin tuottaman edustuksen subjektin, jota aluksi vain miesten ajateltiin voivan edustaa, rakentamalla sen rinnalle ja haastajaksi naissubjektin, jota kykenivät *edustamaan* vain naiset. Tästä syystä naisliikkeiden täytyi äänioikeuden lisäksi vaatia myös vaalioikeutta, mikä olikin työläisnaisliikkeen keskeinen tavoite, johon yhtyivät myöhemmin myös porvarilliset naisasiajärjestöt.

Väitöskirjan luvuissa 2-7 tutkitaan 1900-luvun alussa rakentuneen, ja kuten väitän - sukupuolittuneen - kansanedustusjärjestelmän vakiintumista ja seurauksia naisten poliittisen edustukseen, niin edustajien kuin heidän edustamansa agendan, kannalta. Väitöskirjan kolmessa viimeisessä luvussa (8-10) analysoin naisten poliittisessä edustuksessa tapahtuneita dramaattisia muutoksia viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Tänä aikana naiset ovat nousseet Suomen poliittisen järjestelmän korkeimpiin asemiin, jotka aikaisemmin olivat - ainakin käytännössä - naisilta suljettuja. Suomi ei tosin ole tässä kehityksessä mitenkään ainutlaatuinen, sillä naiset ovat päässeet johtamaan maataan presidentteinä tai pääministereinä yhä useammassa maassa. Toisaalta nais- ja miesehdokkaiden välinen kamppailu Suomen presidentinvaaleissa (1994, 2000 ja 2006) osoittaa, ettei naisia noin vain päästetty "valtiomiesten joukkoon" yleistahdon tulkitusjohdaksi (ks. myös Koski 1994). Naisehdokkaat pyrittiin leimaamaan epäpäteviksi juuri sellaisten politiikkasektoreiden ja asiakysymysten osalta, jotka ovat perinteisesti kuuluneet (valtio)miehille, kuten talous- ja ulkopolitiikka (luvut 9 ja 10). Naisehdokkaiden vahvaa asiantuntemusta sosiaalipoliittisissa kysymyksissä taas pidettiin joko "luonnollisena" (eikä siis palkittavana) ellei jopa dismeriittinä (ks. luku 10).

Eeva Jokisen ja Soile Veijolan lanseeraamia termejä, nais- ja miestapainen työ, hyödyntäen voidaan puhua myös nais- ja miestapaisesta politiikasta ja poliitikoista. Naisten tekemää naistapaista työtä ei arvosteta, koska sitä pidetään naisille luontaisena, kun taas naistapaisia ominaisuuksia opetelleet tai omaksuneet miehet voivat saada runsaankin palkkion vaivannäöstään (vrt. Adkins 2002). Toisaalta miespoliitikkoja pidetään ikään kuin "luonnostaan" pätevinä puhumaan taloudesta ja kansainvälisistä suhteista, kun taas naisten pätevyys näillä alueilla on (ainakin ollut) jollain lailla epäilyttävää ja erityisen tarkkailun alla. Sitä vastoin perhepolitiikkaa esiin nostava miespoliitikko saa helposti ylimääräistä suitsutusta. Niinpä en olisi vielä valmis julistamaan Suomea tasa-arvon mallimaaksi poliittisen edustuksen suhteen. Toki määrällisesti ollaan jo lähellä tavoitetta, mutta sukupuolittunut agenda ja edustus näkyy edelleen esimerkiksi ministeristöjen ja eduskunnan valiokuntien kokoonpanossa (Hart - Holli - Kovalainen 2009). Toisaalta väitöskirjani osoittaa, että ilman feminististä toimintaa emme ehkä olisi Suomessa naisedustuksen kannalta näinkään suotuisassa tilanteessa. Vaikka sukupuoli määrittää politiikkaa, politiikka voi myös muuttaa käsityksiä sukupuolesta.

8. Johtopäätökset ja pohdintaa

Ei ole kovin kiinnostavaa toistaa yhä uudestaan sitä tosiasiaa, että naiset on suljettu valtion ja valtioteorian ulkopuolelle: Tärkeämpää on analysoida, millä lailla menneisyyden pois sulkemisen tavat vaikuttavat nykyisiin tapoihin ajatella. Koska ne eivät vaikuta ainoastaan sulkemalla ulkopuolelle vaan muotoilevat myös tapaamme tehdä politiikkaa, on tärkeää tietää, miten ne sen tekevät. (Pulkinen 1998; 148-149; vrt. Scott 1996.)

Politiikka on miesvaltainen ala. Niin se on ollut myös Suomessa, etenkin kun poliittista edustusta tarkastellaan viimeisen sadan vuoden aikana, kuten tässä väitöskirjassa on tehty. Sen lisäksi, että naiset olivat aliedustettuja parlamentarisessa politiikassa, he myös ajoivat ja edustivat siellä eri asioita kuin miehet. 1800-luvulta lähtien rakennettu kansalaiskategoria, äitkansalaisuus, muovasi suomalaisten naisten identiteettiä ja toimintaa. Yhteiskunnallinen tai *henkinen äitiys* naisten eettisenä toimintaorientaationa sukupuolitti myös julkista elämää. Tämä *äidillis-sosiaalinen* julkinen toiminta asetti rajat myös naisten poliittiselle aktiivisuudelle ja muodosti naisisen toimintapiirin parlamentaarisen politiikan sisään. Naiskansalaisuuden historiaa on Suomessa tutkittu paljonkin, mutta sen yhteys naisten poliittisen edustuksen historiaan on jäänyt vähemmälle huomiolle. Poliittisen edustuksen teoreettinen tutkimus taas ei ole huomionnut poliittisen edustuksen ja sen subjektin su-

kupuolittumista. Tässä mielessä väitöskirjaani voi luonnehtia sekä sukupuolentutkimuksen että valtio-opin perustutkimukseksi.

Hain vastauksia naisten poliittisen edustuksen herättämiin kysymyksiin poliittista edustusta rakentavista ja sukupuolittavista poliittisista diskusseista ja käytännöistä (luvut 1, 8-10), naisministerien poliittisesta urasta ja toiminnasta, naisliikkeiden ja -järjestöjen politiikasta (luvut 2-7), naisten poliittisen edustuksen ja hyvinvointivaltion historiasta (luvut 3-5 ja 7) sekä presidentinvaalikampanjoista ja -keskusteluista (luvut 8-10). Tiiviisti ilmaistuna väitöskirjani kertoo naisten poliittisen ja sosiaalisen kansalaisuuden yhteen kietoutumisesta ja sen seurauksista naisten poliittiseen toimintaan ja edustukseen suomalaisessa politiikassa. Yhteenvetoluvussa (luku 1) dekonstruoin 'naisten' poliittisen edustuksen käsitettä ja sen erilaisia merkityksiä ja jäljitin modernin poliittisen edustuksen subjektin sukupuolittumista Suomessa. Tämän jälkistrukturalistisen dekonstruktion kohteeksi otin myös 'naisen' kategorian, jonka genealogia liittyy feminismiin historiaan.

Joan Scottin mukaan feministinen toiminta syntyi protestina naisten syrjäyttämiseksi modernista politiikasta. Näin tapahtui myös Suomessa, jossa feministinen toiminta riitautti hegeliläis-snellmanilaisen diskurssin tuottaman poliittisen subjektin, yleistahdon (kansallishengen), liberaalin poliittisen ajattelun (miehisen) yksilö-subjektin ja sosialistisen ajattelun radikalisoiman demokraattisen edustuksen subjektin, kansan tahdon. Mutta myös feminismin oma subjekti rakentui saman diskurssin puitteissa, jonka se riitautti. Näin siksi, että feminismin oli puhuttava 'naisten' puolesta, jotka sen kyseenalaistama diskurssi oli syrjäyttänyt politiikasta. Suomalaisen feminismin subjekti rakentui politiikasta pois suljetun 'naisen' kategorian ja nationalistisen diskurssin konstruoiman sukupuolieron pohjalta.

Sukupuolittuneen sosiaalisen ja poliittisen kansalaisuuden sekä kansakunnan rakentaminen 1800-luvun Suomessa muodosti universaalien (säätö- ja luokkarajat) ylittävän naiskategorian, (nationalistisen) äitkansalaisuuden, jonka äidillis-sosiaalisen toiminnan pohjalta rakennettiin se feminismin subjekti, jonka "nimissä" niin porvarillinen naisasialiike kuin sosialistinen työläisnaisliikekin vaativat naisille poliittisia oikeuksia ja *edustusta*. Yhteenvetoluvussa äänioikeuskamppailua kuvataan diskursiivisena kamppailuna, jota käytiin naisten kelpuuttamiseksi kansan edustajaksi. Jälkimmäinen mahdollistui vain rakentamalla sellainen poliittisen edustuksen subjekti, jota naisetkin voivat edustaa. Naisten poliittisen edustuksen subjektin rakentuneisuuden osoittamiseksi analysoin porvarillisen naisasialiikkeen argumentteja äänioikeuden puolesta. Tämän *fennomaanisen feminismin* retoriikassa alkoi rakentua se naisten poliittisen edustuksen yhteisöllinen subjekti, jonka edus-

tusta feministit äänioikeustaistelussa vaativat, ja jota myös työläisnaisliike omalla tahollaan ja tavallaan rakensi. Nimesin tämän 'suomalaisten naisten' edustuksen subjektin *naiskansan tahdoksi*, jota vain naiset voivat edustaa. Näin suomalaisen feminismin subjekti riitautti demokratisoitumisprosessissa radikalisoituneen kansanedustuksen subjektin - kansan tahdon - joka yhteisöllisenä subjektina on jakamaton, eikä sukupuolitettu ja jaettu.

Suomalaisessa kamppailussa modernin poliittisen edustuksen subjektista on yhtymäkohtia Ranskassa 1990-luvulla puhjenneeseen kiistaan feministien vaatimasta pariteettiedustuksesta, joka loisi myös naisille oikeuden edustaa yleistähtoa. Tätä oikeutta eivät Suomen naiset kuitenkaan saaneet vuoden 1906 eduskuntaudistuksessa, sillä feministinen vaatimus kansan tahdon sukupuolittamisesta johti käytännössä siihen, että naiset jäivät politiikan marginaaliin ja heiltä evättiin pääsy juuri sellaisiin poliittisiin asemiin, joissa puhtaimmin edellytettiin kansan tahdon (yleistahdon) tulkintaa (*valtiomiehisyyttä*). Väitöskirjatutkimukseni mukaan tämä johtuu siitä, että feminismin subjekti rakentui nationalistisen diskurssin sisällä ja näin ollen tuon diskurssin rakentaman naiskategorian, -identiteetin ja -toiminnan pohjalta, joka sulki 'naisen' pois sen poliittisesta subjektista. Tämän seurauksena äidillis-sosiaalinen toiminta muodosti naisten pääasiallisen toimintakentän Suomen politiikassa lähes koko 1900-luvun. Itse asiassa kiista siitä, voiko nainen olla 'valtiomies' ja edustaa yleistähtoa eli puhua 'kansakunnan' nimissä alkoi Suomessa vasta 1990-luvun presidentinvaalikeskusteluissa. Mutta se jatkui vielä 2000-luvulla (ks. luvut 9-10) eli vielä senkin jälkeen kun ensimmäinen nainen oli valittu tasavallan presidentiksi (2000) ja pääministeriksi (2003).

Väitöskirjan keskeinen tutkimustulos onkin se, *ettei* naisten varhaista ääni- ja vaalioikeutta selitä (ainakaan pelkästään) tasa-arvo-argumentti, jonka mukaan naisille on myönnettävät yhtäläiset poliittiset oikeudet, koska he ovat *samanlaisia* kansalaisia kuin miehet. Asia oli pikemminkin 'päin vastoin', naiset pääsivät mukaan Suomen parlamentaariseen politiikkaan siksi, että 'naisten' ajateltiin olevan *erilaisia* kansalaisia ja poliitikkoja kuin 'miesten'. Toisin sanottuna, poliittisen kansalaisuuden, toiminnan, agendan ja edustuksen *sukupuolittuminen* aukaisi naisille tien Suomen parlamentaariseen politiikkaan. Tämä saattaa myös selittää, miksi naisten osuus eduskunnassa ja hallituksissa säilyi kansainvälisesti katsottuna korkeana koko 1900-luvun. Siinä tosin auttoi myös naisten poliittisen toiminnan kanavoituminen puolueiden vahvoihin ja itsenäisiin (mutta maternalistisiin) naisjärjestöihin ja niiden ponnistelut naisedustuksen säilyttämiseksi ja lisäämiseksi (etenkin 1930-luvulta lähtien). Samalla tämä sukupuolierityinen organisoituminen tosin ylläpiti poliittisen edustuksen sukupuolittumista ja sukupuolihierarkiaa.

Väitöskirjani toinen tärkeä johtopäätös koskee sukupuolen mukaista työn- ja vallanjakoa Suomen politiikassa, joka sekkin voidaan nähdä seurauksena tavasta, jolla kansanedustuksen subjekti, kansan tahto, sukupuolittui. Äitikansalaisten äidillis-sosiaalisessa toiminnassaan tulkitsemasta naiskansan tahdosta voidaan johtaa naisten paneutuminen sosiaali- ja koulutuskysymyksiin, kun taas naisten oletettu kyvyttömyys tulkita yleistä estä heitä pääsemästä politiikan johtaviin asemiin. Näin ollen muut kuin sosiaali- ja koulutuspolitiikan sektorit ja asemat jäivät miesten hoidettavaksi. Tästä johtui tai seurasi sekä naisten aliedustus eduskunnassa ja hallituksissa että miesten suvereeni asema poliittisina johtajina (yleistähtoa tulkitsevina 'valtiomiehinä'). Vaikka Suomessa on ollut naiskansanedustajia kauemmin kuin missään muualla, 1900-alussa rakentuneen sukupuolittuneen poliittisen edustuksen ylläpitämä sukupuolihierarkia kyseenalaistettiin vasta 1990-luvulla ja silloinkin vasta voimakkaan feministisen liikehdinnän ansiosta. Kamppailu sukupuolten tasapuolisesta poliittisesta edustuksesta kulminoitui sukupuolikiintiökeskustelussa ja 1990-luvun presidentinvaaleissa, joissa naisäänestäjät nousivat ratkaisevaan asemaan politiikan sukupuolihierarkian murentamisessa (ks. luvut 8-10).

Kolmas johtopäätökseni liittyykin feministiseen toimintaan. Väitöskirjani analyysit naisedustuksesta Suomen hallituksissa (luvut 2, 3 ja 7) ja politiikan sukupuolittumisen historiasta Suomessa (luku 4) tarjoavat myös empiiristä evidenssiä naisliikkeiden ja -järjestöjen ja erityisesti puolueiden naisjärjestöjen keskeisestä roolista naisten poliittisen edustuksen takaajana. Naisjärjestöjen aktiivinen rooli politiikassa ja niiden yli puoluerajat ylittävä yhteistoiminta ja verkostoituminen luonnehtivat suomalaista feminismiä, mutta ennen kaikkea sitä kuvaa valtiofeminismi eli feministisen toiminnan kanavoituminen poliittisen järjestelmän sisälle ja valtionhallintoon. Toisaalta, kuten väitöskirjani osoittaa, myös feministinen toiminta oli alusta lähtien rakentamassa sukupuolittunutta kansanedustusta. Tämän jälkeen juuri naisjärjestöt ja -liikkeet ovat aktiivisesti rakentaneet naisten maternalistista, äidillistä agendaa. Vaikka maternalistinen (hyvinvointi)politiikka antoi mahdollisuuden parantaa naisten/äitien, lasten ja vähäosaisten asemaa, äidillis-sosiaalinen toiminta ja agenda eittämättä rajoittivat naisten toimintamahdollisuuksia politiikassa eikä vain horisontaalisesti vaan myös vertikaalisesti.

Väitöskirjani perusteella voi myös väittää, että Suomen *maternalistisen feminismin* ja sukupuolittuneen poliittisen edustuksen yhteen kietoutuminen ei päättynytkään esimerkiksi 1960-luvun tasa-arvolikkeeseen. On nimittäin vaikea kuvitella, että hyvinvointivaltion palvelujärjestelmät olisivat 1970- ja 1980-luvuilla laajentuneet tavalla, joka johti naisystävällisen hyvinvointivaltion syntyyn ilman 1900-luvun alussa rakentunutta, naisten äidillis-sosiaaliseen toimintaan nojaavaa sukupuolit-

tunutta poliittista edustusta. Pohjoismaissa naisystävällistä hyvinvointivaltiota pidetään valtiofeminismin aikaansaannoksena. Suomalainen valtiofeminismi sai vahvoja vaikutteita naiskeskeisestä feminismistä ja jopa niin, että sitä voi kutsua *naiskeskeiseksi valtiofeminismiksi*. Eikö juuri suomalaisten naisten äitikansalaisuutta ja *naiskansakuntaa* rakentanut äidillis-sosiaalinen toiminta tarjonnut malliesimerkin naiskeskeisen feminismin ylistämästä naisten (äitien) kokemuksista ja tavoitteista kumpuavasta naisesta poliittisesta toiminnasta, jonka arvostusta naiskeskeinen feminismi pyrki kohottamaan?

Huolimatta 1960-luvun tasa-arvofeminismistä, joka kyseenalaisti miesperheenelättäjä -mallin ja tätä kautta myös äitikansalaisuuden, sukupuolen mukainen työn- ja vallanjako politiikassa säilyi lähes ennallaan 1990-luvulle saakka. Tämä jatkuvuus saattoi siten liittyä myös tapaan, jolla naisliikkeet ja -poliitikot jatkoivat maternalistista projektia rakentaessaan naiskeskeisen valtiofeminismin ylistämää 'naisystävällistä hyvinvointivaltiota'. 1990-luku oli naisten poliittisen edustuksen murroskausi, jolloin naisten poliittista tilaa pyrittiin laajentamaan sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti, kuten presidentinvaalien naisnoste kertoo. Väitöskirjan presidentinvaaleja analysoivat luvut 8-10 avasivat tutkimustani uudelle areenalle, poliittiseen julkisuuteen ja sen uusiin muotoihin. Tässä yhteydessä tuli myös pohdittavaksi *representaatio*-käsitteen kaksoismerkitys: 'edustus' ja 'esittäminen'. Representaatio viittaa sekä vaatimukseen naisten eduksesta poliittisessa päätöksenteossa että 'naisen' esittämiseen (representaatioihin) esimerkiksi poliittisessä julkisuudessa.

Väitöskirjani kertoo paitsi jatkuvuudesta myös niistä haasteista, joita edustuksellinen politiikka on kohdannut 2010-luvulle tultaessa. Muutoksiin kuuluu jälkiteollisen yhteiskunnan muuttuva sosiaalinen järjestys, jonka vakauttamiseksi perustettu naisystävällinen hyvinvointivaltio on siirtymässä historian aikakirjoihin. Globalisaatiota on käytetty perusteena sosiaaliturvan ja hyvinvointipalvelujen heikentämiselle ja yksityistämiseksi ("ulkoistamiselle") sekä työvoiman joustavuuden lisäämiselle eli prekarisaatiolle. Näillä prosesseilla on vakavia seurauksia etenkin naisten työssäkäynnille ja työolosuhteille. (Hobson - Lister 2002, 43.) Tämän muutoksen taustalla on uusliberalistinen diskurssi ja politiikka, joka yhteisöllisyyden ja yhteisvastuun sijaan rakentaa yksilöitä, jotka ovat (näennäisen) riippumattomia muista (joista he eivät puolestaan ole vastuussa). Tällaista puhetta ruokkii taloudellinen *integraatio* ja kansallisen talouspolitiikan lisääntyvä riippuvuus globaalista markkinataloudesta, joista seuraa kansallisen politiikan tilan kaventuminen. Kansallisvaltion joutuessa yhä enemmän "globaalin pääoman armoille" tuloksena on depolitisoitunut valtio, jossa poliittiset kysymykset redusoidaan taloudellisen tehokkuuden kysymyksiksi ja julkisista kansalaisista tulee yksityisiä kuluttajia (ja "yrittäjiä"). (Marchand - Runyan 2000, 18.)

Edustuksellista poliittista järjestelmää tarvittiin rakentamaan ja ylläpitämään Suomi-nimistä sukupuolittunutta kansakuntaa ja kansallisvaltiota. Voikin kysyä, onko kansallis- ja hyvinvointivaltioon kiinnittynyt sukupuolittunut poliittinen edustus häviämässä murenevan kansallisvaltiomme mukana. Vai ovatko kamppailut sukupuolittuneen edustuksen säilyttämiseksi tai murtamiseksi siirtyneet poliittiseen julkisuuteen, joka representoi ja rakentaa politiikan sukupuolta? Samalla myös vaaleista on tullut politiikan henkilökohtaistavaa viihdettä. Termi *politainment* kuvaa tätä traditionaalisen poliittisen journalismin ja populaarikulttuurin sekoitusta (Dörner 2001; Meyer 2002, 53 ja 77). Poliittisen edustuksen henkilöitymistä, poliittisten kysymysten trivialisoitumista ja (myös vihan) tunteisiin vetoavaa populismia ruokkii keskittyvän ja kaupallistuvan median kasvanut merkitys poliittisen julkisuuden rakentajina. Tällaisen julkisuuden rakentajana voi olla myös Internetissä laajentunut sosiaalinen media. Toisaalta sekä perinteinen että sosiaalinen media ovat väistämättä myös uudenlaisen, keskusteleavan ja kiistelevän, mutta vastapuolta kunnioittavan ja moniarvoisen radikaalin demokratian rakentamisen areenoja (vrt. Mouffe 1992).

Rosalind Gillin (2007) mukaan mediakulttuurissa sukupuolesta puhumista jäsentää nykyään "postfeminismi", joka feministisessä keskustelussa on yhdistetty myös uusliberalismiin ja kuluttajakansalaisuuteen. Uusliberalistinen diskurssi tuottaa näennäisen autonomista, rakenteellisista pakoista vapaata yksilösubjektia, jonka keskeinen ominaisuus on mahdollisuus valita ja 'vapaus' toimia omien intressiensä ja halujensa mukaisesti. Näin rakennetaan myös naissubjekteja, jotka tulkitsevat mukautumisensa taloudellisen järjestyksen ja sukupuolijärjestyksen tarpeisiin oman yksilöllisen identiteettinsä rakentamiseksi. Mutta samalla kun naisyksilöt rakentavat "itse itsensä" he myös kontrolloivat "itse itseään". Tämä koskee sekä ulkonäköä että henkisiä ominaisuuksia, joita niin työn kuin politiikan markkinoilla myydään ja ostetaan (vrt. Julkunen 2008, 153). Postfeministinen mediakulttuuri yhdistää feministisiä ja antifeministisiä aineksia (Gill 2007) tai käyttää kvasifeministisiä käsitteitä (Macdonald 2004, 57).

Tämä näkyy myös Suomen poliittisessa julkisuudessa, joka hyödyntää etenkin naiskeskeisen feminismien ideoita "naiseuden paremmuudesta". Naispolitiikan ideaaliksi on noussut nuori, pehmoseksikäs nainen, joka ei ole enää velkaa tasa-arvostaan edellisille naissukupolville. Paluu naisellisuuteen (sukupuolieron korostamiseen) esitetään emansipatorisena, eli naiset on nyt "vapautettu feministien pyrkimyksiltä samanlaistaa sukupuolet": "Myös kaunis nainen voi olla älykäs". "Paluu naisellisuuteen" sisältää myös pehmopornosta lainattuja elementtejä. Radikaalifeminismin kritiikki naisista miehistä katseen ja halun kohteensa on käännetty toisin päin. "Entinen seksi-objekti" on nyt "subjekti". Naista rohkaistaan asettumaan "omasta tahdostaan" ja siitä nauttien miehistä halun

(kiusoittelevaksi) kohteeksi myös julkisilla areenoilla. Kaikki tämä "naisellistaminen" esitetään (feministisestä terminologiasta lainatulla idealla) naisten 'voimaannuttamisena', joka tosin koskee vain nuoria (ja hoikkia) ja pyyhkäisee muunlaiset naiset pois näkyvistä. Ageismiin vetoaminen ei auta, mutta onhan meillä hormonihoitot ja kauneuskirurgia (ks. esim. Kinnunen 2008).

Postfeministiseen ja uusliberalistiseen diskurssiin kuuluu myös (jo politisoitujen) feminististen kysymysten *depolitisoinen* eli selittäminen henkilökohtaisiksi valinnoiksi. Niinpä naisten paluu kotilieden ääreen ja kouluttautuminen matalapalkka-aloille nähdään naisten omina (huonoinakin) valintoina tai pakollinen hoivatyö esitetään "itsensä toteuttamisen projektina" (Macdonald 2004). Nämä seikat johtavat kysymään, onko feministisestä tai tasa-arvonäkökulmasta enää järkevää vaatia "Naisen" poliittista edustusta/esittämistä, koska se näyttää vain vahvistavan sukupuolittunutta poliittista edustusta ja siihen sisältyvää sukupuolierottelua ja -hierarkiaa. Tästä voi tulla mahdollisen tehtävän integroituvassa Suomessa, jossa kansakunnan yhtenäisyyttä rakentavalle ja äitikansalaisia politiikkaan vetäneelle hyvinvointivaltioideologialle ei enää tunnu olevan tarvetta. Tai sitten kuvaamani sukupuolittunut poliittinen edustus on siirtynyt, sinne missä 'yleistahtoa' nyt todellisuudessa tulkitaan eli ylikansallisten poliittisten yhteisöjen, kuten Euroopan Unionin, "rakennepiirteeksi". Ehkä teoriani siitä, miten kansanedustusjärjestelmää legitimoinut poliittisen edustuksen subjekti, *kansan tahto*, Suomessa sukupuolittui, voi antaa teoreettisia eväitä tämänkin seikan pohdintaan.

Leikkimielisesti voi kysyä, onko Snellmanin ennustus kansakunnan tuhosta naisten hylätessä "perheessä toimimisen" tullut todeksi. Samaan aikaan kun lastenhoito ja -kasvatus (perhehyveen vaaliminen) on siirtynyt yhä enemmän julkisen sektorin huoleksi (jossa naiset siitä tosin enimmäkseen vastaavat), kansakunta on alkanut natista liitoksissaan. Jos naisten syrjäyttäminen valtiomiehen kategoriasta (yleistahdon tulkitsijoina) oli Suomen modernin kansallisvaltion edellytys, mitä tapahtuu, kun naiset pääsevät päättämään Suomen asioista? Yvonne Hirdman ennakoii jo parikymmentä vuotta sitten, että naisten edustus politiikassa tulee kasvamaan, mutta siinä vaiheessa kansallisen politiikan liikkumatila on jo dramaattisesti kaventunut, koska sitä ohjaavat ylikansallisella tasolla tehdyt taloudelliset-raamit (Hirdman 1990, 113). Samaan tulokseen päätyy Raija Julkunen (2009, 102), jonka mukaan naiset ovat nyt paremmin edustettuina politiikassa, mutta tätä kautta on yhä vähemmän saavutettavissa, koska "valtion, politiikan ja julkisen sektorin valta on kutistunut finanssi- ja markkinavetoisessa" yhteiskunnassa. Jatko-tutkimuksen aiheita riittää, joskin olisi hyvä kytkeä ne intersektionaalisen ja/tai moniperustaisen syrjinnän analyysiin - tai ehkä sittenkin toisinpäin. Tutkimalla poliittisen edustuksen subjektin rakentumista voidaan havaita ne mekanismit, jotka *tuottavat* poissuljettuja ryhmiä

Viitteet

- 1 Parlamentarismin periaate edellyttää, että hallituksen jäsenet valitaan ottaen huomioon puolueiden voimasuhteet - oli sitten kysymyksessä enemmistö- tai vähemmistöhallitus. Hallituspuolueiden ministerivalinnoissa on Suomessa pyritty takaamaan tasapuolinen alueellinen edustus ja 1990-luvulta lähtien myös sukupuolten tasapuolinen edustus. Tosin jo tätä ennen oli tapana, että hallitukseen valittiin ainakin suurimpien hallituspuolueiden naisjärjestöjen johtajat (Kuusipalo 1993a, 112-113).
- 2 Vuonna 1995 haastattelin vain yhden naisministerin, Anneli Tainan, joka nimettiin tuona vuonna Ahon hallitukseen. Selkeyden vuoksi viittaan tähän aineistoon puhumalla vuoden 1994 naisministerihaastatteluista.
- 3 Vaikka tätä ei laadullisessa tutkimuksessa vaaditakaan, haastatteluaineistoni oli varsin "edustava", sillä vuonna 1986 jo edesmenneitä seitsemää ministeriä (Miina Sillanpää, Hertta Kuusinen, Tyyne Leivo-Larsson, Aino Malkamäki, Kyllikki Pohjola, Marja Lahti ja Alli Lahtinen) ja kolmea eri syistä haastattelusta kieltäytynyttä lukuun ottamatta, haastattelin vuosina 1926-1995 toimineista 40 naisministeristä 30. Vuoden 1986 aineistoa (16 haastattelua) täydensi yksi kirjallinen vastaus (Margit Eskman) ja ministeri Irma Toivasen ministerinä toimineesta sisarestaan Marja Lahdesta antamat tiedot oman haastattelunsa yhteydessä. Vuosina 1994 ja 1995 haastattelin kaikki Holkerin (1987-1991) ja Ahon (1991-1995) hallitusten naisministerit, joihin kuuluivat mm. ensimmäinen naispresidentti Tarja Halonen (SDP) ja naispääministeri Anneli Jäätteenmäki (KESK) sekä 1990-luvun presidentinvaalien naisehdokkaista Eeva Kuuskoski (KESK), Elisabeth Rehn (RKP) ja Riitta Uosukainen (KOK). Kuuskoski oli mukana molempien ajanjaksojen hallituksissa, joten haastattelin häntä sekä 1986 että 1994. Haastatellut edustivat 75 prosenttia kaikista ajanjakson (1926-1995) naisministereistä.
- 4 Kuudes artikkeli perustuu kansainvälisen eliittitutkimushankkeen (1990-2000) loppujulkaisuun *Gendering Elites. Economic and Political Leadership in 27 Industrialised Societies* (2000). Tutkimus perustui maailman teollistuneimpien maiden (27) eliiteille tehtyyn kyselyyn. Se toteutettiin niin, että kussakin maassa tehty (suullinen tai posti-) kysely osoitettiin talouselämän ja politiikan eliittien ylimmissä asemissa (politiikassa esimerkiksi pääministerille tai presidentille) oleville naisille, joille etsittiin vastaavassa asemassa oleva miespuolinen vastinpari. Näin jatkettiin ylhäältä alaspäin, kunnes kummastakin eliitistä saatiin 15 nais- ja miesvastaajaa (jokaisesta maasta 60 vastaajaa). Lisäksi eliittiasemat oli jaettu neljään eri tasoon; jos ensimmäiseltä tasolta ei löytynyt yhtään naista, siirryttiin seuraavaan jne. Esimerkiksi aineiston naispolitiikot olivat suurimmaksi osaksi kansanedustajia. Kaikkiaan kyselyyn vastasi 1647 johtajaa, joista 846 oli naisia. (Sansone et al. 2000, 11-15.)
- 5 Jälkistrukturalistit kyseenalaistavat käsityksen yhtenäisestä, vakaasta ja autonomisesta subjektista tietoisuuden lähteenä ja väittävät, että (tällainenkin) käsitys subjektista rakentuu kielessä. Tämä liittyy kartesiolaisen subjektin ("ajattelen, siis olen") kritiikkiin, joka käynnistyi jo Marxin, Freudin ja Nietzschen teorioissa. Postmodernista ja jälkistrukturalismista alettiin puhua sen jälkeen kun strukturalismi hylkäsi toimijakeskeisen epistemologian, mikä alkoi Derridan, Foucaultin ja Lacanin ideoista. Derridan "kelluvat merkitsijät" ja dekonstruktio

- purkivat binaaristen oppositioiden tuottamia merkityksiä, Foucault väitti, että subjektit rakentuvat diskursseissa vallan tuotteina ja Lacan selitti subjektin rakentuvan symbolisen järjestyksen puitteissa. (Sarup 1989.)
- 6 Käännän *equality* -käsitteen tässä yhteydessä 'samanlaisuudeksi' enkä 'yhtäläisyydeksi' (Kuusipalo 2002). Näin ovat tehneet myös Elizabeth Hackett ja Sally Haslanger (2006), joiden mukaan feminismiin kolme teoreettista lähtökohtaa ovat: *the sameness approach*, *the difference approach* ja *postmodern feminism*.
- 7 Myös muiden Pohjoismaiden hallituksissa oli aluksi vain 1-3 naisministeriä. Vuonna 1976 Ruotsissa oli ensimmäistä kertaa viisi ja Norjassa neljä naisministeriä hallituksessa. Tanskan hallitukseen otettiin ensimmäisen kerran neljä naista 1982 ja Suomen hallitukseen 1987. Norja oli ensimmäinen maa maailmassa, jossa naisten osuus ministereistä oli 40 prosenttia (Gro Harlem Brundtlandin 1986 muodostama hallitus). Suomessa näin tapahtui 1991 ja Ruotsissa 1994, jolloin naapurimaamme ministereistä jo puolet oli naisia. Suomi meni Ruotsin edelle vuonna 2007, jolloin Suomen hallituksessa oli 60 prosentin naisenemmistö.
- 8 "They do not assume the abiding existence of a homogeneous collectivity called 'women' upon which measurable experiences are visited. Rather, they interrogate the production of the category of 'women' itself as a historical or political event, whose circumstances and effects are the object of analysis" (Scott 1999, 206-207).
- 9 Tämä ei ole ihan perinteinen opinnäytetöissä vaadittava aiemman tutkimuksen esittely, jollainen edellyttäisi tutkimuskohteeni kannalta yhtenäisempää tutkimusperinnettä. Kunkin teeman kannalta oleellista aiempaa tutkimusta esitellään myös väitöskirjan kaikissa luvuissa.
- 10 Suomen poliittiseen ajatteluun vaikuttanut hegeliläis-snellmanilainen traditio on saanut nimensä suomalaisuusliikkeen perustajiin ja johtohahmoihin kuuluvalla Johan Vilhelm Snellmanilla (1806-1881) ja hänen oppi-isältään Georg Wilhelm Friedrich Hegeliltä (1870-1831). Tuija Pulkkinen (1989, 5) mukaan hegeliläinen traditio juurtui Suomeen 1820-luvulla, mutta vuosisadan puolivälissä koulutettu sukupolvi alkoi suuntautua englantilaiseen empiristiseen filosofiaan. Tätä murrosta, jossa hegeliläisyys alkoi muuttua empiiriseen luonnontutkimukseen ja liberalismiin suuntautuvaksi traditioksi, ovat tutkineet Krusius-Ahrenberg (1934), Klinge (1967) ja Juva (1950). Hegeliläis-snellmanilaisen poliittisen ajattelun ymmärtäminen on tärkeää siksi, että Suomessa snellmanilainen nationalismi on vaikuttanut keskeisesti tapaamme ymmärtää kansalaisuus, poliittinen toiminta ja osallistuminen sekä valtio (Pulkkinen 1989, 111-116; 1999).
- 11 Toisin kuin Hegel, Rousseau palautti yleistahdon (*la volonté générale*) yksilön tahtoon tai yksilöiden tahdon summaan (Pulkkinen 1998).
- 12 On yleinen käsitys, että J.S. Mill kirjoitti teoksen *Naisen asema* (1869) yhdessä vaimonsa *Harriet Taylorin* kanssa (Pateman 1988, 160).
- 13 Tämän idean sain Aino Saariselta (1985, 97), jonka mukaan "... myös naisten julkis-poliittisten instituutioiden hierarkian huipulla erityisintressien hoitamiselta näytävä toiminta asettuu marginaalitoiminnan sijasta itsenäiseksi osaksi naisten sekä kansalaisyhteiskunnan että julkis-poliittisen alueen kattavaa naisten poliittisen toiminnan ominaislaatuja."
- 14 Esimerkiksi Liljeström (1996, 114) käyttää tällaista luonnehdintaa Rubinin (1975) strukturalistista "*sex-gender system*" -teoriaa analysoidessaan kun hän toteaa, että "sekä 'sex' seksuaalisuutena että 'gender' sukupuoli-identiteettinä ovat sosiaalisia konstruktioita. Niiden 'takana' tai 'perustana' on kuitenkin 'sex' biologisena raaka-aineena ja lisääntymiskykyä".

- 15 "Experience is not seen as the objective circumstances that condition identity; identity is not an objectively determined sense of self defined by needs and interests; politics is not the collective coming to consciousness of similarly situated individual subjects. Rather politics is the process by which plays of power and knowledge constitute identity and experience." (Scott 1999, 5.)
- 16 "Citizenship as participation represents an expression of human agency in the political arena, broadly defined; citizenship as rights enables people to act as agents" (Lister 1997, 36).
- 17 "French political life has until now been dominated by a perception of democracy that subordinates political actors to the needs, collective consciousness and interests of society/the nation/the people" (Touraine 1994, 118; engl. käännös, Siim 2000, 47).
- 18 Käsité *yhteiskuntasopimus* kuvaa siirtymää luonnontilasta moderniin poliittiseen järjestykseen. Se tarkoittaa sopimusta, jonka henkilöt solmivat esipoliittisessa tai -sosiaalisessa tilassa. Tämä 'luonnontila' täsmentää ne ehdot, joiden puitteissa he ovat valmiita alistumaan julkisen auktoriteetin alaisiksi. Hobbes, Locke ja Rousseau tutkivat, mihin rationaalinen toimija (yksilö) olisi valmis suostumaan ottaen huomioon hyödyt ja haitat, jotka seuraavat alistumisesta moderniin poliittiseen järjestykseen. (McLean 1996, 455.)
- 19 Yhteiskuntasopimusteoreetikot väittivät seksuaalisten valtasuhteiden perustuvan luonnollisiin valtasuhteisiin. Locken ja Rousseauin teorioissa avioliitto ja perhe olivat jo olemassa luonnontilassa eli naiset nähtiin luonnostaan epätasa-arvoisina, koska nainen oli (avioliitossa ja perheessä) miehen alamainen. Sitä vastoin Hobbesin luonnehtimassa 'luonnontilassa' naiset ja miehet olivat tasa-arvoisia, mutta sen jälkeen kun naiset antoivat suostumuksensa alistua vaimona miehelle (avioliittosopimuksessa), naisista tuli miesten alamaisia. Näin naiselta puuttuivat rationaalisen yksilön ominaisuudet eli hän ei ollut "vapaa" eikä "tasa-arvoinen" eikä voinut olla yhteiskuntasopimuksen osapuoli. (Pateman 1988, 40-55; Anderson 1997, 288.)
- 20 Lukuun ottamatta Isän seksuaalista valtaa sopimusteoreetikot hylkäsivät oman aikansa patriarkaaliset poliittiset teoriat. Ne perustuivat patriarkaalisen perheen Isän rajoittamattomaan valtaan, joka rinnastettiin kuninkaan valtaan. Yhteiskuntasopimusteorioiden konstruoimat "luonnolliset oikeudet", yksilön vapaus ja tasa-arvo, olivat jo käsitteinä täysin vastakkaisia patriarkaalisten poliittisten teorioiden olettamalle "luonnolliselle" hierarkialle. Niinpä ei ollut mitään syytä syrjäyttää naisia yksilökategoriasta, minkä sopimusteoreetikot kuitenkin tekivät. (Brennan - Pateman 1979/1998, 94-95.)
- 21 "Only *men* are born free and equal. The contract theorists constructed sexual difference as a *political* difference, the difference between men's natural freedom and women's natural subjection" (Pateman 1989, 5).
- 22 Patemanin (1988, 113) mukaan aviolliset oikeudet ovat seksuaalisia oikeuksia ja valtaa, jota miehet harjoittavat miehinä - eivät isinä - ja jota miehet käyttävät myös julkisilla markkinoilla (prostituutio, pornografia).
- 23 "Thus one sex is mind in its self-diremption into explicit personal self-subsistence and the knowledge and volition of free universality, i.e. the self-consciousness of conceptual thought and the volition of the objective final end. The other sex is mind maintaining itself in unity as knowledge and volition of the substantive, but knowledge and volition in the form of concrete individuality and feeling. In relation to externality, the former is powerful and active, the latter passive and subjective. It follows that man has his actual substantive life in

- the state, in learning, and so forth, as well as in labour and struggle with the external world and with himself so that it is only out his diremption that he fights his way to self-subsistent unity with himself. In the family he has a tranquil intuition of this unity, and there he lives a subjective ethical life on the plane of feeling. Woman, on the other hand, has her substantive destiny in the family, and to be imbued with family piety is her ethical frame of mind." (*Philosophy of Right* 1967, 114.)
- 24 "Since the community only gets an existence through its interference with the happiness of the Family, and by dissolving [individual] self-consciousness into the universal, it creates for itself in what it suppresses and what is at the same time essential to it an internal enemy - womankind in general. Womankind - the everlasting irony [in the life] of the community - changes by intrigue the universal end of the government into a private end, transforms its universal activity into a work of some particular individual, and perverts the universal property of the state into a possession and the ornament for the Family." (*Phenomenology of Spirit* 1977, 288.)
- 25 "The state is the actuality of the ethical Idea. It is ethical mind *qua* the substantial will manifest and revealed to itself, knowing and thinking itself, accomplishing what it knows and in so far as it knows it. The state exists immediately in custom, mediately in individual self-consciousness, knowledge, and activity, while self-consciousness in virtue of its sentiment towards the state finds in the state, as its essence and the end and product of its activity, its substantive freedom." (*The Philosophy of Right* 1967, 155.)
- 26 "In the course of actual attainment of selfish ends - an attainment conditioned in this way by universality - there is formed a system of complete interdependence, wherein the livelihood, happiness, and legal status of one man is interwoven with the livelihood, happiness, and rights of all ..." (*Philosophy of Right* 1967, 123). Hegelille kansalaisyhteiskunta (*bürgerliche Gesellschaft*) oli taloudellisen toiminnan alue, jossa "muut ovat välineitä yksittäisen henkilön omille päämäärille". Mutta koska nämä suhteet toisiinsa ovat välttämättömiä, jotta he saavuttaisivat tavoitteensa, kansalaisyhteiskuntaa kuvaa keskinäinen riippuvuus. Juuri sen tähden, että vapaus saksalaisessa idealismissa liittyi moraalisen toimijan aikomuksiin, Hegelille kansalaisyhteiskunta ei ollut vapaa, koska yhteiskunnallinen sidos muodostuu ilman, että kukaan sitä varsinaisesti haluaa, ja toimintaa ohjaavat "itsekkäät motiivit" (Pulkkinen 1998, 29-30). Sen sijaan valtio on moraalisen vapauden alue; siinä yhteisöllinen asettuu yksityisen edun edelle.
- 27 "The difference between the ethical life of the woman and that of the man consists just in this, that in her vocation as an individual and in her pleasure, her interest is centred on the universal and remains alien to the particularity of the desire; whereas in the husband these two sides are separated; and since he possesses as a citizen the self-conscious power of universality, he thereby acquires the right of desire and, at the same time, preserves his freedom in regard to it." (*Phenomenology of Spirit* 1977, 274-275.)
- 28 "The Family as the immediate substantiality of mind, is specifically characterized by love, which is mind's feeling of its own unity" (*Philosophy of Right* 1967, 110).
- 29 Snellmanin kansalaisyhteiskunta-käsite eroaa Hegelin porvarillisen yhteiskunnan käsitteestä siten, että Snellman sivuuttaa kansalaisyhteiskunnan taloudellisen toiminnan, jota Hegel painottaa, ja keskittyy kansalaisyhteiskuntaan liittyvään lainkuuliaisuuteen (Pulkkinen 1989, 60).

- 30 Snellmanin näkemyksen mukaan naisasianaiset ovat "epäonnistuneita naisia".
 "Mutta aatteen naispuoliset asianajajat ovat noita iäkkäitä naimattomia naisia, ja lisäksi tulee joitakin naisia, jotka ovat avioliitossaan ajautuneet karille, luultavasti harvoin olematta itse siihen syypäitä." (KT XI 1931, 131.)
- 31 "The political subject is not an autonomous creature, not an originary consciousness that simply uses representation as an instrument - uses it well or poorly - in order to achieve certain fundamentally rational ends. In contrast, this study probes the possibility that the discursive and practical mechanisms of political representation produce this political subject at the same time that they produce a representative for it." (Seitz 1995, 5.)
- 32 "Construction is not opposite to agency; it is the necessary scene of agency, the very terms in which agency is articulated and becomes culturally intelligible" (Butler 1990, 147).
- 33 "But their arguments were also paradoxical: in order to protest women's exclusion, they had to act on behalf of women and so invoked the very difference they sought to deny" (Scott 1996, x).
- 34 "No longer did representation denote the 'making present' of the nation in the body of the king ... now representatives simply spoke on behalf of the abstract entity that was the nation" (Scott 2005, 13).
- 35 Vuoden 1904-1905 valtiopäivillä käsiteltiin äänioikeuden laajentamista talonpoikais- ja porvarissäädyssä. Tässä yhteydessä nousi esiin myös kysymys naisten poliittisista oikeuksista neljässä anomuksessa, joista kaksi tehtiin porvarissäädyn edustajien - Santeri Ingman (Ivalo) ja G.J. Winter sekä Kustaa Killinen - ja kaksi talonpoikaissäädyn edustajien - Karl Julian Karlsson ja G.L. Topelius sekä Nestor Emanuel Huoponen - toimesta (Mustakallio 1988, 54-55; Laine 1995, 95-96; Hagner - Försti 2006, 71 ja 305.). Killisen ja Huoposen esityksissä vaadittiin naisten äänioikeutta samoilla ehdoilla kuin miehillekin, kun taas Ivalo ja Karlsson esittivät myös naisten vaalikelpoisuutta, samoilla ehdoilla kuin miehille. Killinen oli luvannut Suomen Naisyhdistykselle esittää yhdistyksen anomusehdotuksen porvarissäädyssä ja N.E. Huoponen talonpoikaissäädyssä (*Suomen Naisyhdistyksen pöytäkirjan liitteet* 26.11.1904; sit. Laine 1995, 70 ja 95). Huoposen aloite naisten äänioikeudesta oli Alexandra Gripenbergin käsialaa ja Killisen aloite noudatti samaa linjaa (Laine 1995, 95). Naisasialiitto Unionin kanta naisten poliittisiin oikeuksiin oli tuolloin radikaalimpi kuin Suomen Naisyhdistyksellä. Sen lisäksi että Lucina Hagman ja monet muutkin Unionin jäsenet hyväksyivät työläisnaisten vaatimuksen yleisestä äänioikeudesta vuoden 1904 marraskuussa pidetyssä "naisten suuressa äänioikeuskokouksessa", Unioni oli kokouksessaan (1904) päätenyt kannattamaan sekä naisten äänioikeutta että vaalikelpoisuutta samoilla ehdoilla kuin miehille. Unionin kuukausikokouspöytäkirjan (16.11.1904) mukaan tämän esityksen jätti porvarissäädyille Santeri Ingman ja talonpoikaissäädyille K.J. Karlsson (Hagner 2006, 71 ja 305). Mustakallion (1988, 54-55) ihmettelylle siitä, miksi nämä kaksi esitystä olivat lähes identtiset, löytyi näin selitys. Valtiopäivien perustuslakivaliokunnan mietinnössä naisten äänioikeuteen suhtauduttiin myönteisesti, mutta asian käsittely siirrettiin seuraaville valtiopäiville. Säätyjen käsitellessä äänioikeuskysymystä säätytaloa piiritti kiihtynyt väkijoukko, joka vaati asialle radikaalimpaa ratkaisua. Tämä "säätyjen häpeäyö" huhtikuussa 1905 enteili suurlakkoa, joka johti yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden hyväksymiseen vuonna 1906. (Mustakallio 1988, 55-59.)

Lähdeluettelo

- Adkins, Lisa (2002): *Feminization, mobility and cultural economy*. Teoksessa Adkins, Lisa: *revisions, gender and sexuality in late modernity*, 57-84. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Alapuro, Risto (1988): *State and Revolution in Finland*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Anderson, Perry (1997): Pateman, Carole (1940-). Teoksessa *The A-Z Guide to Modern Social and Political Theorists*, 286-289 (toim. Noel Parker ja Stuart Sim). London-New York-Toronto-Sydney-Tokyo-Singapore-Madrid-Mexico City-Munich-Paris-Prentice Hall: Harvester Wheatsheaf.
- Anttonen, Anneli (1994): *Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot*. Teoksessa Anttonen, Anneli - Lea Henriksson - Ritva Nätkin (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*, 203-226. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli (1997): *Feminismi ja sosiaalipolitiikka*. Tampere University Press.
- Anttonen, Anneli - Lea Henriksson - Ritva Nätkin (toim.) (1994): *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli - Sipilä, Jorma (2000): *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino.
- Arendt, Hannah (1958): *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Asikainen, Sari (1994): *"Me toivomme ihannemaata"*. Hilja Pärssisen varhainen aatemaailma ennen kansanedustajuutta. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Naistutkimusyksikkö. Julkaisuja - Sarja N 9/1994. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ball, Terence (1988): *Transforming Political Discourse. Political Theory and Critical Conceptual History*. Oxford-New York: Basil Blackwell.
- Benhabib, Seyla (1991): *On Hegel, Women and Irony*. Teoksessa Shanley, Mary Lyndon - Carole Pateman (1991) (toim.): *Feminist Interpretations and Political Theory*, 129-145. Cambridge: Polity Press.
- Benn, Stanley (1967): "Democracy". *The Encyclopedia of Philosophy*. Volume two, 338-341. New York: Macmillan.
- Bergman, Solveig (1995): *Feministisk motkultur och kvinnomakt. "Nya" kvinnorörelser och en studie av feminismen i Västtyskland*. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Sociologiska institutionen. Ser. A:432. Åbo: Åbo Akademi.
- Bergman, Solveig (1998): *Naisliikehdinnän moninaisuus. "Uusi" suomalainen naisliike yhteiskunnallisena liikkeenä*. Teoksessa Ilmonen, Kaj - Martti Siisiäinen (toim.): *Uudet ja vanhat liikkeet*, 165-186. Tampere: Vastapaino.
- Bergman, Solveig (1999): *Women in New Social Movements*. Teoksessa Bergqvist, Christina et al. (toim.): *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*, 97-117. Nordic Council of Ministers. Oslo: Scandinavian University Press.
- Bergman, Solveig (2001): *Naiset uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä*. Teoksessa Bergqvist, Christina et al. (toim.): *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*, 112-132. Pohjoismaiden ministerineuvosto. Helsinki: Edita.
- Bergman, Solveig (2002): *The Politics of Feminism: Autonomous Feminist Movements in Finland and West Germany from the 1960s to the 1980s*. Turku: Åbo Akademis Förlag - Åbo Akademi University Press.
- Bergqvist, Christina et al. (toim.) (1999): *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*. Nordic Council of Ministers. Oslo: Scandinavian University Press.

- Bergqvist, Christina (1999): *Childcare and Parental Leave Models*. Teoksessa Bergqvist, Christina et al. (toim.): *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*, 121-136. Nordic Council of Ministers. Oslo: Scandinavian University Press.
- Bergqvist, Christina et al. (toim.) (2001): *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*. Pohjoismaiden ministerineuvosto. Helsinki: Edita.
- Blondel, Jean (1985): *Government Ministers in the Contemporary World (Political Executives)*. London: Sage Publications.
- Bock, Gisela (1994a): *Nazi Gender Policies and Women's History*. Teoksessa Thébaud, Françoise (toim.): *A History of Women in the West V. Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*, 149-176. Cambridge, Massachusetts-London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Bock, Gisela (1994b): *Poverty and Mothers' Rights in the Emerging Welfare States*. Teoksessa Thébaud, Françoise (toim.): *A History of Women in the West V. Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*, 402-432. Cambridge, Massachusetts-London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Bock, Gisela - Pat Thane (toim.) (1991): *Maternity and Gender Policies. Women and the Rise of the European Welfare States 1880s-1950s*. London - New York: Routledge.
- Bock, Gisela - Susan James (toim.) (1992): *Beyond Equality and Difference. Citizenship, feminist politics and female subjectivity*. London-New York: Routledge.
- Borchorst, Anette (2001): *Tasa-arvolainsäädäntö*. Teoksessa Bergqvist, Christina et al. (toim.): *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*, 203-220. Pohjoismaiden ministerineuvosto. Helsinki: Edita.
- Borg, Sami - Heikki Paloheimo (2009): *Johdanto*. Teoksessa Borg, Sami - Heikki Paloheimo (toim.): *Vaalit yleisdemokratiassa. Eduskuntavaalitutkimus 2007*, 13-27. Tampere: Tampere University Press.
- Bouchier, David (1983): *The Feminist Challenge*. London: Macmillan.
- Bourque, Susan - Jean Grossholtz (1984): *Politics as Unusual Practice: Political Science Looks at Female Participation*. Teoksessa Siltanen, Janet - Michelle Stanworth (toim.): *Women and the Public Sphere: a critique of sociology and politics*, 103-121. London-Sydney-Melbourne-Auckland-Johannesburg: Hutchinson.
- Brennan, Teresa - Carole Pateman (1998/1979): *'Mere Auxiliaries to the Commonwealth': Women and the Origins of Liberalism*. Teoksessa Phillips, Anne (toim.): *Feminism & Politics*, 93-115. Oxford-New York: Oxford University Press. Julkaistu alun perin 1979, *Political Studies*, Vol. 27.
- Brown, Wendy (1995): *States of Injury. Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton University Press.
- Bryson, Valerie (1992): *Feminist Political Theory. An Introduction*. Houndmills, Basingstoke-London: The Macmillan Press Ltd.
- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York-London: Routledge.
- Butler, Judith (1992): *Contingent Foundations: Feminism and the Question of "Postmodernism"*: Teoksessa Butler, Judith - Joan W. Scott (toim.): *Feminists Theoretize the Political*, 3-21. New York-London: Routledge.
- Butler, Judith (1993): *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. New York-London: Routledge.
- Butler, Judith (1998/1990): *Subjects of Sex/Gender/Desire*. Teoksessa Phillips, Anne (toim.): *Feminism & Politics*, 273-291. Oxford - New York: Oxford University Press. (Ote luvusta 1 teoksessa Butler, Judith, 1990: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York-London: Routledge.)

- Butler, Judith (2000): *Antigone's Claim*. New York: Columbia University Press.
- Butler, Judith (2006): *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. (Suomentaneet Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi.) Helsinki: Gaudeamus.
- Canth, Minna (2006): *Sanoi Minna Canth. Pioneer reformer. Otteita Minna Canthin teoksista ja kirjeistä*. Toimittanut Ritva Heikkilä. *Extracts from Minna Canth's Works and Letters*. Edited by Ritva Heikkilä. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Chodorow, Nancy (1978): *The Reproduction of Mothering*. Berkeley: The University of California Press.
- Christensen, Ann-Dorte (1999): Women in the political parties. Teoksessa Bergqvist, Christina et al. (toim.): *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*, 65-87. Oslo: Scandinavian University Press.
- Connell, Robert W. (Raewyn) (1987): *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd.
- Connell, Robert W. (Raewyn) (1995): *Masculinities*. Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd.
- Cygnaeus, Uno (1963/1859): Matkakertomus ynnä mietintö kansakouluasiasta, alamaisuudessa jätetty Suomen Keisarilliselle Senaatille joulukuussa 1859. Suom. A.J. Tarjanne teokseen "Uno Cygnaeuksen kirjoitukset kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä" (1910). Teoksessa *Suomen Sana. Kansalliskirjallisuutemme valioliukemisto 3*, 587-591. WSOY 1963.
- Dahlerup, Drude (1988): From a small to a large minority. Women in Scandinavian Politics. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 11, No. 4, 275-298.
- Dahlerup, Drude (1990): *Odotuksen aika on ohi. Naispolitiikan käsikirja*. Kööpenhamina: Pohjoismaiden ministerineuvosto.
- Dahlerup, Drude (2003): *Comparative Studies of Electoral Gender Quotas*. Paper presented at international IDEA workshop. The Implementation of Quotas: Latin American Experiences, Lima, Peru, 23-24 February 2003.
- Dahlerup, Drude (2008): Gender Quotas - Controversial But Trendy. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 10, No. 3, 322-328.
- Diamond, Irene - Nancy Hartsock (1981): Beyond Interests in Politics: A Comment on Virginia Sapiro's 'When are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women'. *The American Political Science Review*, Vol. 75, No. 3, 717-721.
- Di Stefano, Christine (1991): *Configurations of Masculinity. A Feminist Perspective on Modern Political Theory*. Ithaca-London: Cornell University Press.
- Di Stefano, Christine (1996): Autonomy in the Light of Difference. Teoksessa Hirschmann, Nancy J. - Christine Di Stefano (toim.): *Revisioning the Political. Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory*, 95-116. Oxford: Westview Press.
- Duverger, Maurice (1955): *The Political Role of Women*. UNESCO. Paris.
- Dörner, Andreas (2001): *Politainment: Politik in der medialen Erlebnisgesellschaft*. Suhrkamp Verlag KG.
- Ehrnrooth, Adelaide (1963/1899): Koska kuuluu naisten ääni politiikan neuvotteluissa? Isänmaan puolesta. Teoksessa *Suomen Sana. Kansalliskirjallisuutemme valioliukemisto 4*, 224-227. WSOY 1963.
- Eisenstein, Hester (1984): *Contemporary Feminist Thought*. London-Sydney: Unwin Paperbacks.
- Elomäki, Anna (2005): *Kansalainen vai äitkansalainen? Naisten kansalaisuuden ja äitiyden yhteenkietoutumisesta*. Naistutkimuksen pro gradu -tutkielma. Syyskuu 2005. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Elomäki, Anna (2007): Kansalaisuuden sukupuolituneet representaatiot suomalaisissa eduskuntavaalijulisteeissa. *Naistutkimus-Kvinnoforskning*, 20. vuosikerta, N:o 2, 4-15.

- Elshtein, Jean Bethke (1981): *Public Man, Private Woman: women in social and political thought*. Oxford: Martin Robertson.
- Esping-Andersen, Gösta (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Flax, Jane (1983): Political Philosophy and the Patriarchal Unconscious: A Psychoanalytic Perspective on Epistemology and Metaphysics. Teoksessa Harding, Sandra - Merrill Hintikka (toim.) (1983): *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology and Philosophy of Science*, 245-281. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Foucault, Michel (1990/1978): *The History of Sexuality. An Introduction. Volume I*. New York: Vintage Books. A Division of Random House, Inc.
- Fraser, Nancy (1997): *Justice Interruptus. Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition*. New York-London: Routledge.
- Gill, Rosalind (2007): Postfeminist media culture. Elements of sensibility. *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 10, No. 2, 147-166.
- Gordon, Tuula - Elina Lahelma (1998): Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoksessa Alasuutari, Pertti - Petri Ruuska (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*, 251-280. Tampere: Vastapaino.
- Gordon, Tuula - Katri Komulainen - Kirsti Lempiäinen (toim.) (2002): *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Haapanen, Pirkko - Tapio Koskiahho - Aino Saarinen (1974): *Nainen ja politiikka*. Tampereen yliopisto. Poliittikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia 33.
- Haavio-Mannila, Elina (1970): Sex Roles in Politics. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 5.
- Haavio-Mannila, Elina (1978): Changes in Sex Roles in Politics as an Indicator of Structural Change in Society. *International Journal of Sociology*, No. 3.
- Haavio-Mannila, Elina (1979): How Women Became Political Actors: Female Candidates in Finnish Elections. *Scandinavian Political Studies*, No. 4.
- Haavio-Mannila, Elina (1981a): Finland. Teoksessa Lovenduski, Joni - Jill Hills (toim.): *The Politics of the Second Electorate. Women and Public Participation*, 228-251. London-Boston-Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Haavio-Mannila, Elina (1981b): Women in the Economic, Political and Cultural Elites in Finland. Teoksessa Epstein, Cynthia F. - Rose L. Coser (toim.): *Access to Power*. London: George Allen & Unwin.
- Haavio-Mannila, Elina et al. (toim.) (1983): *Keskeneräinen kansanvalta. Naiset Pohjoismaiden politiikassa*. Oslo: Pohjoismaiden ministerineuvosto.
- Hackett, Elizabeth - Sally Haslanger (2006): *Theorizing Feminisms: A Reader*. OUP.
- Hagman, Lucina (1995/1889): *Naisten äänestys-oikeudesta: Keskustelun perusteeksi*. Helsinki: G.W. Eklund 1889, 13-37. Julkaistu uudelleen teoksessa Husu, Liisa - Elina Katainen - Eeva Peltonen - Pia Purra - Eeva Raevaara - Liisa Tiukka (toim.): *Lukukirja Suomen Naisille*, 127-132. Gaudeamus.
- Hagner, Minna - Teija Försti (2006): *Suffragettien sisaret*. Helsinki: Unioni Naisasialiitto.
- Halonen, Irma Kaarina (1999): *Matka journalismin sukupuolittumisen strategisille alueille*. Acta Universitatis Tamperensis 669. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Halonen, Irma Kaarina (2006): Sukupuolitettu uutishuone. Teoksessa Mäkelä, Anna - Liina Puustinen - Iris Ruoho (toim.): *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*, 193-206. Helsinki: Gaudeamus.
- Hanisch, Carol (1971): The Personal is Political, Teoksessa Agel, Jerome (toim.): *The Radical Therapist*, 152-157. New York: Ballantine Books.
- Haraway, Donna (1997): *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan0_Meets_Onco MouseTm. Feminism and Technoscience*. New York-London: Routledge.

- Harding, Sandra (1986): *The Science Question in Feminism*. Ithaca-London: Cornell University Press.
- Harding, Sandra - Merrill Hintikka (toim.) (1983): *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology and Philosophy of Science*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Hart, Linda - Anne Maria Holli - Anne Kovalainen (2009): Gender and Power in the Nordic Countries: Report on Finland. Teoksessa Niskanen, Kirsti - Anita Nyberg (toim.): *Kön och makt i Norden. Del I Landsrapporter*. Pohjoismaiden ministerineuvosto Kööpenhamina: TemaNord.
- Hartmann, Heidi (1981): The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. Toward a More Progressive Union. Teoksessa Sargent, Lydia (toim.): *Women and Revolution. A Discussion on the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*, 1-42. Boston: South End Press.
- Hartsock, Nancy C.M. (1985): *Money, Sex and Power. Toward a Feminist Historical Materialism*. Boston: Northeastern University Press. (Alun perin julkaistu 1983, Longman.)
- Havelkova, Hana (1997): Transitory and Persistent Differences: Feminism East and West. Teoksessa Scott, Joan - Cora Kaplan - Debra Keates (toim.): *Transitions, Environments, Translations: Feminisms in International Politics*, 56-62. New York-London: Routledge.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1967): *Hegel's Philosophy of Right*. Translated with notes by T.M. Knox. London: Oxford University Press.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1977/1807): *Phenomenology of Spirit*. Translated by A.V. Miller. Oxford: Oxford University Press.
- Hekman, Susan (1991): Reconstituting the Subject: Feminism, Modernism, and Postmodernism. *Hypatia*, Vol. 6, No. 2, 44-63.
- Helander, Voitto (1997): Finland. Teoksessa Norris, Pippa (toim.): *Passages to Power. Legislative recruitment in advanced democracies*, 56-75. Cambridge University Press.
- Hellsten, Villiina - Anne Maria Holli - Hanna Wass (2007): Sukupuolenmukainen äänestäminen vuoden 2006 presidentinvaaleissa. Teoksessa Isotalus, Pekka - Sami Borg (toim.): *Presidentinvaalit 2006*, 178-206. WSOY.
- Hentilä, Marjaliisa (1989): Maa jossa pihatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdistössä 1906-1914. Teoksessa Laine, Leena - Pirjo Markkola (toim.): *Tuntematon työläisnainen*. Tampere: Vastapaino.
- Hernes, Helga Maria (1984): Women and the Welfare State. The Transition from Private to Public Dependency. Teoksessa Holter, Harriet (toim.): *Patriarchy in a Welfare Society*, 26-45. Oslo: Universitetsförlaget.
- Hernes, Helga Maria (1987): *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism*. Oslo: Norwegian University Press.
- Hernes, Helga Maria (1988): The Welfare State Citizenship of Scandinavian Women. Teoksessa Jones, Kathleen B. - Anna G. Jónasdóttir (toim.): *The Political Interests of Gender. Developing Theory and Research with a Feminist Face*, 187-213. London-Newbury Park-New Delhi: Sage Publications.
- Hirdman, Yvonne (1987): Makt och kön. Teoksessa *Maktbegreppet*, 188-206. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Hirdman, Yvonne (1990): Genussystemet. Teoksessa *Demokrati och makt i Sverige*, Maktutredningens huvudrapport, 73-116. Stockholm: Statens offentliga utredningar (SOU) 1990: 44.
- Ho, Christina - Ingrid Schraner (2004): *Feminist Standpoints, Knowledge and Truth. A Literature Review*. University of Western Sydney. School of Economics and Finance. Working Paper Series. Paper No. 2004/2, June 2004.

- Hobson, Barbara - Ruth Lister (2002): Citizenship, introduction. Teoksessa Hobson, Barbara - Jane Lewis - Birte Siim (toim.): *Contested Concepts in Gender and Social Politics*, 23-54. Cheltenham, UK-Northampton, Ma, USA: Edward Elgar.
- Hodge, Joanna (1987): Women and the Hegelian State. Teoksessa Kennedy, Ellen - Susan Mendus (toim.): *Women in Western Political Philosophy. Kant to Nietzsche*, 127-158. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Holli, Anne Maria (1988): Yhdistys 9:n politiikan ja politiikkakäsityksen suhteen merkityksestä tasa-arvopolitiikan syntyhistoriassa. *Politiikka*, N:o 4, 321-332.
- Holli, Anne Maria (1991): *Miehisestä tasa-arvosta kohti naisten käsitteellistä tilaa. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tasa-arvopoliittinen diskurssi vv. 1972-86*. Helsingin Yliopisto. Valtio-opin lisensiaattitutkielma joulukuu 1991 (julkaisematon).
- Holli, Anne Maria (2003): *Discourse and Politics for Gender Equality in Late Twentieth Century Finland*. Department of Political Science, Acta Politica 23. Helsinki University Press.
- Holli, Anne Maria (2006): Strong Together? A Comparative Study of the Impact of the Women's Movement on Policy-Making in Finland. Teoksessa Hellsten, Sirkku K. - Anne Maria Holli - Krassimira Daskalova (toim.): *Women's Citizenship and Political Rights*, 127-153. Houndmills, Basingstoke-New York: Palgrave Macmillan.
- Holli, Anne Maria - Johanna Kantola (2005): A Politics for Presence: State Feminism, Women's Movements and Political Representation in Finland. Teoksessa Lovenduski, Joni et al. (toim.): *State Feminism and Political Representation*, 62-84. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holli, Anne Maria - Johanna Kantola (2007): State Feminism Finnish style: Strong Policies clash with Implementation Problems. Teoksessa Outshoorn, Joyce - Johanna Kantola (toim.): *Changing State Feminism*, 82-101. Houndmills, Basingstoke-New York: Palgrave Macmillan.
- Holli, Anne Maria - Hanna Wass (2009): Sukupuoli ja äänestäminen. Teoksessa Borg, Sami - Heikki Paloheimo (toim.): *Vaalit yleisdemokratiassa. Eduskuntavaalitutkimus 2007*, 126-148. Tampere: Tampere University Press.
- Holli, Anne Maria - Milja Saari (2009): *Sukupuoli eduskunnan asiantuntijakuulemisissa*. TANE-julkaisuja 11/2009. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvoasiainneuvottelukunta.
- Hoskyns, Catherine (1996): *Integrating Gender. Women, Law and Politics in the European Union*. London-New York: Verso.
- Hutchings, Kimberly (2003): *Hegel and Feminist Philosophy*. Cambridge: Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd.
- Häggman, Kai (1994): *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Hänninen-Salmelin, Eva (1987): Naiset muuttuvassa hyvinvointivaltion hallinnossa. Teoksessa Saarinen, Aino - Eva Hänninen-Salmelin - Marja Keränen (toim.): *Naiset ja valta. Naisnäkökulmia "hyvinvointivaltioon"*, 93-101. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Hänninen-Salmelin, Eva - Helena Karento (1999): Julkisen sektorin johtajat. Teoksessa *Onko huipulla tyyntynyt* (toim. Eeva-Sisko Veikkola), 63-75. Helsinki: Tilastokeskus. Työmarkkinat 1999: 12.
- Innala, Aune (1967): *Suomen naisen alkutaival lainsäätäjänä 1907-1917*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Irigaray, Luce (1985): *This Sex Which is Not One*. Ithaca-New York: Cornell University Press.
- Jaggar, Alison M. (1983): *Feminist Politics and Human Nature*. Brighton, Sussex: The Harvester Press & Totowa, New Jersey: Rowman & Allanheld.
- Jallinoja, Riitta (1983): *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.

- Jallinoja, Riitta (1986): Independence or integration: the women's movement and political parties in Finland. Teoksessa Dahlerup, Drude (toim.): *The New Women's Movement. Feminism and Political Power in Europe and in the USA*, 158-178. London: Sage.
- Jallinoja, Riitta (2006): *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Arto (2000): *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta, kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.
- Jónasdóttir, Anna (1987): Naisten intressissä: kahleeton muoto ja avoin sisältö. Teoksessa Saarinen, Aino - Eva Hänninen-Salmelin - Marja Keränen (toim.): *Naiset ja valta. Naisnäkökulmia 'hyvinvointivaltioon'*, 173-189. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Jónasdóttir, Anna (1988): On the Concept of Interest. Women's Interests, and the Limitations of Interest Theory. Teoksessa Jones, Kathleen B. - Anna G. Jónasdóttir (toim.): *The Political Interests of Gender. Developing Theory and Research with a Feminist Face*, 33-65. London-Newbury Park-New Delhi: Sage Publications.
- Julkunen, Raija (1990): Women in the Welfare State. Teoksessa Manninen, Merja - Päivi Setälä (toim.): *Lady With the Bow: The Story of Finnish Women*, 42-53. Helsinki: Otava Publishing Company Ltd.
- Julkunen, Raija (1992): *Hyvinvointivaltio käännekohdassa*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (2008): *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (2009): *Työelämän tasa-arvopolitiikka*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009: 53. Helsinki.
- Julkunen, Raija (2010): *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Juntti, Eira (1998): Pohjolan naisten viemiset Eurooppaan. Suomalaisten naistenlehtien EU-keskustelu. Teoksessa Keränen, Marja (toim.): *Kansallisvaltion kielioppi*, 64-89. Jyväskylä: SoPhi.
- Juntti, Eira (2004): *Gender and Nationalism in Finland in the Early Nineteenth Century*. Dissertation (The Graduate School of Binghamton University, State University of New York).
- Juntti, Eira (2010): Development of the Concept of 'Woman' (nainen) in Finnish Language Newspaper Texts, 1830-1860. *Redescriptions: Yearbook of Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*, Vol. 14, 83-106.
- Juva, Mikko (1950): *Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848-1869*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 51.
- Juvonen, Tuula (2002): *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere: Vastapaino.
- Juvonen, Tuula - Leena-Maija Rossi - Tuija Saresma (2010): Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa Saresma, Tuija - Leena-Maija Rossi - Tuula Juvonen (toim.): *Käsikirja sukupuoleen*, 9-17. Tampere: Vastapaino.
- Kantola, Johanna (2006): *Feminists Theoretize the State*. Houndmills, Basingstoke-New York: Palgrave Macmillan.
- Kantola, Johanna - Johanna Valenius (toim.) (2007): *Toinen maailmanpolitiikka. 10 käsitettä feministiseen kansainvälisten suhteiden tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Karento, Helena (1989): Sukupuolten tasa-arvo valtion ja kuntien hallinnossa. *Hallinnon Tutkimus*, N:o 4, 261-277.
- Karento, Helena (1992): Behind the Formal Equality: Finnish Women in State Administration. Teoksessa Keränen, Marja (toim.): *Gender and Politics in Finland*, 37-68. Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Limited.
- Karento, Helena (1999): *"Olen tehnyt parhaani"*. *Tutkimus naisista valtion ja kuntien johtajina ja vaativissa asiantuntijatehtävissä*. Acta Universitatis Tamperensis 718. Tampereen yliopisto.

- Karento, Helena - Eva Hänninen-Salmelin (2003): Johtajuus valtiolla ja kunnissa: naisten asema vahvistui. *Tilastollinen Aikakauslehti* 4 (2003).
- Keller, Evelyn Fox (1982): Feminism and Science. *Signs*, Vol 7, No. 3, 589-602.
- Keller, Evelyn Fox (1988): *Tieteen sisarpuoli. Pohdintoja sukupuolesta ja tieteestä*. Tampere: Vastapaino.
- Keränen, Marja (1984): Kön och politik - en ofrågbär fråga? *Politiikka*, Vuosikerta 26, N:o 1, 46-62.
- Keränen, Marja (1992): Modernity, modernism, women. Teoksessa Keränen, Marja (toim.): *Gender and Politics in Finland*, 112-127. Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Limited.
- Keränen, Marja (1993): *Modern Political Science and Gender. A Debate between the Deaf and the Mute*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 103. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Kettunen, Pauli (2003): Yhteiskunta. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria* (toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius), 167-212. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, Taina (2008): *Lihaan leikattu kauneus. Kosmeettisen kirurgian ruumiillistuneet merkitykset*. Helsinki: Helsinki University Press. Gaudeamus.
- Kjellén, R (1915): *Politiska handböcker II. Rösträttsfrågan 1869-1909. Ett bidrag till den svenska statsförfattningens historia*. Stockholm: Hugo Geber.
- Klinge, Matti (1978): *Ylioppilaskunnan historia 2. Kansalaismielen synty*. Helsinki: Gaudeamus.
- Knijn, Trudie - Monique Kremer (1997): Gender and the Caring Dimension of Welfare States: Toward Inclusive Citizenship. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, Vol. 4, No. 3, 328-328.
- Koivunen, Anu (1998): Suomalaisuus ja muita sitoumuksia. Kommentteja Tuija Parvikon teeseihin. *Naistutkimus-Kvinnoforskning*, 11. vuosikerta, N:o 3, 23-30.
- Koivunen, Anu - Marianne Liljeström (toim.) (1996): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Komulainen, Katri (2002): Kansallisen ajan esitykset oppikoulun juhlassa. Teoksessa: Gordon, Tuula - Katri Komulainen - Kirsti Lempiäinen (toim.): *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*, 133-154. Tampere: Vastapaino.
- Koski, Anne (1994): *Valtiomies: Valiomieheyttä ja maskuliinista virtuositeettia: Urho Kekkosen ja Elisabeth Rehnin valtiotaito kuvasemioottisessa analyysissä*. Kansainvälisen politiikan pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Koskinen, Pirkko K. (1997): Äänioikeuden lainsäädäntöhistoriaa. Teoksessa *Yksi kamari - kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*, 26-41. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. Helsinki: Eduskunnan kirjasto.
- Kristeva, Julia (1981): Women's Time. *Signs*, Vol. 7, No 1, 13-35.
- Kristeva, Julia (1993): Naisten aika. Teoksessa *Puhuva subjekti: Tekstejä 1967-1993*. Helsinki: Gaudeamus.
- Krusius-Ahrenberg, Lolo (1934): *Der Durchbruch des Nationalismus und Liberalismus im Politischen Leben Finnlands 1856-1863*. Annales Academiae Scientiarum Fennicae B, XXXIII, Helsinki.
- Krusius-Ahrenberg, Lolo (1981a): Uutta luovaa valtiopäivätoimintaa vanhoissa puitteissa (1863-1867). Teoksessa *Suomen kansanedustuslaitoksen historia, II osa: Säätyedustuslaitos 1850-luvun puolivälistä 1870-luvun loppuun*, 95-250. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea.
- Krusius-Ahrenberg, Lolo (1981b): Vuoden 1869 valtiopäiväjärjestys. Teoksessa *Suomen kansanedustuslaitoksen historia, II osa: Säätyedustuslaitos 1850-luvun puolivälistä 1870-luvun loppuun*, 253-374. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea.

- Kurunmäki, Jussi (2000): *Representation, Nation and Time. The Political Rhetoric of the 1866 Parliamentary Reform in Sweden*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä studies in education, psychology and social research 170. Jyväskylä.
- Kuusipalo, Jaana (1989): *Naisena politiikan huippupaikoille: Naisedustus Suomen hallituksissa ja naisministerien poliittinen ura vuosina 1926-1986*. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen Sarja A, Tutkimuksia 13/1989.
- Kuusipalo, Jaana (1990): Finnish Women in Top-Level Politics. Teoksessa Keränen, Marja (toim.): *Finnish 'Undemocracy'. Essays on Gender and Politics*, 13-26. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Kuusipalo, Jaana (1992): Finnish Women in Top-Level Politics. Teoksessa Keränen, Marja (toim.): *Gender and Politics in Finland*, 13-36. Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Ltd.
- Kuusipalo, Jaana (1993a): *Valtionkansalaisuudesta valtiofeminismin: tutkielma naisten järjestäytymisestä ja naispoliittisista strategioista Suomen valtiollisessa politiikassa*. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Poliitiikan tutkimuksen laitos, valtio-opin lisensiaattitutkielma, kesäkuu 1993 (julkaisematon).
- Kuusipalo, Jaana (1993b): Die Macht der Frauen im finnischen Wohlfahrtsstaat. Teoksessa *Sprache, Denken und Kultur des Politischen. Perspektiven zur deutschen und finnischen Politik im sich verändernden Europa*, 247-268. Unter Mitarbeit von Andreas Dörner und Matti Hyvärinen herausgegeben von Tapani Kaakkuriniemi und Kari Palonen. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Studia Politica Jyväskyläensia. Julkaisuja 5.
- Kuusipalo, Jaana (1994a): Kvinnorörelsens strategier - i går och i dag. *Nordisk Kontakt* 39, No. 2, 26-35.
- Kuusipalo, Jaana (1994b): Women as political actors in the Finnish Welfare State. Teoksessa Anttonen, Anneli (toim.): *Women and the Welfare State: Politics, Professions and Practices*, 52-72. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita, N:o. 87, 1994.
- Kuusipalo, Jaana (2002): Mitä on se tasa-arvo, jota tasa-arvopolitiikka tavoittelee? Teoksessa Holli, Anne Maria - Terhi Saarikoski - Elina Sana (toim.): *Tasa-arvopolitiikan haasteet*, 208-220. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. WSOY.
- Kymlicka, Will (1995): *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (1998): Multicultural Citizenship. Teoksessa *The Citizenship Debates: A Reader* (toim. Gershon Shafir), 167-188. Minneapolis-London: University of Minnesota Press.
- Käkikoski, Hilda (1995/1898): Siemenkirjasta. Teoksessa Hilda Käkikoski kirjeittensä ja kirjoitelmiansa valossa. Julkaissut Tilma Hainari. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja, 1913, 158-159, 166-168. Julkaistu uudelleen teoksessa Husu, Liisa - Elina Katainen - Eeva Peltonen - Pia Purra - Eeva Raevaara - Liisa Tiukka (toim.): *Lukukirja Suomen Naisille*, 63-65. Gaudeamus.
- Käppeli, Anne-Marie (1993): Feminist Scenes. Teoksessa Fraisse, Geneviève - Michelle Perrot (toim.): *A History of Women in the West (IV. Emerging Feminism from Revolution to World War)*, 482-514. Cambridge, Massachusetts-London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Laine, Riitta (1995): *Suomen Naisyhdistyksen äänioikeustoiminta vuosina 1884-1906*. Valtio-opin pro gradu -tutkielma syyskuu 1995, politiikan tutkimuksen laitos. Tampereen yliopisto.

- Laisi, Helena (1987): Porvarillisen naisasialiikkeen ja työläisnaisliikkeen näkemyseroja työläisäidin asemasta vuosisadan alussa. Teoksessa Saarinen, Aino - Eva Hänninen-Salmelin - Marja Keränen (toim.): *Naiset ja valta. Naisnäkökulmia 'hyvinvointivaltioon'*, 133-139. Tampere: Vastapaino.
- Lammi-Taskula, Johanna (toim.) (1994): *Sukupuoli, media ja presidentinvaalit*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, tasa-arvojulkaisu 1/1994.
- Landes, Joan B. (1998): Introduction. Teoksessa Landes, Joan B. (toim.): *Feminism, the Public and the Private*, 1-17. Oxford-New York: Oxford University Press.
- Laqueur, Thomas (1990): *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge-London: Harvard University Press.
- Lehto, Marja (1980): 80 vuotta sosialidemokraattista naistoimintaa. Teoksessa *Naisen työ: sosialidemokraattinen naisliike 80 vuotta*, 9-100. Sosialidemokraattiset Naiset. Kansan voima Oy.
- Lehtonen, Mikko (1995): *Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen*. Tampere: Vastapaino.
- Lerner, Gerda (1979): *The Majority Finds Its Past. Placing Women in History*. Oxford-New York-Toronto-Melbourne: Oxford University Press (Paperback 1981).
- Liikanen, Ilkka (1995): *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Jyväskylä: Historiallisia tutkimuksia 191.
- Liikanen, Ilkka (1987): Kansanvalistajien kansakunta. Teoksessa Alapuro, Risto - Ilkka Liikanen - Kerstin Smeds - Henrik Stenius (toim.): *Kansa liikkeessä*, 126-141. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Liikanen, Ilkka (1998): Fennomania poliittisena liikkeenä. Teoksessa Ilmonen, Kaj - Martti Siisiäinen (toim.): *Uudet ja vanhat liikkeet*, 59-78. Tampere: Vastapaino.
- Liljeström, Marianne (1996): Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, Anu - Marianne Liljeström (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, 111-138. Tampere: Vastapaino.
- Lister, Ruth (1997): *Citizenship: Feminist Perspectives*. Houndmills, Basingstoke-London: Macmillan.
- Lloyd, Genevieve (1984): *The Man of Reason. 'Male' and 'Female' in Western Philosophy*. Methuen & Co.
- Lloyd, Genevieve (2000): *Miehin järki. "Mies" ja "Nainen" länsimaisessa filosofiassa*. Tampere: Vastapaino.
- Lovenduski, Joni (1986): *Women and European Politics. Contemporary Feminism and Public Policy*. Brighton, Sussex: Wheatsheaf Books.
- Lovenduski, Joni (1990): Feminism and Western European Politics. Teoksessa Urwin, Derek W. - William E. Paterson (toim.): *Politics in Western Europe Today: Perspectives, Policies, and Problems Since 1980*, 137-161 London-New York: Longman.
- Lovenduski, Joni - Pippa Norris (1995): *Political Recruitment. Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lähteenmäki, Maria (1990): *Naisia liikkeessä. Työläisnaisliike poliittisena ja yhteiskunnallisena liikkeenä (1918-1930)*. Helsingin yliopisto. Suomen historian lisensiaattityö.
- Lähteenmäki, Maria (1995): *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910-30 -luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 2. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lähteenmäki, Maria (2000): *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Sosialidemokraattiset naiset. Helsinki: Hakapaino.
- Macdonald, Myra (2004): From Mrs Happyman to Kissing Chaps Goodbye. Advertising reconstructs femininity. Teoksessa Carter, Cynthia - Linda Steiner (toim.): *Critical Readings: Media and Gender*, 41-67. Maidenhead: Open University Press.
- MacIntyre, Alasdair (1985): *After Virtue. A Study in Moral Theory*. London: Duckworth.

- Manin, Bernard (1997): *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marakowicz, Ellen (1996): Gender and National Identity in Finland. *Women's Studies International Forum*, Vol. 19, No. 1, 55-63.
- Marchand, Marianne H. - Anne Sisson Runyan (toim.) (2000): *Gender and Global Restructuring: Sightings, Sites and Resistances*. London: Routledge.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 187. Helsinki: SHS.
- Marques-Bereira, Bérengère - Birte Siim (2002): Representation, agency and empowerment. Teoksessa Hobson, Barbara - Jane Lewis - Birte Siim (toim.): *Contested Concepts in Gender and Social Politics*, 170-194. Cheltenham, UK-Northampton, USA: Edward Elgar.
- Marshall, T.H. (1950/1992): Citizenship and Social Class. Teoksessa Marshall, T.H. - Tom Bottomore: *Citizenship and Social Class*, 1-51. London: Pluto Press.
- Marttila, Anne-Maria (2007): Nationalismi. Teoksessa Kantola, Johanna - Johanna Valenius (toim.): *Toinen maailmanpolitiikka. 10 käsitettä feministiseen kansainvälisten suhteiden tutkimukseen*. 61-97. Tampere: Vastapaino.
- Matero, Johanna (1996): Tieto. Teoksessa Koivunen, Anu - Marianne Liljeström (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, 245-269. Tampere: Vastapaino.
- McClintock, Anne (1995): *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Context*. New York-London: Routledge.
- McLean, Iain (1996): *The Concise Oxford Dictionary of Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Meier, Petra (2008): A Gender Gap Not Closed by Quotas. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 10, No. 3, 329-247.
- Meyer, Thomas with Lew Hinchman (2002): *Media Democracy. How the Media Colonize Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Michel, Sonia - Robin Rosen (1992): The Paradox of Maternalism, Elizabeth Lowell Putnam and the American Welfare State. *Gender and History*, Vol 4, No. 3, 364-386.
- Millet, Kate (1970): *The Sexual Politics*. New York: Garden City.
- Morgan, Robin (toim.) (1970): *Sisterhood is Powerful. An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement*. New York: Vintage Books.
- Mouffe, Chantal (1992): Feminism, Citizenship, and Radical Democratic Politics. Teoksessa Butler, Judith - Joan W. Scott (toim.): *Feminists Theoretize the Political*, 369-384. New York-London: Routledge.
- Mustakallio, Sinikka (1988): *Naisten itsenäisyshistoriaa Suomessa*. Kansan Sivistystyön liitto.
- Mäki, Kirsi (2004): Feministit ja nationalismitutkimus. Teoksessa Pakkasvirta, Jussi - Pasi Saukkonen (toim.): *Nationalismit*, 124-145. Porvoo: WSOY.
- Nenola, Aili (1986): *Miessydäminen nainen. Naisnäkökulmia kulttuuriin*. Helsinki: SKS.
- Nicholson, Linda J. (toim.) (1990): *Feminism/Postmodernism (Thinking Gender)*. New York-London: Routledge.
- Norris, Pippa (toim.): *Passages to Power. Legislative recruitment in advanced democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nousiainen, Jaakko (1992): *Politiikan huipulla. Ministerit ja ministeristöt Suomen parlamentarisessa järjestelmässä*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Nätkin, Ritva (1997): *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nätkin, Ritva (2003): Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele - Ritva Nätkin (toim.): *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*, 16-38. Helsinki: Gaudeamus.

- Offen, Karen (2000): *European Feminisms 1700-1950. A Political History*. Stanford: Stanford University Press.
- Ojakangas, Mika (1997): *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Okin, Susan Moller (1979): *Women in Western Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Okin, Susan Moller (1991): Gender, the Public, and the Private. Teoksessa Held, David (toim.): *Political Theory Today*, 67-90. Cambridge: Polity Press.
- Oldfield, Adrian (1990): *Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World*. London-New York: Routledge.
- Oldfield, Adrian (1998): *Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World*. Teoksessa *The Citizenship Debates: A Reader* (toim. Gershon Shafir), 75-89. Minneapolis-London: University of Minnesota Press.
- Ollila, Anne (1993): *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 173.
- Ollila, Anne (1994): Naisliike, nationalismi ja kansanvalistus: Miksi Martta-yhdistys halusi riveihinsä "kaikkien kansanluokkien naiset". Teoksessa Anttonen, Anneli - Lea Henriksson - Ritva Nätkin (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*, 53-72. Tampere: Vastapaino.
- Palmunen, Ritva (1992): *Aitan polulta yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi. Keskustalaisen naisliikkeen toimintaa 1906-1985*. Suomen Keskustanaiset r.y.
- Parry, Geraint (1991): Conclusion: paths to citizenship. Teoksessa Vogel, Ursula - Michael Moran (toim.): *The Frontiers of Citizenship*, 166. MacMillan Publishing Company.
- Parvikko, Tuija (1998): Kriittisiä kysymyksiä naistutkimukselle. *Naistutkimus-Kvinnoforskning*, 11. vuosikerta, N:o 2, 62-65.
- Pateman, Carole (1970): *Participation and Democratic Theory*. Cambridge University Press.
- Pateman, Carole (1988): *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- Pateman, Carole (1989): *The Disorder of Women. Democracy, Feminism and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Pateman, Carole (1992): Equality, Difference, subordination: the politics of motherhood and women's citizenship. Teoksessa Bock, Gisela - Susan James (toim.) (1992): *Beyond Equality and Difference: Citizenship, feminist politics and female subjectivity*, 17-31. London-New York: Routledge.
- Pateman, Carole - Elizabeth Gross (toim.) (1986): *Feminist Challenges: Social and Political Theory*. Boston: Northeastern University Press.
- Phillips, Anne (1991): *Engendering Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Phillips, Anne (1995): *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.
- Pitkin, Hanna Fenichel (1984): *Fortune is A Woman: Gender and Politics in the Thought of Niccolò Machiavelli*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Pitkin, Hanna Fenichel (1967): *The Concept of Representation*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Pringle, Rosemary - Sophie Watson (1992): 'Women's Interest' and the Poststructuralist State. Teoksessa Barret, Michèle - Anne Phillips (toim.): *Destabilizing Theory Contemporary Feminist Debates*, 53-73. Cambridge: Polity Press.
- Pulkkinen, Tuija (1987): Kansalaisyhteiskunta ja valtio. Kaksi perinnettä poliittisen julkisuuden muotoutuessa. Teoksessa Alapuro, Risto - Ilkka Liikanen - Kerstin Smeds - Henrik Stenius (toim.): *Kansa liikkeessä*, 54-69. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Pulkkinen, Tuija (1989): *Valtio ja vapaus*. Tutkijaliitto.
- Pulkkinen, Tuija (1996): *The Postmodern and Political Agency*. Department of Philosophy. Helsinki: University of Helsinki.

- Pulkkinen, Tuija (1998): *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus.
- Pulkkinen, Tuija (1999): One Language, One Mind. Teoksessa Lehtonen, Tuomas M. (toim.): *Europe's Northern Frontier. Perspectives on Finland's Western Identity*, 118-137. PS-Kustannus.
- Pulkkinen, Tuija (2000): Judith Butler - Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa Anttonen, Anneli - Kirsti Lempiäinen - Marianne Liljeström (toim.): *Feministejä - Aikamme ajattelijoita*, 43-60. Tampere: Vastapaino.
- Pulkkinen, Tuija - Leena-Maija Rossi (2006): Suomentajilta. Teoksessa Butler, Judith (2006): *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*, 7-13. Helsinki: Gaudeamus.
- Pylkkänen, Anu (1999): Suomalainen tasa-arvo. Agraarinen perintö ja valtion kiinnittynyt yksityisyys. Teoksessa *Suomalainen nainen*, 24-38. Helsinki: Kustannusyhtiö Otava.
- Pärssinen, Hilja (1902): "Naiset, hankkikaa aseita". *Työmies* 15.12.1902. Lainaukset teoksesta Asikainen, Sari (1994): *"Me toivomme ihannemaata"*. Hilja Pärssisen varhainen aatemaailma ennen kansanedustajuutta. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Naistutkimusyksikkö. Julkaisuja - Sarja N 9/1994. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pärssinen, Hilja (1995/1905): "Naiset mukaan: vähän äänioikeusasiasta". Kotka: Kirjapaino Kotka. Julkaistu uudelleen teoksessa Husu, Liisa - Elina Katainen - Eeva Peltonen - Pia Purra - Eeva Raevaara - Liisa Tiukka (toim.): *Lukukirja Suomen Naisille*, 133-136. Helsinki: Gaudeamus.
- Raum, Nina C. (1999): Women in Parliamentary Politics: historical lines of development. Teoksessa Bergqvist, Christina et al. (toim.): *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*, 27-47. Oslo: Scandinavian University Press.
- Raevaara, Eeva (2005): *Tasa-arvo ja muutoksen rajat. Sukupuolten tasa-arvo poliittisena ongelmana Ranskan parité- ja Suomen kiintiökeskusteluissa*. TANE-julkaisuja 2005:7. Helsinki: Tasa-arvoasiainneuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Railo, Erkki (2011): *Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliitikkojen henkilökuviissa vuosina 1975-2005*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja. Annales Universitatis Turkuensis. Sarja - ser. C osa - tom. C 310. Scripta Lingua Fennica Edita.
- Randall, Vicky (1982): *Women and Politics*. New York: St. Martin's Press.
- Rantalaiho, Liisa (1994): Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anttonen, Anneli - Lea Henriksson - Ritva Nätkin (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*, 9-30. Tampere: Vastapaino.
- Rich, Adrienne (1976): *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*. New York-London: W.W. Norton & Company (1st edition).
- Riley, Denise (1988): *"Am I That Name?" Feminism and the Category of "Women" in History*. Minnesota: University of Minnesota.
- Rojola, Sanna (2000): Donna Haraway - Mieluummin kyborgi kuin jumalatar. Teoksessa Anttonen, Anneli - Kirsti Lempiäinen - Marianne Liljeström (toim.): *Feministejä - Aikamme ajattelijoita*, 137-160. Tampere: Vastapaino.
- Ronkainen, Suvi (2000): Sandra Harding - Sijoittautumisen ja sitoutumisen teoreetikko. Teoksessa Anttonen, Anneli - Kirsti Lempiäinen - Marianne Liljeström (toim.): *Feministejä - Aikamme ajattelijoita*, 161-186. Tampere: Vastapaino.
- Rose, Hilary (1983): *Love, power and knowledge. Towards a Feminist Transformation of the Sciences*. Cambridge: Polity Press.
- Rossi, Leena-Maija (2010): Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa Saresma, Tuija - Leena-Maija Rossi - Tuula Juvonen (toim.): *Käsikirja sukupuoleen*, 21-38. Tampere: Vastapaino.

- Rubin, Gayle (1975): *The Traffic in Women: Notes on 'Political Economy' of Sex*. Teoksessa Reiter, Rayna R: (toim.): *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press.
- Ruddick, Sara (1989): *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*. New York: Ballantine Books.
- Rule, Wilma (1987): Electoral systems, contextual factors and women's opportunities for parliament in 23 democracies. *Western Political Quarterly*, Vol. 40, 477-498.
- Ruoho, Iris (2006): Julkisuudet, naiset ja journalismi. Teoksessa Mäkelä, Anna - Liina Puustinen - Iris Ruoho (toim.): *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*, 171-192. Helsinki: Gaudeamus.
- Ruotsalainen, Ritva (1991): Utelias sfinksi. Naistutkimus perimmäisten kysymysten äärellä. *Naistutkimus-Kvinnoforskning*, N:o 1, 21-31.
- Ruusala, Raili (1967): *Vasemmiston naisjärjestöjen tavoitteet ja toimintamenetelmät*. Tampereen yliopisto. Poliittikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia N:o 4/1967.
- Ruusala, Raili (1968): *Vasemmiston naisjärjestöjen aktiivijäsenistö*. Tampereen Yliopiston Tutkimuslaitos. Tampere - monistesarja 46. 1968.
- Räsänen, Leila (1982): Suomen hallituksen tasa-arvopolitiikka. Teoksessa Sinkkonen, Sirkka - Eila Ollikainen (toim.): *Toisenlainen tasa-arvo*, 20-26. Kustannuskiila Oy.
- Saarinen, Aino (1984): Uusista ja vanhoista naisliikkeistä ja naisten poliittisen toiminnan erityispiirteistä. *Tiede & Edistys*, N:o 4, 277-287.
- Saarinen, Aino (1985): *Vapautta naisille*. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 35.
- Saarinen, Aino (1986): Naistutkimus - paradigmahaaste yhteiskuntatieteille? Teoksessa Rantalaiho, Liisa (toim.): *Miesten tiede, naisten puuhut. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta*, 235-280. Tampere: Vastapaino.
- Saarinen, Aino (1987a): Naisten poliittinen kulttuuri ja kamppailu äänioikeudesta - taustaa ja kysymyksenasetteluja. *Poliittikka*, N:o 1, 3-13.
- Saarinen, Aino (1987b): Valtaa vai vaikutusvaltaa? Valtiosta, naisliikkeistä ja naisten poliittisen kulttuurin muodostumisesta. Teoksessa Saarinen, Aino - Eva Hänninen-Salmelin - Marja Keränen (toim.): *Naiset ja valta. Naisnäkökulmia 'hyvinvointivaltioon'*, 143-163. Tampere: Vastapaino.
- Saarinen, Aino (1992): *Feminist Research - an Intellectual Adventure? A research autobiography and reflections on the development, state and strategies of feminist research*. Centre for Women's Studies and Gender Relations. Publications 4/1992. Tampere: University of Tampere. Research Institute for Social Sciences.
- Sainsbury, Diana (1993): The Politics of Increased Women's Representation: the Swedish Case. Teoksessa Lovenduski, Joni - Pippa Norris (toim.): *Gender and Party Politics*, 263-289. London: Sage.
- Sana, Elina (toim.) (1995): *Naiset, miehet ja uutiset*. Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja. Sarja A:1/1995. Yleisradio Oy.
- Sandel, Michael (1982): *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Polity Press.
- Sansonetti, Silvia - Dawn Lyon - Gwen Moore - Jenny Neale - Michal Palgi (2000): Methodology. Teoksessa Vianello, Mino - Gwen Moore (toim.): *Gendering Elites. Economic and Political Leadership in 27 Industrialised Societies*, 11-15. Houndmills, Basingstoke: Macmillan Press Ltd.
- Sapiro, Virginia (1981): When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women. *The American Political Science Review*, Vol. 75, No. 3, 701-716.
- Sarup, Madan (1989): *An Introductory Guide to Post-structuralism and Postmodernism*. Athens, Georgia: The University of Georgia Press.

- Satka, Mirja (1995): *Making Social Citizenship: Conceptual practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. SoPhi. Publications of Social and Political Sciences and Philosophy, University of Jyväskylä.
- Sawer, Marian (1986): From Motherhood to Sisterhood: Attitudes of Australian Women MPs to Their Roles. *Women's Studies International Forum*, Vol. 9, No. 5, 531-541.
- Sawer, Marian - Marian Simms (1993): *A Woman's Place. Women and politics in Australia*. St Leonards: Allen & Unwin.
- Scott, Joan (1983): Women in History: The Modern Period. *Past and Present. A Journal of Historical Studies* 101, 141-157.
- Scott, Joan (1986): Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *American Historical Review*, Vol. 91, No. 5, 1053-1075.
- Scott, Joan (1988): Deconstructing Equality-Versus-Difference: Or, the Uses of Poststructuralist Theory for Feminism. *Feminist Studies*, Vol. 14, No. 1, 134-148.
- Scott, Joan W. (1992): "Experience". Teoksessa Butler, Judith - Joan W. Scott (toim.): *Feminists Theorize the Political*, 22-40. New York-London: Routledge.
- Scott, Joan Wallach (1996): *Only Paradoxes to Offer. French Feminists and the Rights of Man*. Cambridge MA.: Harvard University Press.
- Scott, Joan (1999): *Gender and the Politics of History*. Revised Edition. New York: Columbia University Press.
- Scott, Joan (2004): French Universalism in the Nineties. *Differences - A Journal of Feminist Cultural Studies*, Vol. 15, No. 2, 31-53.
- Scott, Joan (2005): *Parité! Sexual Equality and the Crisis of French Universalism*. Chicago-London: The University of Chicago Press.
- Seitz, Brian (1995): *The Trace of Political Representation*. Albany: State University of New York Press.
- Shanley, Mary London - Carole Pateman (1991) (toim.): *Feminist Interpretations and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Siim, Birte (1988): Towards a Feminist Rethinking of the Welfare State. Teoksessa Jones, Kathleen B. - Anna G. Jónasdóttir (toim.): *The Political Interests of Gender. Developing Theory and Research with a Feminist Face*, 160-186. London-Newbury Park-New Delhi: Sage Publications.
- Siim, Birte (1991): Welfare State, Gender Politics, and Equality Policies: Women's Citizenship in the Scandinavian Welfare States. Teoksessa Elizabeth M. Meehan - Selma Sevenhuijsen (toim.): *Equality Politics and Gender*, 175-192. London: Sage.
- Siim, Birte (1993): The Gendered Scandinavian Welfare States: the interplay between women's roles as mothers, workers and citizens in Denmark. Teoksessa Lewis, Jane (toim.): *Women and Social Policies in Europe. Work, Family and the State*, 25-48. London: Edward Elgar.
- Siim, Birte (2000): *Gender and Citizenship. Politics and Agency in France, Britain and Denmark*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siim, Birte (2004): Globalisation, Democracy and Participation - The Dilemmas of The Danish Citizenship Model. Teoksessa Anderson, John (toim.): *Politics of Inclusion and Empowerment: Gender, Class and Citizenship*, 64-83. Gordonsville, V.A. USA: Palgrave Macmillan.
- Siltala, Juha (1999): *Valkoisen äidin pojat: Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Helsinki: Kustannusyhtiö Otava.
- Sinkkonen, Sirkka (1983): Naiset ja kunnallispolitiikka. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina et al. (toim.): *Keskeneräinen kansanvalta. Naiset Pohjoismaiden politiikassa*, 131-170. Oslo: Pohjoismaiden ministerineuvosto.

- Sinkkonen, Sirkka - Elina Haavio-Mannila (1980): Naisliikkeen heijastuminen kansanedustajien lainsäädäntötoiminnassa: mies- ja naiskansanedustajien 1907-1977 valtiopäivillä tekemien aloitteiden vertailu. *Politiikka*, N:o 2, 101-117.
- Sinkkonen, Sirkka - Elina Haavio-Mannila (1981): The Impact of the Women's Movement and the Legislative Activity of Women MP's on Social Development. Teoksessa Rendel, Margherita (toim.): *Women, Power and Political System*. London: Gross Helm.
- Sinkkonen, Sirkka - Eva Hänninen-Salmelin (1989): Nais- ja miesjohtajien uran kehityksestä valtionhallinnossa ja sitä määräävistä tekijöistä. *Hallinnon Tutkimus*, N:o 1, 24-52.
- Sinkkonen, Sirkka - Anna Laitinen (1989): Naiset hyvinvointivaltion valtarakenteissa. *Hallinnon Tutkimus*, N:o 4, 287-299.
- Sipilä, Jorma - Arto Tiihonen (toim.) (1994): *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere: Vastapaino.
- Skard, Torild - Elina Haavio-Mannila (1983a): Naisten liikkeellelähtö vaaleissa. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina et al. (toim.): *Keskeneräinen kansanvalta. Naiset Pohjoismaiden politiikassa*, 65-85. Oslo: Pohjoismaiden ministerineuvosto.
- Skard, Torild - Elina Haavio-Mannila (1983b): Naiset parlamentissa. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina et al. (toim.): *Keskeneräinen kansanvalta. Naiset Pohjoismaiden politiikassa*, 87-129. Oslo: Pohjoismaiden ministerineuvosto.
- Skjeie, Hege (1988): *The Feminization of Power: Norway's Political Experiment (1986-)*. Institutt for Samfunnsforskning. Rapport 88:8. Oslo: Institute for Social Research.
- Skjeie, Hege (1992): *Den politiske betydningen av kjønn. En studie i norsk topp-politikk*. Institutt for Samfunnsforskning, Rapport 92:11. Oslo: Institute for Social Research.
- Skocpol, Theda (1992): *Protecting Soldiers and Mothers. The Political Origins of Social Policy in the United States*. Cambridge-London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Smith-Rosenberg, Carroll (1975): The New Woman and the New History. *Feminist Studies*, No. 3, 185-198.
- Snellman, J.V. (1928): *Kootut teokset II*. Valtio-oppi. Oikean ehdoton pätevyys. Kansallisuus ja kansallisuusaate. WSOY.
- Snellman, J.V. (1928): *Kootut teokset IV*. Tutkielmia ja kirjoitelmia. WSOY.
- Snellman, J.V. (1929): *Kootut teokset V*. Tutkielmia ja kirjoitelmia. WSOY.
- Snellman, J.V. (1931): *Kootut teokset XI*. Konsistorissa, senaatissa ja valtiopäivillä annettuja lausuntoja sekä yliopistossa pidettyjä luentoja. WSOY.
- Squires, Judith (1999): *Gender in Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Squires, Judith (2001): Representing groups, deconstructing identities. *Feminist Theory* 2001, Vol. 2, No. 1, 7-27.
- Squires, Judith - Mark Wickham-Jones (2001): *Women in Parliament: A Comparative Analysis*. Equal Opportunities Commission. Research Discussion Series.
- Styrkársdóttir, Audur (2001): Islannin naislistat - reaktio pysähtynyttä naispolitiikkaa vastaan. Teoksessa Bergqvist, Christina et al. (toim.): *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*, 103-111. Pohjoismaiden ministerineuvosto. Helsinki: Edita.
- Sulkunen, Irma (1986): *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Suomen Historiallinen Seura: Historiallisia tutkimuksia 134.
- Sulkunen, Irma (1987): Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Alapuro, Risto - Ilkka Liikanen - Kerstin Smeds - Henrik Stenius (toim.): *Kansa liikkeessä*, 157-172. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Sulkunen, Irma (1989): *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Hanki ja jää.

- Sulkunen, Irma (1990): *The Mobilization of Women and the Birth of Civil Society*. Teoksessa Manninen, Merja - Päivi Setälä (toim.): *Lady With the Bow: The Story of Finnish Women*, 42-53. Helsinki: Otava Publishing Company Ltd.
- Sulkunen, Irma (1991): *Retki naishistoriaan*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, Irma (1997): Naisten äänioikeus meillä ja muualla. Teoksessa *Yksi kamari - kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*, 11-25. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. Helsinki: Eduskunnan kirjasto.
- Sulkunen, Irma - Risto Alapuro (1987): Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen. Teoksessa Alapuro, Risto - Ilkka Liikanen - Kerstin Smeds - Henrik Stenius (toim.): *Kansaliikkeessä*, 142-152. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Taylor, Charles (1989): *Sources of the Self. The Making of Modern Identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Thompson, William (1970/1825): *Appeal of One Half of the Human Race, Women, Against the Pretensions of the Other Half, Men, to Retain them in Political, and Thence in Civil and Domestic, Slavery*. New York: Source Book Press.
- Touraine, Alan (1994): *Qu'est-ce que la démocratie?* Paris: Fayard.
- Tripp, Aili Mari - Alice Kang (2008): The Global Impact of Quotas: On the Fast Track to Increased Female Legislative Representation. *Comparative Political Studies*, Vol. 4, No. 3, 338-361.
- Tuominen, Uno (1981): Valtiopäivätyön satoa (1863-1878). Teoksessa *Suomen kansanedustuslaitoksen historia, toinen osa. Säätyedustuslaitos 1850-luvun puolivälistä 1870-luvun loppuun*, 461-646. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea.
- Törnudd, Klaus (ei vuosilukua): *Ministeristöjen rakenne 1917-1968*. Lainausta suomenkielisestä käsikirjoituksesta artikkeliin: Törnudd, Klaus (1969): Composition of Cabinets in Finland 1917-1968. *Scandinavian Political Studies*, Vol 4, Issue 4, 58-70.
- Urponen, Maija (2002): *Kansakunnan sukupuolittuneet rajat: Kaksi keskustelua aidsista 1990-luvun lopun Suomessa*. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Urponen, Maija (2010): Kansalaisuus, kansallisuus, sukupuoli. Teoksessa Saaremaa, Tuija - Leena-Maija Rossi - Tuula Juvonen (toim.): *Käsikirja sukupuoleen*, 292-304. Tampere: Vastapaino.
- Virtanen, Matti (2001): *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. SKS: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 831. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes) julkaisu.
- Voet, Rian (1998): *Feminism and Citizenship*. London: Sage.
- Vuori, Jaana (2003): Äitiyden ainekset. Teoksessa Forsberg, Hannele - Ritva Nätkin (toim.): *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*, 39-63. Gaudeamus. Helsinki.
- Werner, Laura (2007): *"The Restless Love of Thinking". The concept of Liebe in G.W.F Hegel's philosophy*. University of Helsinki. Helsinki: Helsinki University Press.
- Wilson, Elizabeth (1977): *Women and the Welfare State*. London: Tavistock Publications.
- Women in Parliaments (2010a): *Women in National Parliaments*. Women in Parliaments: World and Regional Averages. Inter-Parliamentary Union (IPU). Situation as of 31 October 2010. <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> (haettu 9.12.2010).
- Women in Parliaments (2010b): *Women in National Parliaments*. Women in Parliaments: World Classification. Inter-Parliamentary Union (IPU). Situation as of 31 October 2010. <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> (haettu 9.12.2010).
- Women in Politics (2005): *Women in Politics 1945-2005*. Inter-Parliamentary Union (IPU). Data Sheet No. 1. Historical Table as at February 2005. http://www.ipu.org/PDF/publications/wmn45-05_en.pdf (haettu 9.12.2010).

- Young, Iris Marion (1985): Humanism, Gynocentrism and Feminist Politics. *Women's Studies International Forum* 1985, Vol. 8, No. 3, 173-183.
- Young, Iris Marion (1998/1989): Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship. Teoksessa Phillips, Anne (toim.): *Feminism & Politics*, 401-429. Oxford University Press. (Julkaistu aikaisemmin: *Ethics* 9/1989, 250-274.)
- Young, Iris Marion (1990): *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press.
- Yrjö-Koskinen - Väinö Voionmaa (1915): *Kansakoulun oppi- ja lukukirja historiasta*.
- Yuval-Davis, Nira (1997): *Gender & Nation*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage.
- Östman, Ann Catrin (2000): Joan Scott ja feministinen historiankirjoitus. Teoksessa Anttonen, Anneli - Kirsti Lempiäinen - Marianne Liljeström (toim.): *Feministejä - Aikamme ajattelijoita*, 275-294. Tampere: Vastapaino.